Якуб Колас

Новая зямля

Поэма

Беларускае Кооп. Выдавецкае Т-ва
„Савецкая Беларусь"

Менск. 1923.

ЯКУБ КОЛАС

НОВАЯ ЗЯМЛЯ

БЕЛАРУСКАЕ КООПЭРАЦЫЙНА-ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА
«САВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ». МЕНСК, 1923.

НОВАЯ ЗЯМЛЯ

Падзеі апісаныя ў гэтай поэме, адносяцца к часу 1890—1900 гадоў.

Якуб Колас.

I.

ЛЯСЬНІКОВА ПАСАДА.

Мой родны кут, як ты мне мілы!
Забыць цябе ня маю сілы!
Ня раз, утомлены дарогай,
Жыцьцём вясны мае убогай,
К табе я ў думках залятаю
І там душою спачываю.
О, як бы я хацеў спачатку
Дарогу жыцьця папарадку
Прайсьці яшчэ раз, азірнуцца,
Сабраць з дарог каменьні тыя,
Што губяць сілы маладыя—
К вясьне-б маёй хацеў вярнуцца.
Вясна, вясна! не для мяне ты!
Ня я, табою абагрэты,
Прыход твой радасны спаткаю,—
Цябе на век, вясна, хаваю.
Назад ня прыдзе хваля тая,
Што з быстрай рэчкай уплывае.
Ня раз яна, зрабіўшысь парам,
На крыльлях сонца дойдзе к хмарам
Ды йзноў дажджом на рэчку сыйдзе—
Ніхто з граніц сваіх ня выйдзе,
З законаў, жыцьцем напісаных,
Або на дол спадзе ў туманах.
Але хто нам яе пакажа?
На дол вадой ці сьнегам ляжа?
Ня вернешся, як хваля тая,
Ка мне, вясна ты маладая!...

Вось як цяпер, перада мною
Ўстае куточак той прыгожа.
Крынічкі вузенькае ложа
І ёлка ў пары з хваіною,
Абняўшысь цесна над вадою,
Як маладыя ў час каханьня,
Ў апошні вечар расставаньня.
І бачу лес я каля хаты,
Дзе калісь весела дзяўчаты
Сьпявалі песьні дружным хорам,
З работ ідучы позна борам.
Нясьліся зыкі песень здольных,
Ў лясох раз-по-раз адбівалісь,
Ім ўзгоркі ўсюды адклікалісь,
І чулась радасьць ў песьнях вольных.
А хвоі, ёлкі векавыя
Пад зыкі песень маладыя
Маўчком стаялі ў нейкай думе,
І ў іх ціхусенечкім шуме
Няслось вячэрняе маленьне
Ўгару, сьвятое аддаленьне.
Каля пасады лясьніковай
Цягнуўся гожаю падковай
Стары, высокі лес цяністы.
Тут верх асіны круглалісты
Сплятаўся з хвоямі, з дубамі,
А ёлкі хмурымі крыжамі
Высока ў небе выдзялялісь,
Таемна з хвоямі шапталісь.
Заўсёды смутныя, бы ўдовы,
Яны найбольш адны стаялі,
І так маркотна пазіралі
Іх задуменныя галовы!
Лес наступаў і расступаўся,
Лужком зялёным разрываўся,
А дзе прыгожыя загібы
Так міла йшлі каля сядзібы,
Што проста імі-б любаваўся.
А зьнізу гэты лес кашлаты
Меў зелянюсенькія шаты
Лазы, чаромхі ці крушыны,
Алешын ліпкіх верабіны.

Глядзіш, бывала, і здаецца,
Што скрозь сьцяну галін жывую,
Скрозь гэту тканку маладую
Ні мыш, ні пташка не праб'ецца.
Цякла тут з лесу невялічка
Травой зарошчая крынічка,
Або два берагі каторай
Лазьняк, ракітнік абступалі;
Бруіліся ў цяньку іх хвалі
І ў луг чуць значнаю разорай
Ішлі спакойна між чаротаў,
Рабілі многа заваротаў,
Аж покі ў Нёман не ўцякалі.

Зялёны луг, як скінуць вокам,
Абрусам пышным і шырокім
Абапал Нёмна расьцілаўся—
За хатай зараз пачынаўся
Ды йшоў квяцістай раўніною
З мурожнай слаўнаю травою
І зьяў на сонцы ў пераліваx
Пяшчотных тонаў. Як на нівах
Жыта, збажынка лёгка гнуцца
І людзям радасна сьмяюцца
Сваім прыемным, м лым сьпевам
Пад лёгкім ветрыка павевам,—
Так гнуцца, гойдаюцца травы,
Як пройме ветрык іх ласкавы,
І пойдуць хвалі травяныя
З прыемным сьпевам чарадою,
Зашэпчуць краскі між сабою,
Нібы дзяўчаткі маладыя.

Эх, луг шырокі! Як жывы, ты,
Праменьнем сонейка заліты,
Стаіш у мяне прэд вачыма,
Ты міл і смуцен, як радзіма,
Як наша ціхая старонка,
Дзе смугі сіняя плёнка
У летні час дымком зьвісае
І даль задумай спавівае.
Хоць я няволяй цяжка змучан
І з родным берагам разлучан,

Ды я душою ажываю,
Як вокам мысьлі азіраю
Цябе, мой луг і бераг родны,
Дзе льлецца Нёман срэбраводны,
Дзе дубы дружнай чарадою
Стаяць, як вежы, над вадою
Даўнейшых спраў вартаўнікамі
І зьяюць грозна тараламі.

І толькі тут, пад іх чародкай
Улетку, добраю пагодкай,
Касьбой утомлены, спачынеш
І думкі клопату пакінеш,
Заснуўшы крэпка і салодка.
Тут так прахладна, так прывольна!
А пташкі голасна і здольна
Сьмяюцца мілым шчабятаньнем
І поўняць луч сваім сьпяваньнем.

А на дубох, як шапкі тыя,
Чарнеюць гнёзды бусьляныя.
Буслы клякочуць, бусьляняты
Пішчаць жалобна, як шчаняты,
Насы закідваюць угору
І просяць есьці ў сваю пору.

А там, дзе бусьлікі ўздужалі,
Іх пачынаюць вабіць далі;
Яны пачулі ў сабе сілы,
Яны разводзяць ужо крылы,
Угару на локаць падлятаюць,
Паветра ловяць, заграбаюць
І няуклюднымі нагамі
Танцуюць сьмешна над дубамі.
Там, у падсуседзях з буслами
І вераб'і, шпакі вядуцца;
Клапотна шчэбеты нясуцца
І моўкнуць позна вечарамі.
У дубох крычаць сіваваронкі,
І сьвіст над лугам рэзкі, звонкі
Каршун маркотна так раняе
І нейкі смутак пакідае.

Эх, луг шырокі! Як жывы, ты,
Травой мурожнаю закрыты,

Стаіш зялёны прада мною
І зьяеш дзіўнаю красою!

Як дзьве старэнькія кабеткі,
Да якіх старасьць неўзаметкі,
Падкраўшысь злодзеем срэдзь ночы,
Як смачны сон змыкае вочы,

Красу і крэпасьць забірае
І ўсю іх жывасьць выкрадае
Ды кіне іх адных, старэнькіх,
Адных, як перст, і чуць жывенькіх

І непатрэбных а нікому
На цягасьць жыцьцю маладому,—
Так каля хатачкі ў садочку,
Схіліўшысь ціхенька ў куточку,

Стаялі дзьве вярбы старыя,
А навакола малады/я
Дзярэўцы пышна красавалі,
На сьвет вясёла пазіралі.

Гальлё спусьціўшы над парканам.
Расла тут грушка з тонкім станам;
Па-над парканам пышным валам
Стаяў вішняк густы, прыўдалы.
Садок быў, праўда, невялічкі:
Дзьве верабіны ды тры дзічкі
Ды між верб ліпка маладая,
Бы іх унучка дарагая.

Але як весела і міла
Тут пчолка ў вульлях гаманіла!
І як прыемна пахла мёдам!
Пладзілісь пчолкі з кождым годам:

Што лета вульляў прыбывала—
На пчолкі вельмі шанцавала.
Тут гул-звон быў удзень, уночы.
Бывала ўлетку, ў час рабочы
Ня раз там чуўся крык вясёлы:
— Го, тата! дзядзька! вышлі пчолы!

На вішні селі каля плоту!—
Мужчыны кідалі работу,

Касьбу над рэчкай за кустамі,
І беглі шыбка, каб, часамі,

На лес дзе пчолкі не зьляцелі,
Дык іх там пільненька глядзелі.
 На прыгуменьні поруч з садам,
Павець з гумном стаяла радам,
А пад паветкаю прылады:
Вазок, калёсы, панарады,
Старыя сані, восі, колы
І вульляў некалькі на пчолы,
Яшчэ няконачаных; судзінна,
Стары цабэрак, павасьмінна
І розны хлам і лом валяўся,
Ад сонца, дожджыку хаваўся,—
Патрэбны рэчы, ёсьць вядома.
Гуменца, крытае саломай,
Ад доўгіх часаў пасівела;
Салома кудламі вісела.
Яе вятры паразьдзімалі,
А трохі хлопцы пасьцягалі,
На стрэху лазячы, бывала,—
Іх гэта забаўка займала.
А пад шчытом на павуціне
Нішчымны колас-сіраціна
Ў зацішку лёгенька гайдаўся;
З якіх ён часаў там трымаўся,
То бог яго сьвяты ўжо знае!
Будоўля, больш яшчэ старая,
З гнілой, вагнутаю страхою,
Стаяў хлявец, якраз напроці
І чуць ліпеў, як-бы на плоце
Гаршчок, разьбіты качаргою.
Стары, паедзены чарвямі,
На бок пахілены вятрамі,
Глядзеў хлеў гэты старычынай,
Пахілай доляй, жабрачынай;
А збоку, ў полі, недалёка
Стаяў прыгрэбнік адзінока,
Пахілкам, горкім сіратою,
У дол упёршыся страхою.
Ў глыбі двара стаяла хата
І выглядала зухавата
Паміж запушчанай будовы,
Як-бы шляхцянка засьцянкова,

Што ў дзень сьвяты каля касьцёла,
Чуць-чуць падняўшы край падола,
Так важна ходзіць з парасонам,
Спадніцай верціць, як агонам,
З дарожак пыл, пясок зганяе
У вочы хлопцам заглядае.
За хатай поле пачыналась,
Дзе жыта хораша гайдалась,
І рос авёс, ячмень і грэчка,—
Было прытульнае гняздзечка!..
Мой родны кут, лугі, крыніца!
Цяпер для вас я—чужаніца.
Той самы лес, палеткі тыя,
Ды людзі там жывуць другія.
Мне душу смуткам напаўняе,
Што ў прошласьць канулі гадочкі,
Мае шчасьлівыя дзянёчкі,—
Прайшла, вясна ты маладая!
Цяпер разгорнем часаў шаты,
Бліжэй прыгледзімся да хаты,
Да Міхася і да Антося,
Як там вялося, як жылося.

II.

РАНІЦА У НЯДЗЕЛЬКУ.

Дзень быў сьвяты. Яшчэ ад раньня
Блінцы пякліся на сьняданьне,
І ўжо пры печы з чапялою
Стаяла маці... Пад рукою
Таўкліся дзеці, замінал,
Або сьмяяліся, сьпявалі.
Услон заняў сваё ўжо места.
На ім стаяла ражка цеста,
І апалонік то і дзела
Па ражцы боўтаў жвала, сьмела
І кідаў цеста ў скавародкі.
Давала піск яно кароткі,
Лълючыся з шумам на патэльні,
І ў жар стаўлялася пякельны;
І там з яго ўжо ў вачавідкі
Пякліся гладзенькія пліткі
Блінцоў, спаднізу наздраватых,
Угору пышна, пухла ўзьнятых,
І ўжо адтуль рукою маткі
На ўслон шпурляліся аладкі,
А дзеці іх даўно сачылі
І наляту блінцы лавілі,
Заядла мазалі іх здорам.
Стаяў асобна ў місцы скорам,
Сяго-таго для верашчакі.
Хоць невялікія прысмакі—
Цыбуля, перчык, ліст бабкоў
Ды сальца некалькі бруском,

Мука і квас—і ўся прыправа,
Але ўсё-ж сьнеданьне цікава;
А для дзяцей найбольша сьвята
Абы наесьціся заўзята.
І звон аб прыпек скавароды,
Так блізкі сэрцу, так ім родны,
У нейкім радасным настрою
Сьпяваў ім песьняю сьвятою
І лашчыў сэрцы іх і вушы
І поўніў радасьцю ім душы,
Такі прыемны, мілагучны,
У тэй прыемнасьці выключны,
Ён разьліваўся па ўсім целе
І ў момант іх зьнімаў з пасьцелі.
Ня дарма-ж дзядзька іх, бывала,
Каб пабудзіць каго з іх жвала
Пагнаць каровак ранічкою,
У прыпек біў скаварадою.
Цяпер, здаволіўшысь ядою,
Дзяцінай цешыліська гульнёю.
Хто бегаў з кіем каля хаты—
Ганяў курэй. Як парасяты,
Ў пяску капаліся сястрычкі.
Алесь хадзіў каля крынічкі,
Што з лесу тут-жа выцякала
І дужкай хату агібала,
Хадзіў, сьвістаў пад голас птушак,
Зьбіраў ён ягадкі ў гарнушак.
Усе парасходзіліся з хаты,
І кожны дзелам быў заняты:
Міхал у лес пашоў ранютка
Рабіць звычайныя эбходы;
Антось спаць-доўга ня меў моды,
А як надарыцца мінутка
Часіны вольнай ці сьвяты дзень,
Ну хоць адзін рэзок на тыдзень
Хадзіў на Нёман ці на тоні—
Рыбак быў дзядзька наш Антоні,
Як і работнік, адмысловы;
А Уладзік пасьвіў дзесь каровы,
Травіў чужыя сенажаці;
А дома з дзецьмі была маці.

Яе жаночая работа
І гэта вечная турбота
То каля печы, то на полі,
Сказаць, ня зводзіцца ніколі.
Адно прыпыніш—там другое,
Глядзіш, як бачыш, набяжыць,
І ручак некалі злажыць—
Жыцьцё жаночае такое!
Так і цяпер: печ зачыніла,
Работу ў хаце прыпыніла—
Ідзі ў гарод ты па бацьвіньне:
Другі раз есьці просяць сьвіньні.
А гэты Юзік—шаляніца,
Малы яшчэ, зусім дурніца
Так пад нагамі і таўчэцца
Або, як хвост той, валачэцца
І ад работы адрывае
І толькі сэрца ад'ядае.
Ўжо сонца ўгору падхадзіла,
На лісьцях роску асушыла;
У небе хмарачкі дзянныя
Плылі, як гускі маладыя,
Чародкай белай над лугамі,
Над сьвежым лесам і палямі.
А гэты ветрык дурасьлівы
Траве зялёнай чэша грывы,
У садку жартуе з верабінай,
Як голец-хлопец той з дзяўчынай
І валасы зялёным стрэхам
У лесе гойдае са сьмехам.
А круглаверхія асіны
Разносяць нейкія навіны
І так гутораць, так сьмяюцца,
Што аж іх лісьцікі трасуцца—
Відаць такая іх урода.
Маці вярнулася з гарода.
— Алесь, сынок!.. ідуць кароўкі!
Бяжы хутчэй, рассунь засоўкі,
Каб не штаўхаліся дарма...
Ну, я лепш зьбегаю сама!
Куды ты, Юзік безгаловы!
З-за рэчкі ціснуцца каровы.

Ідзе паперадзе Красуля,
За ёю Лысая, Рачуля
Ды дзьве пярэзімкі-цялушкі
Ідуць у згодзе, як дзьве дружкі;
А збоку чмыша бык Мікіта,
Хвастом матаючы сярдзіта.
А авадні, як рой пчаліны,
Сьляпіцай лезуць да скаціны,
Гудуць драпежна, тнуць балюча,
Бы крапіва тая пякуча,
Дыхнуць каровам не даюць.
Каровы злосныя бягуць,
Адна другую б'юць рагамі
І толькі тухкаюць нагамі;
І сам пастух бяжыць, гукае
І гэту за́едзь праклінае:
Няма за поганьню парадку;
Сярдуе сам, і злуе стадка,
Барджджэй, як можа, ў хлеў пражэцца—
І горш у весьніцах таўчэцца
Каля хлява рух-суматоха.
— Куды ты, Чортава Панчоха?!—
Крычыць Уладзя, сьвішча пужка.
(«Панчоха»—Лысае мянушка).
На зло Рагуля ўжо ў варотах
Цялушку рогам капарнула,
Аж тая, бедная, раўнула;
Тут Галас выскачыў з-пад плоту
І ўжо па ўласнаму пачыну
Знайшоў зачэпку і прычыну
Свае тры грошыкі прыткнуць,
За хвост Мікіту пацягнуць.
Ну, словам, шум тут быў вялікі
І танцавалі бяз музыкі.
Загнаўшы ў хлеў на месца стадка,
Насеўся Уладзя на аладкі,
Шпурнуўшы лапці і анучы
Сярод двара ў пясок сыпучы.
Іх маці зараз падабрала,
Нічога сыну не сказала,
Пайшла ў крыніцы спаласнула,
Сушыцца ўскінула на шула.

— Унь дзядзька йдзе!—гукаюць дзеці.
Забылі ўсё яны на сьвеце
І, як мага, бягуць, сьмяюцца,
Аж іх валосікі трасуцца.
— А, дзядзька! дзядзечка, саколік!
Насып мне ягад у прыполік!
— Дай мне дубец!—А мне дай вуды!—
Крычаць малыя шалапуды,
Бягуць і скачуць, б'юць у ладкі.
А дзядзька мерна йдзе з-за кладкі,
Ідзе бяз шапкі, круціць носам—
Гаворыць пацеры з засосам;
Для сьмешак твар яго зацяты,
Дык, моў, ня лезьце, парасяты.
І дзеці змоўклі, больш ні слова:
Няхай канчаецца размова
Антося дзядзькі са сьвятымі,
Тады пагутарыць і з імі.
А покі кончыць ён маліцца,
То можна ў Сьвержні апыніцца:
Псальмоў адкоціць з поўдзесятка
Ды так выразна, ды так гладка,
Што й дзяк ня ўсякі гэтак зможа—
Як рэпу грыз, даруй грэх, божа!
Не гаварыў—а сек языкам!
Маліўся дзядзька з тым разьлікам,
Каб кончыць модлы каля дому,
Бо ў хаце нельга, ёсьць вядома,
Маліцца хораша, як трэба:
Тут глупства кожнае ад неба,
Ад бога думкі адкідае,
То тое-сёе замінае
І не намолішся—награшыш
Ды чорта лысага пацешыш.
І толькі дзядзька на двор ступіць,
Дык кулаком у грудзі лупіць,
Тры разы хрысьціцца, ўздыхае,
Тады ўжо шапку накідае
І ставіць вуды ўсе ў парадак.
— Ну, што? наеліся аладак?—
Жартуе дзядзька тут з малымі
Ды йдзе ўжо ў хату разам з імі.

Яны, замест таго адказу,
Бубняць па пузу для паказу.
— Эх, брат Алесь!—гаворыць дзядзька:—
Вось быў шчупак—усім ім бацька!
I век такога не забуду,
Але парваў мне, падла, вуду.
I падчапіў быў, нават, спраўна.
«Ну», думаю: «пажыва слаўна!»
Цягну, а ён аж гне вудзільна,
Ну, чуць ня вырве яго з рук!
А тоўсты, падла, бы япрук,
I доўгі-ж, доўгі, як цапільна.
Шчупак, брат, ёмкі: на паўпуда.
Але сарваўся. Ах, паскуда!
I натаміў, як мае быць;
I пастка ўжо з воды тырчыць,
Як зьмей, варочае зянкамі,
Ну, вось ён, вось! хватай рукамі!
А потым, брат, калі рвануўся—
Усё к чорту: вуда і кручок.
Пашоў гуляць мой шчупачок,
А я, брат, толькі аблізнуўся.
— Ах, вось шкада! З кручком і з дротам?
Дык ён-жа здохне!—Ну, чаго там!
Шчупак—жывучая, брат, юха!
Такі жывучы—дзяржы вуха!
Ён пяць кручкоў глыне—й ня знайся;
Ты ў Янчура пра іх спытайся:
Янчур іх лужа, як арэхі,
Іх знае прожары-прарэхі.
А мне ўсяе, брат, тэй уцехі,
Што падчаплю зноў юху тую,
Тады, брат, дудкі: ня спудлую!—
Ужо сьнедаць час, і поўдзень скора,
Ды з гэтым бацькам адно гора!
Як пойдзе ён у лес той зраньня,
Як у вадзе цукер растане:
Няма й няма, чакаць абрыдне.
Якога выхадзіш там злыдня?
Ці надта выслужышся ў пана?
Усё роўна знойдзецца згана,
Як ты ні падай, ні гасай,

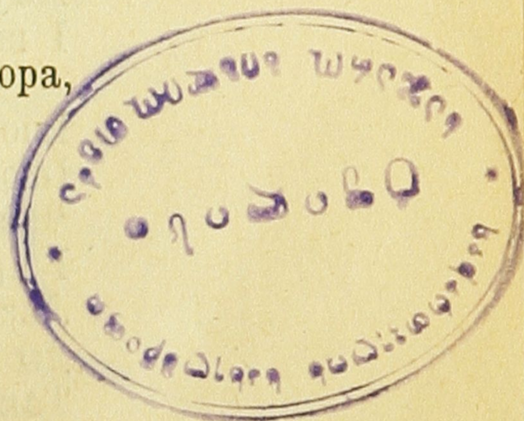

Не пападзеш да пана ў рай
З сваёй патрэбай, інтарэсам.
А лес, як быў, то й будзе лесам,
Дык і дарэмна ўся турбота—
Бяда з ім проста і згрызота!
Няма яму нядзелькі, сьвята—
Ідзе ды йдзе ён, як закляты;
У шчэпку высах з тэй хады,
Ад сну адбіўся, ад яды.
І хто ўжо служыць гэтак дбала?
Антось і маці на Міхала
Ня раз у злосьці нападалі,
Але таго яны ня зналі,
Як лёгка хлеб той дастаецца.
Ня сьцерпіць, часам, адсячэцца
Міхал ад гэтакіх нападак:
Які-ж-бы толк быў і парадак,
Каб ён служыў, спусьціўшы рукі?
Свае-ж сябры—майстры на штукі:
Так удадуць і так падкусяць—
Цягнуцца нехаця прымусяць.
А вось папробуй на цікавасьць
Стрымай службовую рухавасьць,
Служы, спусьціўшы рукавы,
І выкінь службу з галавы—
Такія ў лесе выйдуць справы—
Пажар, парубкі і патравы—
Не акараскацца ад ліха.
А хочаш ты, каб было ціха,
На чым сядзіш, таго глядзі ты!—
Казаў Міхал ня раз сярдзіта.:—
Маўчы, калі ёсьць хлеб у роце!
І што сказаць на гэта проці?
А бацька з стрэльбай за плячамі
Ішоў да дому хвайнякамі,
Ішоў паволі, не сьпяшаўся,
Часамі, стаўшы, азіраўся
І прыслухоўваўся да зыкаў
Ляснога шуму, яго крыкаў
Ды нюхаў дух той, поўны вару:
Такая суш—крый бог пажару!
Скрозь лапкі хвоек і галінкі

Сінела неба гладзь. Хмурынкі
Стаялі грудкамі на ўсходзе.
Было так ціха ўсё ў прыродзе!
Ўгары над хвойнікам зялёным
Снуюцца пчолкі з ціхім звонам,
Кузуркі розныя і мушкі
Свае спраўляюць гулі-гушкі
І так тапюсенька гудуць,
Што ледзьве-ледзьве можна ўчуць.
А на прагалінках на голых
Гуляньне конікаў вясёлых,
І толькі ступіш там нагою—
Так і заскачуць прад табою,
Вось так і пырскнуць у надзем'е,
Як-бы сявец той сыпне сем'е.
А матылькі сваім убраньнем
Касуюць тут усіх да званьня
І не лятаюць—танцы правяць,
Ну, каго хочаш, зацікавяць.
А як прыгожы пуцявінкі
Ў шаўкох зялёнае травінкі!
Якія мяккія іх рысы
І павароткі іх, абрысы!
Ідуць, зьвіваюцца, лучацца...
Эх, слаўна ў лесе, слаўна, братцы!
Памалу, мерна, крок за крокам
Ў сваім раздумьмі адзінокім
Дадыбаў бацька скора к дому.
Зачуўшы татаў ход знаёмы,
Малыя з хаты высыпалі,
За брамай бацьку сустракалі.
Алесь браў стрэльбу, шапку з пэшкай
І нёс з шчасьліваю усьмешкай,
Схаваўшысь ў шапку ўвесь з вушамі;
А Костусь—торбу з кутасамі
І знак бляшчасты стражнікоўскі.
— Барджджэй вы там, кірмаш жыдоўскі!—
Гукае дзядзька з ноткай злосьці:—
Ідуць, як тыя шляхты ў госьці!.

III.

ЗА СТАЛОМ.

— Ну, небажаты, будзем сьнедаць—
У людзей садзяцца ўжо абедаць.
Цягні мачанку, маці, з печы!
За стол, малы, за стол, старэчы!—
Гаворыць дзядзька, сам сядае
I стол абрусам засьцілае.
Паміж дзьвюх лаў пад абразамі
Туліўся стол з двума кастрамі
Аладак грэцкіх, як пампушак,
Ды хлеба з зайчыка краюшак.
Міхал з Антосем, як старыя,
Займалі месцы канцавыя
I іх трымаліся выключна,
Бо тут сядзець ім больш спадручна;
I ў кут старым трудней залезьці,
А на пачэсным гэтым месьце
Садзіўся госьць—і то ня кожан;
А як цяпер кут быў парожан,
То там Алесь прымайстраваўся,
Сядзеў на кукішках, гайдаўся,
Цішком шчыкаючыся з братам.
Кастусь сядзеў між ім і татам;
Ён да яды ня так быў падак,
Бо ўжо намазаўся аладак,
Але сядзеў і мяў аладку
Ды штурхаў бацьку пад лапатку.
Уладзік быў у дзядзькі збоку...
Дзяцей, як тых снапкоў на току!—

Сямейка, праўда, не малая:
Чатыры хлопцы, тры дзяўчаці
Ды бацька з дзядзькам, трэцьця маці;
І кожын месца сваё мае.
Тымчасам маці даставала
Чыгунчык з печы, лыжку брала
І верашчаку налівала.
А за сталом на верашчаку
Падгатаўлялі ўжо атаку;
На гэта хлопцы былі хваты,
Аладкі кроілі ў квадраты
(Хоць геомэтрыі ня знала)
І на відэльцы іх чаплялі,
Як-бы на тычкі тыя вешкі,
Каб не адстаць, ня мець замешкі
У часе дружнае яды.
Чуць міска ткнулася сюды,
Дык у яе, як па прыказу,
Відэльцаў з восем лезе зразу.
Гаворка моўкне, сьмех сьціхае:
Цяпер мінуціна другая,
Бо ўсіх займае міска стравы;
Другія моманты, праявы;
Усе сапуць, фукаюць, студзяць
І верашчаку тую вудзяць
І толькі чаўкаюць губамі
Ды зрэдка скрыгаюць зубамі,
Як-бы на бераг тыя хвалі
У часе ветру наступалі.
Малыя—Гэля, Юзік, Ганна—
Асобна елі пастаянна.
Парадку дзеці ня трымалі,
І іх ніколі ня сьціскалі,
Абы насоў не разьбівалі;
Так, Юзік пальцам поркаў страву
І верашчакай мазаў лаву,
Але тут сёстры сердавалі
І залаб Юзіка цягалі.
Тады іх згода прападала,
Між імі бойка вынікала.
Пускаў тут Юзік лыжку ў дзела;
Ня раз лабаціна трупцела

У сястрычак Гэлі ці Ганулі.
А сёстры Юзіка цягнулі
За вушы з двух бакоў і білі.
Але іх старшыя мірылі,
На пожар злосьці лілі воду
І замацоўвалі так згоду:
— Ну, пацалуйцеся-ж вы з браткам!—
І ўсё йшло зноў сваім парадкам.
А за сталом маўчком сядзелі.
Там хлопцы гыркацца ня сьмелі,
Бо там парадак вельмі строгі,
Там падпілуюць табе рогі,
Калі парушыш дысцыпліну
Ды пад нядобрую часіну:
Дадуць там «лэмбуся» і «квасу»
Для навучальнасьці, сагласу.
І чуць што, часам, вынікала,
То бацька кідаў так, бывала,
На хлопцаў погляд выразьліва,
Што тыя ў лаву баязьліва
Траха са страху не ўпаўзалі,
Бо гэты погляд добра зналі.
Там і цяпер, як і заўсюды
Макалі ўсе з аднэй пасуды
І елі дружна, не драмалі;
Нарэшце ўсе па скварцы бралі.
Як верашчака ў дно спадала,
То маці есьці пакідала
Ды йшла ў камору па другое,
Яшчэ больш смачнае, ядкое,
І тарабаніла сюды
Для заканчэньня ўжо яды
Тварог, запраўлены сьмятанай,
Нясла з вялікаю пашанай.
За ёю хлопцы адставалі
І бацьку з дзядзькам пакідалі
Над верашчакай завіхацца.
Мужчыны бралі па аладцы
І аж пацелі, небаракі.
З аладкі дзядзька рабіў трубку,
Каб лепш здаволіць сваю губку
І больш зачэрпаць верашчакі.

А бацька браў блінцом спавагу,
Бо на Антося меў увагу:
Антось-жа правіў гаспадарку;
Рабіў за двох, на сваім карку
Цягнуў ярэмца хлебароба,
Ну, словам, дзядзька наш—асоба!
А пападалася там скварка,
Была між імі чуць ня сварка:
—Бяры, Антось!—Я намакаўся,
Бяры, брат, ты: ты больш цягаўся,—
І спрэчку тым яны канчалі,
Што гэту скварку разразалі.
Другая міска, міска-яма,
Апаражнялася таксама,
І ўжо к канцу таго сьняданьня
Хлапцы здаволілі жаданьне
І ад мужчын яны адсталі.
Павольней сківіцы жавалі,
Крышылі страву, як нарокам.
І бацька кідае відэльцы,
Рукою гладзіць па камзэльцы,
На абразы ўскідае вокам
І шэптам хрысьціцца набожна.
Тымчасам міска і парожна,
І маці стол ужо прыбрала,
Пасуду, лыжкі паласкала.
А дзядзька сеў курыць на ўслоне.
Злажыўшы шчыльненька далоні,
Міхал сядзеў, не варушыўся
І ў мысьлі нейкія ўглыбіўся.
Ды маці з дзядзькам добра зналі,
Дзе тыя мысьлі вандравалі,
Што іх гарнула, што туліла
І дзе было ім гэтак міла.
Даўно ўжо бацька жыў думою
Разжыцца ўласнаю зямлёю
І не належыць ні да кога,
Ня знаць начальства ніякога.
І калі бацька каго стрэне,
Не прапускае ўжо здарэньня
Спытаць, праведаць аб зямельцы:
Дзе прадаецца, як багата,

Якія выгады і плата,
Як блізка рэчка ці крыніцы?
І чым больш служба дакучала,
Тым болей бацьку прыцягала
Свая зямелька, свая хата
(Няўжо яна яму заклята?),
Прытулак свой, куток уласны;
Такі ён мілы быў і красны,
Што наш Міхал там жыў душою,
Ня знаў улады над сабою,
Апроч зямельнай тэй улады.
Завёў-бы там сабе прылады
Да жыў-бы панам і ня гнуўся,
Шырока-б там ён разгарнуўся.
   І бацька ў вольныя часіны
Расказваў дома ўсе навіны
І чуткі ўсе на-конт зямелькі.
Так і цяпер, у час нядзелькі,
Аддаўся бацька сьветлым марам
І вёў размову з такім жарам,
Што бацьку ў хаце ўсе дазваньня,
Як-бы ксяндза таго казаньне,
Так шчыра слухалі, маўчалі,
Што й нос абцерці забывалі.
—Пытаўся я ў людзей, брат, сёньня
На-конт зямлі каля Заблоньня,—
Так бацька мову расчынае
І вочы весела ўскідае
На ўсіх, хто толькі быў у хаце:—
Там, брат, гароды—чуеш, маці?
(Ён гэтым жонку падкупляе)
Так ураджайны, так багаты,
І блізка, тут-жа каля хаты!
Сама зямля бяз гною тлуста,
І надта родзіцца капуста:
З вядро галоўкі вырастаюць,
З трох ксп кадушку накладаюць!
А мак! а рэпа! морква, бручка!
А буракі, гуркі, пятрушка,—
Усяго, ўсяго, ну, проста—страх!
Усё там расьце, як на драждждах.
І рэчка ёсьць. А рыбы, рыбы!

Вось дзе, Антось брат, пажыў ты-бы!—
Пад дзядзьку бацька падвёў міну:—
Лаві ліны і еш саміну—
Самы жывуць там, як цяляты!—
А дзядзька быў рыбак заўзяты,
Рыбак у ім тут абудзіўся,
Як сонца, твар яго сьвяціўся
І ад прыемных ціхіх сьмехаў
Чуць не да вуха вус заехаў.
—Ну, ўсе выгоды каля боку,
Тае-ж зямлі якраз валока,—
Міхал расьпісваў з жаром цалей:—
А чорны грунт—дванаццаць цаляй!
Жыта там родзяцца на дзіва:
Як едзеш між хлябоў вясною,
У іх конь хаваецца з дугою!
А з ячмянёў вары хоць піва.
Грачка, аўсы растуць, як лозы—
Ня то, што ў нас: адны занозы
Пад кіпці ты панаганяеш.
Пакуль дзьве жмені нажынаеш.
І ўся зямля ў адным адрубу;
І лес там ёсьць, найболей дубу,
А дуб расьце на добрай глебе;
Не клапаціўся-б там а хлебе...
Адкуль ні глянь—усё ўпадобна:
Перш-на-перш жыў-бы там асобна,
А не ў галдзе, страшэнным сьціску
І лбоў ня білі-б там за міску,
Як гэта водзіцца ў народзе;
Там зможаш быць з суседзьмі ў згодзе.
Другое дзела—воласьць блізка,
І то ня дробная, брат, рыска;
Там школка ёсьць, а дзецям трэба
Даўно навука і вучэба,
А то растуць, на лес, вось, глядзя;
Зірні: унь дуб які ўжо Уладзя!—
На зэдлі Уладзік схісянуўся,
Алесю хітранька ўсьміхнуўся.
—Ну, а я, тата, ці вялікі?—
Спытаў Алесь.—Ты? салапяка!
Нос абатры йдзі, разявяка!

Ўсё грае носам, бы музыкі
У гэтай кірпе завяліся.
Вазьмі анучу, абатрыся!—
Алесь ня рад быў, што спытаўся
І ў кут ён борзьдзенька хаваўся.
І бацька моўкне і чакае,
Што скажа дзядзька або маці,
І ціха стала ўраз у хаце:
Чутно, як муха пралятае.
—Пасада, кажаш, вельмі ўдатна,
Ўсяго там родзіцца ажнадта.
Чаму-ж яе там ня купляюць?
На нас, ці што, людцы чакаюць?—
Пытае маці:—каб такая
Была зямля гэта прыўдала,
Яна-б дагэтуль ня гуляла.
Або аб ёй ніхто ня знае?
Ці тыя людзі ўсе паснулі,
Якім зямелька трэба пільна?..
Ой, каб яна была прыхільна,
Яе-б даўно ўжо прыгарнулі.
—Чакаць ня будзе, ёсьць вядома,
Калі сядзець ты будзеш дома
Каля свайго збана, карыта,—
Сказаў Міхал крыху сярдзіта:—
Сама зямля ня прыдзе, чуеш,
А сам за ёю павандруеш.
Калі сядзець ды так гадаці,—
Ня высядзіш нічога, маці.
Ня бойся: людзі не сядзяць,
Зямля ня будзе нас чакаць,
Не запустуе, ня згуляе!
—А пэўна,—дзядзька пацьвярджае.
—Ды як янс ўжо ні было-б там,—
Зноў кажа бацька:—а пад плотам,
Зямлю купіўшы, не валяўся б
Ды як-бы жыў яшчэ! Ня знаўся-б
Ні з панскай ласкай, ні з панамі,
Жылі-б сабе гаспадарамі.
А што за шчасьце тут, спытаем?
Які прыбытак мы тут маем?
Вуглы падпёрты пірагамі?

Што грыб падымеш тут часамі?
За ўсе іх голаву, з грыбамі!..
Яно-б чаму? служыць-бы можна,
Каб не валяўся так нязбожна
У вочы гэты Рак-вар'ят.
Ці-ж чалавек ён? азіят,
Душа зацятая, ліхая,
Такіх паноў і сьвет ня знае.
Ды хоць-бы пан, а то—зараза,
Так шалахтун, байструк, пралаза,
Няшчасны вырадак, пастух...
А колькі гонару і мух!
Дык як тут жыць? Няма ахвоты,
І марны ўсе тswitchвае турботы.
Жывеш, ліпіш, як на калу ты,
І ногі й рукі ўдзеты ў путы.
А подзьме вецер, і ўсё бухне,
І ўсё стараньне тваё рухне.
А дзе дзявацца? пакукуеш,
А век на службе не зьвякуеш.—
І ўсе тужліва замаўкалі,
І думкі кожнага займалі
Аб тым, што тут жывеш да часу,
Жывеш сяк-так, пакуль жывецца.
Калі-ж нібудзь, а давядзецца
Шукаць свайго хлябка і квасу.

IV.

НА ПЕРШАЙ ГАСПАДАРЦЫ.

— То як-жа быць?—спытаў Антоні:—
Давай, брат, думаць хоць сягоньня
Ці так ці сяк, каб даць параду
І к аднаму ўжо прыйсьці ладу
Раз назаўсёды, аканчальна.
Вядома, служба—рэч гадальна,
А ў гэтым пекле і тым болей:
Ня пэўна жыць пад панскай воляй.
Але з чаго пачаць, мой браце,
Бо невялікае багацце?
І як ты знойдзеш канцы тыя,
Калі кішэні ў нас пустыя?
— Ну, ты заглядваеш далёка,
Дык трохі хібіць тваё вока—
Вось гэта раз; а падругое—
У нас ужо ёсьць сёе-тое:
Ну, пляц, зямлі на чвэрць надзела;
Лічы пад тычячу іх сьмела.
А там зямельны банк паможа,
Быка, карову прадамо...
Чаго палохацца? дармо!
Абы ахвоту меў, нябожа!
А пры жаданьні, пры ахвоце
Сам чорт ня страшан у балоце!—
Сказаў Міхал на словы брата,
Сказаў рашуча і заўзята.
А маці слухае маўкліва,
Аб чымся думае тужліва;

Сказаць штось хоча і ўздыхае,
Штось за язык яе трымае,
— Вось як пачнеш так разважаньне,
Агоркне ўсё табе да званьня,—
Нарэшце маці ня ўтрывала:—
Таго няма, другога мала;
А як жывеш ды не гадаеш,
То й ліха тога не зважаеш...
Так... хоць зямлі сваё нямнога,
Але ўсё-ж лепей, як нічога.
А збудзь яе—пачуеш страту,
Бо дзе пастàвіш тую хату,
Калі няшчасьце напаткае,
Бо гэта служба ўжо такая?
А там, за сьветам, на чужыне
Ніхто цябе, ой, ня прыхіне!
І як там будзе з той зямлёю?
Ня хваціш голаю рукою,—
Ня пэўна ўсё і невядома,
Дык больш пільнуйцеся вы дому!
— Ну, вось кабеціна дзіўная!—
Міхал на жонку нападае:—
Ці-ж мы зямлю сваю збываем?
Мы на рахункі прыкідаем.
Ды што, скажы, пу хоць-бы й пляц?
Падумаць—выстраіш палац!
Па часе будзе і развага,
Калі ў лоб стукне табе шляга!
— Вядома, бацькаўшчыны шкода,—
Сказаў Антось у тоне згоды:—
Але-ж і трэба меркавацца
І аднаго чаго трымацца;
І ня чужым, а сваім вокам
Агледзіць трэба ненарокам,
Як мае быць, Заблоньне тое;
А можа выйдзе што якое.
Рабіць тут трэба—адно слова,
Ня то, што—цуп-луп!—і гатова,
Бо гэта справа—ня пустая;
Людзкі-ж язык касьцей ня мае.
Я так-бы раіў: выбраць час
І аглядзець усё зараз,

А там сама пакажа справа,
Ці варта шуму ўся аблава,
Бо мо' ваўкі ўсе пасхадзілі.—
На том яны і парашылі.
Я тут спыню апавяданьне,
Каб значны крок ступіць назад:
Зрабіць уважлівы агляд
Прычын імкненьня, парываньня
На новым грунце сесьці стала
І чым жыла душа Міхала.
А поруч з гэтым мімаходам
Жыцьцё мінулае крануць
І ў цёмны кут яго зірнуць,
Дзе пад халодным яго лёдам
На зло ліхім яго прыгодам
Крыніцы сьвежыя цякуць.
Міхал... вы лепш спытайце самі
Пра палясоўшчыка Міхала:
Яго ўся воласьць наша знала,
Ён быў вядомы між панамі!
Ды што паны?! сам князь Антоні,
Я памятаю, як сягоньня,
Ня раз з Міхалам меў размову.
І знаў-жа-ж службу лясьнікову!
Ён ведаў, як свае пяць пальцаў,
Ну, да мала ўсіх мікалаўцаў.
Патрава здарыцца, пакража,—
Як бачыш, вызнае, дакажа
І дойдзе ўжо да галубочка,
Як-бы па нітцы да клубочка.
Дык і ня дзіва, што Міхала
У нас любілі вельмі мала.
Міхал сам гэта чуў і ведаў,
Ды што ты зробіш? так з прадведаў
Было-вялося і вядзецца,
І ўсё ўпустую люд таўчэцца;
Ды будзе час паразуменьня—
Таўкне пад самыя карэньні...
І вось што, братцы, дзіўна ў сьвеце,
Вы толькі добра паглядзеце:
Той чалавек, што першы, збоку,
Ужо без таго ня ступіць кроку,

Каб ня ткнуць пальцам на другога,
Як на заклятага, ліхога,—
Ён тое самае ўчыняе,
За што другога бэсьціць-лае,
Як толькі скуру яго ўзьдзене
Ці чуць кранецца яго кія—
Такім яшчэ ваўком завые
І дзе ён добрасьць толькі дзене?
На што вада, але і тая
Ня ўсёды роўны нораў мае:
Спакойна ў ямах і заторах,
Але капае дол у горах
І страшна пеніцца, бушуе
І грунт каменны там сьвідруе.
А сіла ў тым, на мой пагляд,
Які выконваеш загад.
Міхал, як толькі ажаніўся,
Тады-ж ад бацькі аддзяліўся,
Бо стала цесна. З тэй прычыны
Хадзіў на сплаў ён, на віціны,
Разоў са два схадзіў у Прусы—
Куды ня трапяць беларусы?
Але абрыдла гэта справа
І адвярнуўся ён ад сплаву;
Пайшоў на службу таўкануцца,
Бо дома негдзе разгарнуцца.
Наўперад ён праз час каторы
Быў пры падлоўчым на каморы.
Стары лясьнічы пасвaему
Цаніў Міхала, як служаку:
Ганяў усёды небараку,
Як-бы скаціну тую нему.
Ня раз на жалабы Міхала
Лясьнічы так казаў, бывала:
— Што-ж? добры конь і цягне дужа!—
І ня пускаў Міхала з гужа.
Міхал яму рабочых ставіў
І сенакосы яго правіў
І догляд меў за панскім стадкам.
А службу нёс сваім парадкам,
Бо што ты зробіш тут? старaўся.
У другое месца перабраўся—

Яму уважыў пан лясьнічы.
І сеў Міхал у страшнай дзічы,
Дзе лес адзін, хмызьняк ды поле
Ды ветру посьвісты на волє.
Было зямелькі там валока,
Дзе можна-б моцна і глыбока
Пусьціць карэньні ў грунт, абжыцца—
Было над чым развярушыцца.
Але бязгнойная, пустая
Зямлі валока была тая,
Дзе рос сівец ды пырнік густа
І дзе спакойна каля куста
Ляжаў шарак, бо там ніколі
Саха зямлі не баразьдзіла.
Было маркотна і няміла
У тым пустым, зьдзічалым полі.
Міхал наехаў бяз нічога.
І вось жыві тут, разжывайся,
Хоць сам у соху запрагайся
Ды бяры жонку на падмогу
З трыма малымі хлапчукамі.
Але стаў цьвёрдымі нагамі
Міхал на гэты грунт няплодны.
— Ня плач: ня будзем тут галодны;
Бог дасьць, сяго-таго прыдбаем,
Дабра якога дачакаем,—
Так разважаў ён сваю жонку:—
Жывым ня кінешся ў палонку!
Зямлі—зірні—як скінуць вокам.—
За гаспадарку ненарокам
Міхал на новым месцы ўзяўся;
Каня, кароўку расстараўся,
Завёў сьвіней, дзьве-тры авечкі.
Тымчасам з дому для падмогі,
Саху забраўшы і нарогі,
Антось прыехаў і на грэчку
Узьняў маргоў са два папару.
І ажываліся амшары,
Запахла сьвежаю ральлёю,
Як-бы сам бог тут над зямлёю
Прайшоў і глянуў міласьціва.
Антось заложна і цярпліва

Ўкладаў у зямлю свае сілы.
На божы сьвет, як-бы з магілы,
З зямлі травінкай далікатнай
Густою шчоткачкаю здатна
Ўсхадзілі дробныя зярняткі.
Як у калысачцы дзіцятка,
Калі ўжо трошкі акрыяе,
Сваю галоўку падымае
І навакол глядзіць зьдзіўлёна,—
Так гэта збожайка зялёна
Да сонца ймкнулася лісткамі,
Бы к матцы дзіцятка рукамі.
Тымчасам хлопцы падрасталі,
Старэйшым дома памагалі.
Прайшоў гадок, мінуў другі,
У касьбу запахлі мурагі.
На полі ветла, самавіта
У рад стаялі копкі жыта,
Так аздабляючы загоны.
А на гародзе мак чырвоны,
Раскрыўшы гожыя лісточкі,
З іх ткаў прыўдалыя вяночкі
Вакол галоўкі маладзенькай,
Такой прыгожай, зялянелькай.
І часта ў добрую пагоду
Ідзе Міхал дамоў з абходу
І хоць чуваць, што баляць ногі,
Але зварочвае з дарогі
І робіць крук, бо як стрымацца,
Каб не зайсьці палюбавацца
І ярыною і жытамі?
Ідзе, а ветрык з каласкамі
Вядзе прыемную размову
І цешыць душу лясьнікову.
Міхал падыдзе і прыстане,
Усю лаву жыцейка агляне
Ды возьме ў пальцы асьцярожна
Яшчэ нясьпелы і парожны
Ён колас жытні і паглядзіць,
Рукою лёганька пагладзіць,
Нібы сынка свайго малога,
І ў сэрцы дзякаваў ён бога.

У тым кутку, глухім і дзікім,
Стараньнем дзядзькавым вялікім
І цяжкай працай хлебароба
Набыта розная надоба;
Ўсё зацьвіло, загаманіла,
Бы жыватворчая тут сіла
Ад сну прыроду абудзіла.
Гумно паўнела з кожным годам,
І багацеў хлявец прыплодам,
І грош стаў лішні завадзіцца,
Было што есьці, чым акрыцца,
І быў парадак, лад у хаце.
Ўжо з тым кутком зжылася маці,
Даўно прывыкшы к адзіноце;
А цэлы рад збаноў на плоце
Казаў аб тым, што гаспадыня
Была ў сваёй у каляіне
І што яе, таксама, справа
Вялася добра і рухава,
Бо тут збаны ня так стаялі:
Яны за тое ўжо казалі,
Што малака было даволі.
Ў пастаўніку пры самым полі,
Сьвіньня, як хворая, стагнала,
Хоць гэтай хворасьці ня знала.
Яе такая ўжо натура:
Стагнаць і лыч трымаць панура,
Як-бы ёй цяжка жыць на сьвеце.
А парасяткі, яе дзеці,
Ўсяму дзівілісь несканчона,
Бо надта рохкамі зьдзіўлёна.
Другі гурток другой жывёлы,
Дзесятак кур, пявун вясёлы
Каля платоў чарвей шукалі;
Квактуха голасна квактала,
А кураняткі чарадою
Паслушна ўсёды йшлі за ёю.
Тут кожна рэч аб тым казала,
Што маладая гаспадарка
Ішла ўпярод пасьпешна, шпарка
І большы круг яна займала.
Часамі хмурнаю вясною

Цяплом павее, цішынёю,
І хмарак сівыя фальбоны
Падуць, апусьцяцца наніз,
І неба яснага абрыс
Зірне скрозь цяжкія заслоны,
І дзень тужлівы, засмучоны
Аздобіць сонцаў агняпіс,
І ўсё вакол павесялее,
На момант сьцішыцца, замлее,
На ўсё адбітак ляжа згоды,
І нікнуць подыхі нягоды;
Зямельцы неба усьміхнецца.
Глядзіш—тады табе здаецца,
Што холад згінуў назаўсёды.
Але ці-ж так? Эх, негадана
Вятруга ўсходзіцца паганы,
І даль палёў маркотна стане,
Жалобы цень яна апране,
І ўсё нейк смутна пазірае,
Чагось нядобрага чакае.
Так і ў жыцьці: бягуць часіны,
Ліхія, добрыя хвіліны,
Адна зьмяняецца другою.
Ня ўсьпеў Міхал з сваёй сям'ёю
І пяць гадкоў спазнаць спакою,
Як сталі чуткі пачувацца—
Лясьнічы сам даваў намёкі—
Праз час ня вельмі так далёкі
У другі куток перабірацца.
І гэта вестка ўсіх смуціла,
Рабіць ахвоту ўсю адбіла:
Рабі, працуй, кладзі ты сілы
У гэты дол чужы, пастылы
І горкім потам аблівайся,
Зрабіў парадак—выбірайся
Ды йзноў ідзі адсюль у госьці...
Эх, вы, паны! эх, ягамосьці!..

V.

ПЯРЭБАРЫ.

Вясны чакаў Міхал з сям'ёю,
Чакаў з трывогаю: вясною
У лясьніцтве йшла ператасоўка
Служачых нізшых, пераходы—
Тут так вялося з году ў годы,—
І як ні думае галоўка,
Нічога выдумаць ня можа;
Ніяка просьба не паможа,
Калі на чым лясьнічы ўпрэцца.
—А можа дасьць бог пратрэцца,
І тут гадок ці два пабудзем,—
Сабе ня верачы і людзям
Міхал так думаў, сумняваўся
І тут застацца спадзяваўся.
Ды раз у сэсію Міхася
К сабе лясьнічы заклікае.
«Ну, гэта нешта азначае»,
У Міхала думка пранясласся.
І ў канцылярыю ўваходзіць,
Вачэй з лясьнічага ня зводзіць,
Чагось-та важнага чакае.
—Ага, ты тут! Ну, чалавеча,
Зьбірай манаткі і ў Парэчча
За добры час перабірайся!
Перад вялікаднем старайся
Туды, на месца перабрацца.
Жыві там, нечага баяцца.
—Панок, за што?—Міхал пытае:—

Што за прычына ёсьць такая?
Ці я па службе правініўся?
Ці на мяне пан угнявіўся?
Я не прадаў, ня ўкраў нічога...
Скажы, панок, на літасьць бога,
За што нас пан перамяшчае?—
Лясьнічы строга пазірае.
—Мне чалавек там добры трэба,
А ня гультай які, нязгрэба;
Такі лясьнік, як ты, каторы
Ня будзе спаць п'яны ў разоры...
Парэчча—месца не благое
І поле там ня так пустое,
Хоць менш яго, затое-ж—паша!
Дык будзе хлеб табе і каша.
Пакуль я жыў, і ты ня згінеш,
Свае сям'і, нябось, ня кінеш—
Куды ты дзенешся? трымайся,
Жыві і з богам разжывайся.—
Пашоў Міхал наш у задуме,
А па дарозе к цётцы Хруме
Ён трапіў з гора выпіць чарку,
Каб галаве яго на карку
Было лягчэй крыху трымацца.
—І што за страх перабірацца?—
Міхал дарогай разважае:—
Мяне лясьнічы паважае!..
А месца, праўда, ня ліхое...
І г-э-э-эй ты, наша жыцьцё зло-о-ое!—
Міхась у лесе песьню цягне
І тахты стрэльбай выбівае,
Назад, наперад выкідае,
Зайсьці скарэй да дому прагне
Навінай важнай падзяліцца.
Ідзе ён сьмела, не баіцца
Прэборкі дома за гарэлку:
Вяліка важнасьць, што кватэрку
Ён з гора тога перакінуў!
І на Міхася жаль нахлынуў
І нейкі смутак навязаўся,
А ўрэшце ён усердаваўся.
А на каго? за што?—ня знае,

А можа так злосьць напускае,
Каб дома жонка ня крычала,—
Тым болей, што ўжо выглядала
Яго пасада з-пад узгорка,
І трохі рупіла праборка.
Міхал вайшоў ня зразу ў хату:
Каля хлява перш затрымаўся
І на сьвіньню так угледаўся,
Як-бы за гэта браў ён плату.
Ад хлявушка ў гумно заходзіць,
З Антосем гутарку заводзіць,
І ўжо адтуль, раўней, як можна,
Ідзе да хаты асьцярожна.
Але як бацька ні стараўся,
А ўсё-ж ён лёганька хістаўся.
Антось даўно замеціў гэта:
«Плыве, як панская карэта!»
І чуць ад сьмеху не качаўся.
А каб прымусіць і паверыць,
Што ён гарэлкі і ня нюхаў,
У садок зайшоў і пчол паслухаў
А ў сенях стаў сабаку перыць,
Што ўночы кепска дом пільнуе,
Што мала брэша, кепска чуе,
Зайцоў ня гоніць і ня ловіць,
А толькі знае і наровіць,
Каб як у хату зачасацца.
—А, ліха матары і батцы!
А, дурань, воўча тваё мяса!
На двор брахаць, стары дурніца!
Гаршчэчнік, чортава тыпыца!—
І на сабаку накрычаўшы,
Тады ўжо стрэльбу з плеч зьнімае
І на сьцяну яе чапляе,
У хату ўходзіць, торбу зьняўшы,
Садзіцца там, гаворыць мала,
Каб жонка зразу не пазнала,
Бо толькі скажа адно слова—
Прапала хітрасьць і гатова!
—І дзе ты гэтак налупіўся,
Каб ты смалы ўжо быў напіўся
Ото натура!—жонка лае,

А ён сьмяецца, не шманае.
—Няма табе граху, ні посту,
Хоць у палонку кідай з мосту!
—А ў пост, скажы, сварыцца можна,
Калі ты гэтака набожна?—
Міхал у жонкі запытаўся:—
Або я п'яны ці валяўся?..
От ня крычы ты і ня лайся,
Лепш у дарогу выбірайся!
—Куды ў дарогу? Што пляцеш ты?
Прапіў свой розум, ці што ўрэшты?—
З трывогай жонка ўжо пытае
І тон сярдзіты свой мяняе,
Бо ёй у голасе Міхася
Адразу праўда пачулася;
І дзеці бліжай селі к тату.
Якраз вайшоў і дзядзька ў хату.
—Дык так, Антось: пераяжджаем,
Апошні час тут дажываем.
—Куды?—У Парэчайка, ў балота!..
—Бадай ты спрахла! от брыдота!
Цягніся зноў, а глуш такая!—
Антось Парэчча праклінае.
Уздыхнула цяжка-цяжка маці,
І зразу стала смутна ў хаце,
Як-бы з усіх куткоў і шчылін,
З усіх чуць-чуць заметных зьвілін
Сюды бяда панапаўзала
І гэтак прыкра пазірала
На ўсіх, ад мала да вяліка,
Бязжаласна і без'языка,
Зрабіўшы ў момант замяшаньне,
І змоўклі ў хаце ўсе дазваньня.
Зьпячэўку маці аж прысела—
Так пераборка ўжо дадзела!
Апроч таго, тут абжыліся,
На ногі трохі падняліся;
Яшчэ-б гадочак пажыць ціха,
Але найгоршае тут ліха—
Зьбірай зноў цапстрыкі, трасіся
Па каранёх з дабром, з сям'ёю
У саму бездараж вясною.

— Дзе наша, брат, ні прападае!—
Міхал гаворку зачынае:—
Ці-ж толькі сьвету, што ў ваконцы?
Або так міла тут бязконца?
І там мы будзем жыць так сама;
Няма ўжо горшай, як тут яма.
А сенакос тут дзе? за сьветам!
А там блізютка, каля дома—
Парэчча добра мне знаёма!
А колькі зелені там летам!
Як у вяночку, стаіць хата.
Грыбоў і ягад—страх багата!..
Там выгад болей, чалавеча!..
— Паедзем, татачка, ў Парэчча!
Ось там грыбоў папазьбіраю!
Ой, іх зьбіраць ахвоту маю!—
Схапіўся Костуська і скача,
А маці з гора чуць ня плача.
— Згараць яны няхай з грыбамі!
Але ці будзе хлеб, часамі?—
Антось пытае ўжо сярдзіта:—
А колькі там пасеем жыта?
Зямлі, як бабе старой сесьці.
Папробуй сядзь на гэтым месьце...
— А дзе ты дзенешся? і сядзеш!
Нічога, браце, не парадзіш.
— Яму, як выпіў, гора мала!—
На бацьку маці зноў напала.
— А мне, ты думаеш, салодка?
Ды справа проста і каротка:
Ня будзеш ты з лясьнічым спорыць,
Рабі, вось, тое, што гаворыць.
А не—йдзі вон: варона з куста,
А пяць на куст, бо хлеба луста
Ня лёгка ўсім, брат, дастаецца.
Пустым той кут не застанецца:
Ня будзе нас—другі там сядзе
І не зважаючы, ня глядзя,
Якое месца і выгода.
— Што так, то так, ды працы шкода,
Якую мы тут палажылі;
Зямлю так добра мы ўгнаілі.

А на каго мы працавалі?
Каму пасаду гатавалі?
Так чорту лысаму з балота.
Прыпрэцца нейкая галота
Тваёю працай карыстацца,
Тваім мазолем нажывацца.
Ня толькі «дзякую» ня скажа,
А хвігу ў нос табе пакажа.
— Ну, што паробіш, як такая
Ужо нам доля выпадае?

На трэці дзень прышлі падводы.
Усе сваякі папрыяжджалі,
Увесь двор вазамі паўстаўлялі,
Як-бы прыехалі ў калоды
Ці на кірмаш каля калядак.
Тут быў страшэнны непарадак—
На тое час быў перабору.
Была адчынена камора
І сені насьцеж. Як папала,
Надоба розная стаяла.
Было ўсё зрушана, сарвана:
Крыжы з дзяжой каля паркана
На час кароткі прыхіліліся;
Збаны, гаршкі між іх туліліся,
І тры цабэркі там стаялі
І чарады свае чакалі;
І тут жа збоку, як той п'яны,
Ляжаў навой стары драўляны;
Варстат, на часткі разабраны,
На трэскі кінуты, валяўся;
А на вяроўцы мех гайдаўся,
Стары, скараўлены ад гною,
Забыты ўсімі пад страхою.
Пусьцела хата, сьцены, лавы
І мелі погляд няцікавы:
Усё тут было параскідана,
Усё не на месцы, няпрыбрана.
Як-бы зусім ня тая хата.
Качэргі, вілы і лапата
У кутку адным цяпер стаялі;
Гвазды то тут, то там тырчалі

Па ўсіх сьцянах, як-бы шчаціна.
Снавалі дзеці і мужчыны,
З сяней, з каморы скарб сьцягалі
І на вазы яго складалі.
А маці скрыню пакавала
І дробязь розную зьбірала.
Ўсе варушыліся, снавалі,
Як-бы мурашнік раскапалі—
Такая тут была трывога.
Вуглы счышчалі да нічога
І зьбіралі ўсё да ніткі.
Падводы пухлі ўвачавідкі.
А як закончылі складацца,
Зайшлі ўсе ў хату сілкавацца.
Між голых сьцен, несамавітых,
Такіх панурых, абабітых,
Астаўся стол адзін на месьце,
Каб у вапошні раз накрыцца
І даць мужчынам прыпыніцца,
На час кароценькі прысесьці
І выпіць чарачку, другую
За жыцьце, долю маладую.
Тут быў Базыль, Антось Тацянін,
Карусь Дзівак (ён між парканін
Схаваў трайню, рагач, дзьве восі,
Тайком узяўшы ад Антося),
Яшчэ Карусь, Паўлюк Куртаты,
Сьцяцок, Казюк Скорабагаты
Ды брат Міхася і Антося,—
Мужчын ня мала набралося.
Пайшла ў круг чарка і другая,
Гаворка ў хаце ажывае.
Адзін Антось ужо сьмяецца
Сваім закатным дробным сьмехам,
Аж галава з шырокім плехам
І з сівым воласам сьмяецца.
— Ды ты, брат Ганна, ня смуціся!
Вось выпі чарку, ня журыся,
Няхай дае бог спосаб новы.
— Ну, будзьце-ж крэпенькі, здаровы!
— Э, выпі чыста! от кабета!
— Ды выпі, Ганна! ну, што гэта?—

Мужчыны ўсе тут загудзелі
Ды дружна так яны населі,
Што Ганна тройчы прыгубіла
І чарку ўсю перакуліла.
— Ну, во' гэтак, малайчына,
Дай божа добрая часіна!
— Ой, буду п'яна—ашаломіць.
— Касьцей гарэлка не паломіць,—
Крычыць Базыль:—здароў будзь, Павал!—
І галаву ён закідае
І спрытна чарку асушае
Ды ломіць хлеба цэлы кавал
Ды так жуе, што вушы ходзяць.
Мужчыны дарма час ня зводзяць
І хутка чаркі асушаюць,
Гаспадаром дабра жадаюць
І добрай долі ўсім дазваньня
І ціснуць рукі на расстаньне.
Карусь Дзівак часінай тою
Насіўся з восямі, з трайнёю,
У воз іх глыбей запакоўваў,
Ў сярэдзіну рагач засоўваў
І накрываў яго пабрамі,
Каб не знайшоў Міхась часамі.
І воз ён свой у кут стаўляе,
Астацца ззаду патрапляе.
Мужчыны вышлі на двор з хаты.
— Ну, варушы, Скорабагаты!—
Сказаў Базыль свайму суседу:—
Я за табою, брат, паеду.—
І рад нагружаных хурманак
Паволі зрушыў, мінуў ганак
І ў лес чуць значнаю трапою
Пацягся мернаю ступою.
І цяжка, цяжка Ганьне стала,
Як-бы ў грудзёх там што апала,
І сэрца горасна заныла;
І ўсё тут стала так няміла,
Што ўжо тут больш ёй не цярпелась
І бегчы ў сьвет адтуль хацелась,
Абы ня бачыць сьцен тых голых,
Куткоў пустых і невясёлых.

Ўжо конь запрэжан і чакае,
Капытам дол б'е нецярпліва.
Тымчасам маці тарапліва
Закон дзядоў сваіх спаўняе:
Кладзе кусочак хлеба з сольлю
Пад красны кут у завугольле,
Апошні раз глядзіць на хату,
Дзе многа дробязі на страту
Пашло ў час гэты перабору.
— А ну, ты, маці, йдзеш там скора?—
Міхась з двара яе пытае;
І маці хату пакідае,
Бо ёй самой тут не цярпіцца
І з плачам, хрысьцячысь, садзіцца,
Дзе дзеці дробныя сядзелі
І скарб быў зложан даражэйшы.
Алесь і Ўладзя, сын старэйшы,
Пайсьці пяхотам захацелі
І з дзядзькам лесам гналі стадка.
    Апошні раз пустая хатка
З-за груш высокіх паказалась
Ды за узгорачкам схавалась;
І толькі комінак гаротна
Над дахам высіўся маркотна
Ды студні вочап адзінока
Тырчаў над хатаю высока;
Гуменца смутна пазірала
І быццам поглядам пытала:
    «Куды яны ад нас зьяжджаюць?
Чаму адных нас пакідаюць?»

VI.

КАЛЯ ЗЯМЛЯНКІ.

Я буду рады, калі ўдасца
Маім знаёмым ў вашай ласцы
Хоць на кароценькі часочак
Заняць хоць цесьненькі куточак.
Жыцьцё іх, праўда, няцікава,
Пра іх нідзе ня ходзіць слава,
Аб іх гісторый не складаюць,
Пра іх і песень не сьпяваюць,
Апроч вятроў, што нудна ў плоце
Зімою ў горкай адзіноце
Халодны сьнег нясуць-зьдзіраюць
І бедным людзям байкі баюць
Аб жыцьці, долі іх пахілай
І плачуць-стогнуць над магілай,
Дзе косьці іх у прахе тлеюць—
Адны вятры іх пажалеюць.
Але ня кожны сьпяміць мовы
І жальбы ветру між будовы:
Чаго ён жаласна сьпявае,
Каму ён песенькі складае?
І бацьку скора сын забудзе—
Каротка памятка аб людзе,
Аб простым людзе. І такая
Ўсім бедным доля выпадае:
Прайсьці свой круг, прамарнавацца
І невядомымі застацца
Ды быць забытым тут усімі—
І сваякамі і чужымі.

I мне заўсёды горка стане,
Калі я ўбачу на кургане
Пад шэрым пракладам драўляным
Прыпынак вечны селяніна.
Стаіць там крыжык-сіраціна,
Сівенькім мохам ўвесь убраны,
З павязкай белай, даматканай.
Пытаю: хто тут пачывае?
Дзяўчына можа маладая
У поўным цьвеце красы-сілы
Сыйшла бяз часу да магілы?
Ці здатны хлопец-малайчына?
Маўчыць магіла селяніна.
А хто пахован, я ня знаю
І смутак моцны ў сэрцы маю.
А тут закопаны навекі
Надзеі, радасьць чалавека,
І гора схована ліхое—
Усё жыцьце беднае людзкое.
Мае знаёмыя няўзрачны,
Нічым ня слаўны і ня значны,
Ўсё людзі простыя, малыя,
Хоць пасваёму і ўдалыя,
Але ўдалымі іх ня лічуць.
Жывуць, цярпліва долю смычуць
І крыж нясуць мужычы ціха,
Дабра ня бачачы з-за ліха.
Ды што зрабіць? Я-б сам быў рады
Ня ведаць крыўды той і здрады,
Што просты люд нясе вякамі
Сваімі ўласнымі гарбамі.
Ды горкай праўды не схаваеш,
Яе ніяк не ашукаеш.
Ды і навошта? Крый нас, божа!
А праўда мне ўсяго даражай,
І бацька праўдзе вучыў змаля,
Дык з гэтай праўдай ступім далей.
Дзень добры, новая мясьціна!
Спаткай ты нас, як маці сына
Па часе доўгае разлукі,
І разгарні прыветна рукі
Для тых, хто змушаны ў няволі

Жывіцца хлебам твайго поля;
Зірні ты сьветлым вокам ласкі,
Авей крылом прыгожай казкі,
Каб гэта жыцьце-пуцявіна
Была нам сьветлая часіна;
Узброй надзеямі нам грудзі,
Бо мы твае, зямелька, людзі!
   На першы погляд няцікава
Парэчча гэта выглядала,
І смуткам сэрца калыхала
Старых бярэзін гэтых лава,
Што на балоце між лясамі
Шумела голымі вярхамі.
Было ўсё тут параскідана,
І праслы нізкія паркана
З трухлявых шул павыяжджалі,
І трэскі кучамі ляжалі
Па ўсім двары і на дрывотні;
Стары хлявец без падваротні,
Гумно са стрэшкай пасівелай,
Абросшай мохам, абапрэлай,
Прыгрэбнік, хата—ўсё дачыста
Казала ясна, галасіста
Аб непарадку, запусьценьні,
Аб гаспадарскім нерадзеньні.
Слязьмі Міхашча залілася—
Такою ямаю здалася
Старая хата ў тры ваконцы!
Парог яна пераступіла—
О, божа добры, як няміла!
Ці сьвеціць тут калі хоць сонца?
Было так цёмна, няпрытульна,
Ў гразі, ў балоце ўсё агульна:
Як печ, як столь і сьцены, лавы,
І дух пракіслы, дух трухлявы
З усіх куткоў дыхнуў сярдзіта.
Зямля на ямы ўся пабіта.
Было відаць, што тут ліпелі
Да часу людзі і ня дбалі,
Гразі ніколі ня зьнімалі,
Рабіць парадку не хацелі,
Жылі пасьвінску, кацьмакамі

І ў добрай згодзе з прусакамі.
Вясна была яшчэ ў пачатку,
Але сьнягі ўжо раставалі,
І дружна ў полі балбаталі
Раўкі, рачулкі і ў грамадку
Яны ваду сваю зьлівалі,
Ад сну гаі, лясы будзілі
І людзям душу весялілі.
І ўсё патрошку ажывала:
На дрэве покаўка таўшчала,
Ў сабе лісточак далікатны,
Пахучы, сьвежанькі, прыўдатны
На добрым сонцы гадавала.
Старыя хвоі і яліны,
Далёка кінуўшы галіны,
Глядзелі хораша, любоўна,
Як іх патомкі згодна, роўна
Стаялі гожай чарадою,
Схіліўшысь к сонцу галавою.
У лясох, гаёх дразды сьпявалі,
Ў балотах кнігаўкі крычалі;
А ў небе ўдзень і вечарамі
Высока здоўнымі шнурамі
Зьлятаўся вырай жураўліны
І амярцьвелыя даліны
Будзілі звонкім сваім крыкам,
Як-бы прыветным гэтым зыкам
Віталі родныя балоты,
Ґустыя лозы і чароты.
І на душы нейк весялела
І сэрца радасьці хацела,
А думкі ціхія і мары
На душу клалі свае чары.
Хацелась жыць, ушыр разьняцца,
За долю лепшую змагацца;
Ўзьнімалісь грудзі, чулісь сілы
І божы сьвет здаваўся мілы.
Памалу дзень за дзень ў Парэччы
(Такая ўрода чалавеча)
Зжывалісь з месцам, прывыкалі,
Гняздо старое забывалі,
І праз якіх дзьве-тры нядзелі

Ўжо весялей на сьвет глядзелі
Будынкі гэтыя старыя—
Яны зрабілісь, як ня тыя.
Агледзіў іх Антось, падправіў
І шулы новыя паставіў
У гнілы паркан, і лом сабралі,
Ды шыбы ў вокны паўстаўлялі,
Бо ня любілі непарадку,
І пачалі жыць зноў спачатку.
Ды йзноў бяда: праз год вясною
Згарэла хата з варыўнёю
І ўвесь набытак, што быў ў дому.
Пажар той выбухнуў, як з грому,
Хоць ён і меў свае прычыны.
Як на бяду, пашлі мужчыны
І Ўладзік з імі ў рассыпную:
Адзін у лес, той да адбору,
З сахою трэці ў гэту пору
Араў дзесь пасеку старую;
Дык што магла з дзяцьмі малымі
Зрабіць жанчына адзінютка?
І ўсё згарэла дачысьцютка,
Прапала марна ў чорным дыме.
Зазнала жа ю гаспадыня:
У агні згарэла яе скрыня
З усім пасагам і набыткам;
Прапалі хусты яе, сьвітка,
Згарэлі кросны, рад багоў
І грошай сорак сем рублёў.
Хоць, праўда, Костусь не збаяўся
І сьмела з пожарам змагаўся:
Звалок г рошыны з пасьцелі,
Тагды, як вопраткі гарэлі,
І з імі доўга ён насіўся,
Аж покі зруб не паваліўся.
Бяда, хоць плач, і дзе дзявацца?
Куды ад холаду схавацца?
І маці з дзеткамі малымі
Нядзелі дзьве жыла з сваімі.
А на пажарышчы часова
Зьявілась новая будова—
Зямлянка-будачка малая,

Ўвадно вакенечка, крывая,
Але да часу добра й гэта.
Тымчасам сонца йшло на лета,
Дык так-сяк кідаліся, качаліся,
Хоць дужа з горам спазнаваліся.
Каля зямлянкі тут прыветна
Гарэў агоньчык чуць прыметна,
Абы ня зьвёўся. Вечарамі
Тут маці ўходжвалась з гаршчкамі,
Сям'і вячэру гатавала.
Тагды зямлянка ажывала:
Сьмяяліся дзеці, мятусіліся,
Як рыба ў букце, варушыліся,
Бярвенцы, трэсачкі сьцягалі
Ды на агоньчык падкідалі.
Шугала полымя праворна,
Як-бы чагось каму сьмяялась
І то свавольна ўгору рвалась,
То расьцілалася пакорна.
А ветрык, злодзей, ня стрывае,
З-за хаткі хітра налятае,
Ў агоньчык раптам уварвецца;
Агонь туды-сюды матнецца
І дымам ветра адбівае,
Як-бы тых жартаў ня прыймае,
А на двары ўжо вечарэе,
І ночка блізка, змрок гусьцее,
Агоньчык колер свой мяняе
І з чырван-жоўты блеск прыймае;
І моўкнуць птушкі ў цёмным лесе;
Баранчык божы ў паднябесьсі
Бляе маркотна над балотам,
Як-бы шукае ён каго там,
І гэта смутнае бляяньне
Ў цішы балот у час зьмярканьня
На сэрцы жалем аддаецца
І ў душу журбаю ліецца
І мары розныя наводзіць.
І думка вынікне—праходзіць,
Як тыя хмаркі на заходзе,
Што без сьлядочка, быццам цені
У тужлівым нікнуць задуменьні.

Маўкліва-сьцішна ўсё ў прыродзе!
Напрацаваўшысь, спачываюць
Усе старэйшыя, хто ў хатцы,
А хто ў гумне ва ўсёй апратцы—
І гэтак ночкі прасыпаюць.
І вось, бывала, вечарамі
Каля агоньчыку, часамі,
Алесь і Костусь засядзяцца.
А як ўжо пачне зьмяркацца
І зоркі ў небе замігаюць,
Пужаць іх страхі пачынаюць.
Тады браты радком садзяцца,
Пляча ў плячо, але прызнацца.
Што страшна ім, ніхто ня хоча.
— Алесь! ты чуеш, як рагоча
У беразьняку баранчык божы?
Але ці ведаеш, з чым схожы
Той дробны рогат? Мне здаецца,
Антось Тацянін так сьмяецца!—
І хлопцы ўраз зарагаталі,
Ды ўраз-жа сьмех той адарвалі:
Вакол было ўсё так спакойна,
Дык гэты сьмех нейк няпрыстойна
Сюды, ў пакой начны, ўрываўся—
Самім ім дзікім ён здаваўся.
Маўчаць яны. Касьцёр палае,
Вакол усёды цьма густая
Пільнуе плямку агнявую
І гэту норку залатую,
Што ў нутрах цьмы агонь сьвідруе,
Каб зьнішчыць блеск. Агонь сярдуе
І цьме ніяк не паддаецца;
Часамі полымя прарвецца,
І цьма сярдзіта схісянецца,
Адскочыць далей на паўкрока.
Агонь бліш ыць, як воўча вока.
Паволі дрэўцы дагараюць
І ціха іскрачкі ўзьлятаюць
І гаснуць борзда без сьлядочка.
Ўжо позны час, глыбока ночка,
А хлапчукі сядзяць маўкліва
І навакол глядзяць пужліва.

У іх фантазіі дзяцінай,
Затканай страху павуцінай,
Ўстаюць начныя страхі, здані,
І зыкі чуюцца пагані,
Чараўніка і чараўніцы
І лопат крыльлямі начніцы.
А кожны куст ім дзеда родзіць,
Таго, што ўсюды лазіць, ходзіць
З мяшком і мыліцай-кульбою
І з доўгай сівай барадою,
Ідзе і дзетак забірае,
Сьлед барадою замятае.
На полі неба лес страхлівы
Стаіць зацяты, нярухлівы.
Што ён ў сабе цяпер хавае?
Снуецца нечысьць там ліхая,
Сьмярцьвец пад ёлкай прытуліўся,
На іх цяпер утарапіўся
І зараз мёртваю рукою
Пачне хрысьціць перад сабою,
Каб рух адняць, скаваць іх сілу,
Каб запягнуць іх у магілу.
Там ходзіць страшны воўк-бадзяга,
Разбойнік крадзецца, туляга,
З акрываўлёнаю рукою
І з страшнай цяжкай булавою.
Шалёны бегае, пужае,
Каго ні стрэне—ўсіх кусае...
— Ну, што, брат Костусь, ці баішся?
Куды так пільна ты глядзіш ўсё?!—
Алесь паціханьку пытае
І руку брата ня пускае.
— Ці бачыш што?—Не, так, нічога!—
Гаворыць Костусь, а ў самога
На лоб кучомка напаўзае...
— Мо' пойдзем, братка?—ён гаворыць.
Алесь ахвоцен і ня спорыць.
Браты за рукі пабяруцца,
Ў зямлянку вобцас панясуцца.

VII.

ДЗЯДЗЬКА-КУХАР.

Наш дзядзька, мілы наш Антоні,
Ў дзіцячым часта быў палоне;
Вось так гуртом яго абсядуць
І час работы яго крадуць:
Насі «катла», кажы ім казкі,
Ідзі на поплаў з імі ў краскі,
Давай адказы на пытаньні,
Тлумач ты ім усё дазваньня:
Адкуль, з чаго дзе што бярэцца,
Вось гэта, тое як завецца
І чаму так, чаму ня гэтак?
Прыхілен дзядзька быў да дзетак.
Ён быў настаўнікам, судзьдзёю,
Калі, бывала, між сабою
Паспорацць дзеткі ці паб'юцца,
Дык да каго тады зьвярнуцца,
Як не да дзядзькі да Антося?
Ох, слаўна з дзядзькам ім жылося!
Яшчэ замецьце, што з малымі
Ён размаўляў, як са старымі
І з імі радзіўся, спрачаўся—
Як роўны з роўнымі трымаўся!
Калі-ж хто, часам, з ім ня зладзіць,
То дзядзька толькі вус пагладзіць,
Але ня скажа ён нічога,
Бо ведаў, чым даняць малога,—
Гаворыц з тым, з кім дзядзька ў згодзе:
— Калі такі ён, ну, то годзе!—

І тут ён змоўкне, пачакае,
Кісет дастане і закурыць
І вочы чутачку прыжмурыць,
Як-бы і ў памяці ня мае,
Таго, што з хлопцам пасварыўся.
— А як авёс наш урадзіўся?
Схадзіць-бы ў Ліпава пабачыць!—
Ужо знаюць дзеці, што то значыць
Гаворка дзядзькава такая,
Куды ён вуды закідае:
У Ліпава пайсьці з ім! божа!
І хто ўстаяць прад гэтым зможа?
Ды гэта-ж—сьвята, ягамосьці!
Набок тут норавы і злосьці!
І мяккім робіцца паганы—
Хоць ты яго кладзі да раны.
Адно вазьмі яго з сабою,
Усёды пойдзе за табою,
І ўсё забудзе, ўсё даруе,
На дзядзьку больш не засярдуе.
А чым-жа Ліпава так міла?
Чым так дзяцей яно маніла?
І што за Ліпава такое?
А гэта—поле маладое
Сярод лясоў, як скінуць вокам;
На тым абшары, на шырокім
Раскошна нівы красавалі,
А ў іх мільёны красак зьялі,
Як-бы на небе тыя зоркі.
Лужкі, дарожкі і пагоркі
І купкі хвоек маладыя,
Две матылёчкі залатыя
На сонцы крыльцамі блішчалі,
Жучкі і конікі трашчалі
І ў стройны звон свой зык зьлівалі.
Былі там пасекі. Што году
Тут сотні блізшага народу
Дзялянкі лесу карчавалі
І на трацяк іх засявалі—
Капу да скарбу, дзьве да дому...
Ну, як тут вытрываць малому,
Таму, хто з дзядзькам пасварыўся?

Як бачыш, з дзядзькам ён гадзіўся.
А пойдзеш ў Ліпава лясамі,
Напэўна ўстрэнешся з ласямі
І зайца ўгледзіш, і віёрку,
І норы воўчыя на ўзгорку
Сярод трушчоб між ельнякамі,
І «чортэў камень», што вякамі
Над Азярком ляжыць, як хата...
Ну, ўсякіх дзіў там ёсьць багата!
А дзядзька ўсё табе пакажа,
Цікавасьць тваю ўсю разьвяжа.
А найважнейшая тут мэта—
Зьвярнуць з дарогі і да цёткі
Зайсьці на час які кароткі—
Тарэсяй звалась цётка гэта.
Яна так ветла сустрачала
І надта-ж добра частавала:
Сьпячэ «цалкоў» на скавародцы.
І так, бывала, наясіся,
Што хоць на пупіку круціся;
Усіх цягнула ў госьці к цётцы:
Так узмацуе на дарогу—
Было што есьці, дзякуй богу!
О, дзядзька спосабаў меў многа
Даняць працаўніка малога!
Пайсьці ў грыбы ці ў тую-ж рыбу,
Або паехаць у сялібу
Ці ў млын малоць на хлеб збажынку—
Усё гэта кранула хлапчынку,
Цягнула крэпенька, бывала,
І, як рукою, злосьць зьнімала.
І дзядзька майстар быў на штукі
І быў маханік на ўсе рукі:
І дудку скруціць вам, і стрэлку,
І нарысуе, нават, елку,—
Такую выштукуе цацку,
А ў Сьвержань пойдзе—купіць пляцку...
Дык і ня дзіва, што любілі,
Што на руках яго насілі.
А жывучы каля зямлянкі,
Паміж лясоў, сярод палянкі,
Яшчэ крапчэй яны здружыліся,

Адзін к другім цясьней хіліліcь.
— А ну, давай, брат, запрабуем,
Хоць на цікавасьць пакаштуем,
Які тут сок на новым месьце?
Мо' з хлебам можна яго есьці?
— А дзядзечка, мой залаценькі!
Пастаў нам соку, дарагенькі!
— Вазьмі, вазьмі мяне з сабою! —
Тут каля дзядзькі чарадою,
Як чэрві, дзеці мятушацца.
А дзядзька моўчкі стаў зьбірацца:
Дастаў сякерку і сьвярдзёлак,
Пад паху сунуў ён аполак
На латакі і на падстаўкі
Ды вынуў два гаршкі з-пад лаўкі.
— Ну, хто са мною йдзе?—пытае.
— Я!
— Я!
— І я!—крычыць малая
У канцы дзяўчынка Міхаліна.
— Куды табе? ото скачыха!
На печ залезь і сядзі ціха!—
Напалі хлопцы на дзяўчыну;
А тая ў сьлезы, ў плач, як бачыш.
— Ну, сьціхні, ша! Чаго ты плачаш?—
Антось пляменіцу ўцяшае
І нос крысом ёй абціpае.
— Няхай ідзе!.. А хлопцам брыдка
Так нападаць на дзеўку шпыдка,—
Гаворыць дзядзька, бровы хмурыць
І бальшуноў ён зьлёгка журыць.
Тады і хлопцы тон мяняюць;
Ідуць у лес, крычаць, гукаюць,
Як вучні, вырваўшыся з школы,
І ўсе давольны, ўсе вясёлы —
А дзядзька ўперадзе тралюе
І галаву ўгару ўскідае,
Бярозу добрую шукае
З салодкім сокам, баравую,
Дзе-б бобам кропелькі сачыліcь.
Знайшлі бярэзіну, спыніліcь.
Залысіў дзядзька дрэва зьлёгка

(Сякерка востра, кара́ крохка),
Зрабіў заруб, латак прыправіў,
А пад латак гаршчок паставіў,
І соку кропелькі, як сьлёзы,
Як град, пасыпаліся з бярозы,
Аж шкода нейк было дзярвякі:
Здаваліся ранай тыя знакі,
Адкуль паліўся сок халодны
І пакідаў свой комель родны.
Я помню дзень той. Вечарэла,
Зайшло ўжо сонейка, цямнела.
Агоньчык дзеці раскладалі,
Паленцы, трэсачкі зьбіралі,
І дзядзька, тут-жа, распрануўшысь,
Сядзеў на кукішках, сагнуўшысь.
Прад ім стаяў гаршчок і міска
І кошык з бульбай; тут-жа блізка
Відзён і збан быў паліваны,
Да палавіны ў дол ўкапаны,
Кружочкам шчыльненька накрыты.
— Алеська! скокні, брат, вазьмі ты
У хаты тарачку на печы!
Ну, варушыся-ж ты, старэчы! —
Наўкол пляменікі сядзелі,
На дзядзьку пільна ўсе глядзелі,
Як ён, рукавы закасаўшы,
Па тарцы шоргаў, шапку зьняўшы.
І кожны лёгка-б дагадаўся,
Што тут сакрэт якісь хаваўся,
Памеркаваўшы, як цікава,
Была для хлопцаў гэта справа
І як іх дзядзька завіхаўся.
А хто-б яшчэ мог болей цяміць,
Таму-б адразу прышло ў памяць,
Што дзядзька бульбу драў на клёцкі,
Каб згатаваць не пажаноцку,
Бо што жанкі? раз што паняты,
Ноль—слова нашага ім брата;
Як іх на розум тут ні ставяць,
Яны-ж сваё ўсё права правяць
І робяць так, як і рабілі,
Калі пяшком пад стол хадзілі.

Але вось ён пакажа носа,
Стварэньне вы доўгавалоса,
Калі ён тут пагаспадарыць
І сам ды з сокам клёцкі зварыць!
Вось будзе штука вам, дык штука!
На тое-ж спроба і навука.
А сок быў сьвежы, такі хвацкі,
Такі салодкі, забіяцкі!
Ён быў галоўнаю віною
Таго, што познаю парою
Сядзелі дзеці чарадою
І з дзядзькі вочак ня спушчалі
І стравы важнае чакалі.
— Эх,—цмокнуў дзядзька:—наямося?
Зірнулі хлопцы на Антося
І сьліну ўсе яны глынулі,
Паветра носам пацягнулі.
— Ну, што-ж вы рукі паскладалі?
У агонь бы трэскі падкідалі.
А то патухне зараз! Жыва!—
Глядзелі хлопцы, як на дзіва.
Як дзядзька, цеста замяшаўшы,
Качаў галушкі, міску ўзяўшы.
У агні стаяў чыгун, наліты
Па венцы сокам. І чуць толькі
Ўзьнялося булбатачак колькі
І стаў клубіцца пар сярдзіты,
Дык дзядзька зараз стаў пакрышку
У чыгунчык клёцкі кідаць з лыжкі;
Укіне лыжку, памяшае
Ды зноў другую набірае.
А хлопцы нават паўставалі,
Ў чыгунчык вочы паўстаўлялі,
Глядзяць, ня моргнуць яны вокам:
Эх, мусіць смачны клёцкі з сокам!
— Ну, дзядзька, можа і гатовы?—
Ня сьцерпіў Костусь, мовіў слова.
— Які ты, хлопча, нецярпячка,
Няхай цябе затопча качка!—
Гаворыць дзядзька на хлапчынку:—
Няхай паварацца часінку,
Каб сокам добра праняліся,

Тады, брат,—эх! адно дзяржыся!—
І дзядзька цмокнуў выразьліва,
І хлопцы зноў ждуць церпяліва,
А дзядзька, стоячы, паволі
Памешваў клёцкі.—Ну, даволі!—
Сказаў Антось, і ўсе ўздыхнулі,
Як-бы гару з плячэй сапхнулі
І бліжай к дзядзьку падступілісь.
— Глядзі, мо' ўжо пераварылісь,—
Алесь зазначыў палахліва.
— Ну,—Костусь кажа:—ото дзіва!
Ня бойся: дзядзька лепей знае...
Глядзі, брат, клёцка унь якая!
А брат ты мой, як булавешка,
Як скула тая, што ў Дзямешкі!—
І - ха-ха-ха! зарагаталі.
— А каб вы, падлы, не даждалі!—
Гаворыць дзядзька, сам сьмяецца,
Аж лыжка з клёцкамі трасецца:
— Ну, языкі параспускалі!
Ня дам вам клёцак і панюхаць!—
І стаў на клёцку дзядзька дзьмухаць,
Пакаштаваць каб было можна,
І ў рот падносіць асьцярожна.
Замерлі хлопцы, а ні зыку:
Мінута важна і вялікa;
Глядзяць на дзядзьку і чакаюць
І дзядзьку поглядам пытаюць:
«Ну, як? ці смачны? ці салодкі?»
У зубы клёцку, бы ў ляшчоткі
Заціснуў дзядзька і губамі
Варушыць борзда, як, часамі,
Трусок ці зайчык над капустай,
Каб лепш дазнацца смаку-густу.
Папмакаў дзядзька і ўсьмяхнуўся,
Зірнуў на хлопцаў, адвярнуўся—
І тут, нічога не сказаўшы,
Як плюне дзядзька, пажаваўшы!
Трах у чыгунчык ён нагою!
І так абцёрся ён рукою,
Што губы й нос чырвоны сталі,
І нават вусы затрашчалі.

А хлопцы проста зьбілісь з тропу
І ў нейкім страсе і ў захопу
На дзядзьку-кухара глядзелі,
Як-бы яны аслупянелі.
Быў сьмешны дзядзька тэй часінай
З пустою лыжкаю, з тычынай,
Якою трэскі ён варочаў.
А тут Алесь як зарагоча!
За ім адзін, другі паехаў.
Такіх было тут жартаў, сьмехаў,
Што ўсіх трасло і калаціла
І дзядзьку сьмехам захваціла.
— Ну, дзядзька як на смак, прызнайся?—
— Паскудства, брат, і ня пытайся! —

VIII.

СЬМЕРЦЬ ЛЯСЬНІЧАГА.

— Міхал! Міхале! о, Міхале!—
Пачуўся голас як бы здаля
Каля зямлянкі ранічкою
І часты стук у шкло рукою.
— Ўставай, Міхале, адзявайся!
— А хто там?—Я! хутчэй зьбірайся:
Памёр лясьнічы наш!—Да можа?!—
Міхал ускочыў—моцны божа!
І хто-б мог думаць, спадзявацца!
Ўжо стаў ачуньваць, папраўляцца...
Каб хто сказаў—ня даў-бы веры,
Ды то аб'езчык, пан Ксавэры,
Прынёс навіну гэту смуту!
— Няхай пан зойдзе на мінуту!—
Сказаў Міхал, адмкнуўшы дзьверы.
Чараз парог ступіў Ксавэры,
Вайшоў у хатку і спыніўся,
Бо зразу ў ёй ашаламіўся,
І дальш ня ступіш ні на крок:
Ня хатка—проста катушок,
Няма дзе нават павярнуцца,
Як у сабачай цеснай будцы.
— Сядайце дзе-нібудзь, сядайце!..
Эх, хата наша, выбачайце...
Міхал калодку падстаўляе.
Ўздыхнуў Ксавэры і сядае.
То быў мужчына ўжо паджылы.
— Ах, мой ты божа добры, мілы!

Ото-ж як выбраўся ён скора!
Яшчэ ня дальш, як пазаўчора,
Са мною гутарыў, сьмяяўся
І аба ўсім мяне пытаўся,—
Міхал гаворыць і ўздыхае.
— Ох, браце: сьмерць не разьбірае
І не глядзіць нікому ў зубы:
Гадзюкаю, брат, з-пад падрубы
Зьнячэўку ўсадзіць сваё джала;
Ці многа жыў, ці жыў ты мала,
Ці ты багаты, ці ты бедны,
Ці ты зайздросны, ненаедны
Жывём, клапоцімся і дбаем,
І ўсе нарэшце паўміраем,
У нейкім згасьнем лятуценьні,—
Сказаў Ксавэры ў засмучэньні.
— Так, гэта так, пане Ксавэры!
Ўжо загатованы паперы
Для часу нашага скананьня
Рукою божага ўзысканьня,
І ходзіць сьмерць, як цень, за намі,—
Сказала Ганна са сьлязамі...
— Ну, я гатоў! – То пойдзем, браце,
Паплачам хоць па сваёй страце.—
Міхал з Ксавэрым вышлі з хаткі.
Сьвітала ўжо. Двесь каля гаткі
У гэтым досьвітку маўклівым
Крычалі гусі праразьліва,
Нястройным хорам гергеталі
Ды качкі з шумам пралятал[illegible],
І кнігаў нёсься плач з лукі.
Ў глыбі лясоў цяцярукі
Ўжо зачыналі свае токі,
Усход віталі агнявокі,
Віталі шчыра і натхненна.
Міхал з Ксавэрым задуменна
Ішлі праз лес, ішлі маўкліва,
І толькі зрэдка сіратліва
Па слоўку ўроняць два служакі.
— Няма ў нас пана, небаракі!—
Міхал гаворыць.—Так, няма.
Жыві ўдава цяпер сама,—

Сказаў Ксавэры задуменна:
— Ну, пане, будзе цяпер зьмена,
І пойдуць новыя парадкі,—
Міхал выказвае дагадкі.
— А пэўна: будзе талачэча,
Не без таго ўжо, чалавеча!—
Ўздыхнуў Ксавэры:—шкода пана!
Ох, бедны: выбраўся зарана!
А жыць-бы мог, такі здаровы,—
Ну, чалавек, як корч дубовы...
Пажыць-бы трохі яму трэба,
Пакой душы яго і неба.—
Так гаманілі, йшлі прамкамі
То праз лужок, то хвайнякамі—
Ўсяе дарогі на паўмілі—
І пана-нябожчыка хвалілі,
Як чалавека й служку князя,
Як і вядзецца ў такім разе.
— Ня кепскі быў: і распытае
(Хай са сьвятымі спачывае):
Як ты жывеш, ці ты галодны,
Ці ты спачыў,—як бацька родны,
Але сказаць, яшчэ й ня ўсякі!
А прынясеш што—без падзякі
Ужо ня выпусьціць, заплаціць,
А на дарэмшчыну ня кваціць.
— Быў чалавек ён справядлівы,
Не фанабэрысты, праўдзівы!—
Ксавэры такжа пацьвярджае.
На тым гаворка іх змаўкае.
Ідуць маўчком яны; заняты
Сваімі думкамі з іх кожны.
«Так. У лясьніцтве кут парожны,
Куток паквапны і багаты,
Не застаіцца, ня згуляе,
Паноў к сабе ён прыцягае,
Як рыб гарох у вазярыне,
І кожны ў замку службу рыне,
Сюды пацісьнецца з ахвотай,
І ня прыедзе, а пяхотай
За душу мілую прычхае,»
Міхал з сабою разважае.

«Але хто-ж гэта месца зойме?
Яно-то праўда: ў панскай плойме,
Сказаць, ня будзе недастачы,
Ды гора ў тым—адзін лядачы,
Другі бяз клёпкі, трэці злосны,
Несправядлівы, бязьлітосны,
Як, вось, напрыклад, Табартоўскі
Або падлоўчы, пан Бялоўскі.
Назначаць гэтакага ката,
Тады запахне свая хата.
Набыць дабра ня надта лёгка,
Яно, як шклечка тое, крохка:
Чуць да яго ня так кранешся,
І з чарапкамі застанешся.
А ліха прыдзе без падмогі,
Бо ліху—бітыя дарогі
І ўсёды сьцежкі яму вольны,
То роўна-гладкі, то вакольны,
Не абміне яно нікога».
Так сьмерць лясьнічага старога
Міхала моцна ўскалыхнула
І ўсё ўверх дном перавярнула.
І тут у першы раз Міхала
Вось гэта думка напаткала:
Купіць зямлю, прыдбаць свой кут,
Каб з панскіх выпутацца пут,
І там зажыць сабе нанова:
Свая зямля—вось што аснова!
Ўставала сонейка з-за лесу
Скрозь тонкіх хмарачак завесу
І ўсёды косы раскідала,
А ўсё жывенькае вітала
Усход яго на ясным небе
І клапатком аб пільным хлебе
Дзянёчак новы зачынала,
Калі Міхал і пан Ксэвэры
Ўзышлі маўчком на двор кватэры.
На горцы ціхай, нявысокай
Каля засьценку недалёка,
У бок дарогі, ў глыбі саду
Стаяла панская пасада.
Прасторны, роўны двор, вясёлы

Заўсёды повен быў жывёлы:
Хадзілі куры з пявунамі
Ў кампаньні важнай з індыкамі,
І, распусьціўшы хвост мятлою,
Павук пахаджываў з павою,
Як пан вяльможны, радавіты;
Ў кутку двара каля карыта
Шнылалі качкі-плюскатухі;
Япрук заможны, лапавухі
Спацыраваў паміж платамі
І сьмешна ўскідваў кумпякамі,
Калі, часамі, каля дому
Ён гукне, рохне пасьвіному,
Здаецца, так, бяз дай прычыны,
І спрыт пакажа япручыны.
А каля кухні пад ваконцам
Сабакі грэліся на сонцы —
Так сама панскае пароды,
І ім было жыцьцё, выгоды.
Былі тут розныя будынкі:
Гуменцы, гумны і адрынкі,
Хлявы, і стайні, і аборы,
Дабра, н бытку былі горы.
Але ў машыне гаспадарскай,
У хітрай штучыне сьлясарскай
Згубілась шруба—стоп, машына!—
Няждана выпала пружына!
Рыгор-хурман хадзіў бяз дзела,
Сьпяваша пабурківаў нясьмела,
Цяпер нікога не баяўся,
Хадзіў і лёганька хістаўся:
Ён трохі стукнуў—ці ня з гора?
— А ты чаго тут, мухамора?—
Рыгор насеўся на кухарку:—
Вось калі дам табе па карку!..
— Пашоў! адстань! ото брыдота!
Прылез, як лысы чорт з балота!
— Эх, Наста! хочаш? а ну, ў скокі?—
Сказаў хурман і ўзяўся ў бокі,
Нагою тупнуў, закруціўся,
Прысеў і ўстаў, заварушыўся—
І то ўстае, то прысядае

І ногі ўперад выкідае.
— Бадай ты спух! ото распуста!
А каб табе было, гад, пуста!
Няма ні сораму, нічога...
Ды пашануйся ты хоць бога,
Хоць-бы граху ты пабаяўся!—
Але Рыгор ня сунімаўся.
—Скачы, валяй і ты, Настуля!
Што-ж? Калі гулі, брат, дык гулі!
Пан пойдзе ў рай, а мы з табою...
Куды-ж мы? ў букту з галавою!
—Пакінь: нябожчык там, у доме!
Пайдзі прасьпіся на саломе!
І пані, унь, глядзіць!—Што пані?!
А я-то хто? пане хурмане,
Дурное заткала ты! знаеш?
Чаму Рыгорам называеш?
Заві мяне... вяльможны пане!
—Няхай цябе зямля апране!
Ото брыда, ото завала:
Яшчэ каб панам называла!
Ці чулі, людзі? Налізаўся,
Як той сабака на разьніцы!...
—Но, но! бо пойдзеш без спадніцы.
—Каб сам бяз портак не астаўся!

«На паліцы сланіна,
Пані пеўня смаліла,
А ў рандэльку стаіць лой,
Але ня твой, не—ня твой!»

А там, у доме, было гора:
Жывы і крэпкі яшчэ ўчора,
Сягоньня быў ён няруховы,
Глухі на ўсё, чужы жывому.
З засьценку шляхта пасхадзілась
І ў тым пакойчыку таўпілась,
Дзе пан ляжаў у дамавіне.
—Няхай з сьвятымі апачыне!—
Ўздыхалі, хрышчучысь, старыя,
Схіліўшы галавы сівыя.
—Ня кепскі пан быў!—гаварылі

І ціха, стала адхадзілі
І доўга кучкамі стаялі.
Паны сюды зьяжджацца сталі.
Усе лясьнікі былі ўжо ў зборы
У лепшым стражніцкім уборы:
У новых куртках са шнурамі,
А на грудзінах са знакамі,
На шапках «R» было з каронай,
Каўнэр стаячы і зялёны.
Яны па два, па тры стаялі
Каля паркану і чакалі,
Пакуль куды іх не пакілічуць,
Стаяць і пану раю жычуць,
Збавеньня вечнага жадаюць,
Гавораць ціханька, ўздыхаюць.
Паслухаць збоку іх—здавалась,
Што ўсе яны пасірацелі,
А што на сэрцы яны мелі,
То тое ў сэрцы і засталась.
Ды толькі мушу я прызнацца:
Як пачынала ўжо зьмяркацца
І пана з плачам пахавалі,
Усе лясьнікі пілі, гулялі,
А потым сталі барукацца.
Амброжык Кубел разгуляўся.
Са ўсімі шчыра цалаваўся
І кварту трэцю ужо ставіў
І ўсёю выпіўкаю правіў.
—Браткі! гуляйма! Калі сьвята,
Дык трэба выпіць хоць багата!—
Крычаў Амброжык:—Сьцеражыся!—
Кіўнуў ён носам на Міхася,
І чарка ёмка паднялася.
—Эй, цётка Хрума! ўраз зьявіся!—
Вайшла і Хрума ў старым чэпку.
—Здарова, цётка! як ты крэпка?
—От!—кажа Хрума і сьмяецца,
Такою добраю здаецца,
Што наш Амброжык увесь тае
І Хруму маткай называе.
—Ах, пан Амброжы! на што жарты?
—Галубка мама! стаў дзьве кварты!—

Ўсе ажылі і разышліся,
Такія мовы паліліся,
І пахвальба пашла такая!
—Падаць мне Тэша!—Лось гукае:—
Я разарву яго вантробы,
Бо сьвет гарыць з яго, хваробы!
Падайце: вырву яму вусы
За ўсе даносы, за падкусы!—
Абрыцкі-Тэш быў такі з нюхам,
Ад Хрумы зызнуў адным духам.
Быў позны час, як «цётку» Хруму
З вясёлым шоламам і ў тлуму
Лясная стража пакідала.
У яе вачох зямля скакала,
І месяца бліскучы крайчык
Па небе пстрыкаў, як той зайчык.
Зчакаўшы трохі, разышліся,
І песьні зараз панясьліся
То тут, то там і лес будзілі,
Як-бы ваўкі там галасілі.

«Ой пайду да дому,
Не скажу нікому.
Ды зарэжу ката,
Бо наш кот—сірата»,

Сьпяваў Амброжык за балотам,
А Пальчык сыпаў, як-бы шротам:

«Будзе мяне біць,
Няма каму бараніць».

Міхал сьпяваў баском спавагу,
Як-бы каваў ён словы шлягай:

«Добра мера, хоць бяз грошай,
Абы праўвічак харошы!»

IX.

НОВЫ ЛЯСЬНІЧЫ.

Якраз на самым рассьвітаньні
Міхал вярнуўся з пахаваньня;
Вайшоў у хатку, распрануўся,
Зяхнуў і смачна пацягнуўся,
Бо цэлы дзень праталачыўся
І, ноч ня спаўшы, утаміўся;
І цела соладка нейк ныла,—
Ўсё адпачыць яго хіліла.
І жонка тут не прыставала,
Пра сёе-тое распытала,
Ўздыхнула раз, другі па пану.
— Ну, сьпі, а я хіба ўжо ўстану.—
І маці стала адзявацца,
Каб за работу тую брацца;
Пайшла каровак падаіла,
Картофлі сьвіньням перамыла.
Тымчасам сонейка з-за лесу
Зьняло цямраную завесу;
Праменьні, стрэлы залатыя,
Макушы лесу прабіваюць
І блескам-зьяньнем высьціляюць
Нябёсаў багны патайныя.
Ў чародах сьветаў нязьлічоных
Нерасчытаных, неадмкнёных,
Людзкі наш лёс—былінка поля,
Пылок нязначны—наша доля,
А нашы радасьці і сьлёзы,
Надзеі сьветлыя, пагрозы

І ўсё, чым жыцьце нас вітае,
Яно адзначнасьці ня мае
У зьвязку гэтых сьветаў божых,
Таемных, страшных і прыгожых;
І жыцьце пэўнаю ступою
Ідзе, ня ведае спакою,
Людзкіх пакутаў не адзначыць
І страты іх яно ня бачыць.
— Эй, хлопцы, хлопчыкі! Ўставайце!
Кароў на пашу выганяйце!
Даўно пара ўжо пасьвіць стадка!—
Алеся, Уладзю будзіць матка,
А хлопцы толькі ўзварухнуліcь
І на другі бок павярнуліcь.
Тут маці трошкі пастаяла
І галавою паківала:
Шкада будзіць—ох, сон салодкі!
Няхай пасьпяць яшчэ блазноткі.
Пагукваў дзядзька ўжо на полі
І ткаў. сахою кросны-ролі,
Ды пырнік так укараніўся,
Што дзядзька з конікам таміўся
І сошку часта ён спыняе
І пырнік дзікі вытрасае.
— Ну-ж і балота! вось атрута,
То не работа мне—пакута:
Ступіў два крокі і спыняйся
Ды з гэтай пырніцай змагайся.
І як яны тут, ліха долі,
З сахой хадзілі ў гэтым полі?
Як тут расло, на міласьць бога,
Калі ў зямлю ня ўб'еш нарога?
Дзьве баразны прайшоў—конь змогся...
Ну і народ, каб ён апрогся!
Так запусьціць зямлю нядбала?
Не гаспадар быў, а завала!—
Антось стаіць, штось разважае
І хмурна поле аглядае,
А потым раптам схамянуўся,
Зірнуў на сонца, ў двор рвануўся.
— Хіба каровы яшчэ дома?!—
Спаткаўшы Ганну, ён пытае,

Ідзе ў гумно і хлопцаў лае:
— Вы што зашыліся ў салому?
Уставайце зараз, гультаіны!
Прайшло, лічы, ўжо дзьве гадзіны,
Як сонца ў небе засьвяціла,
Яны-ж... хоць ты ўсадзі ім шыла!..
Уставайце жыва, а то ўскочу,
Устаць вас борзда заахвочу!—
Усхапіліся хлопцы і прыселі,
Устаюць з нагрэтае пасьцелі
І лапці зараз абуваюць.
За браму хлопцаў выпраўляюць.
Вось маці з хаткі выбягае,
Алесю торбу даручае,
А ў торбе хлеб і, пэўна, сала,
І весялей шмат хлопцам стала.
Калі ўжо сонейка прыгрэла,
Антось на полі кончыў дзела
І выпраг коніка сівога,
Свайго памочніка старога.
Сівак з вялікім здаваленьнем
Прайшоўся вольна загуменьнем
І, баючыся ашукацца,
Ральлю панюхаў, стаў качацца
З такім засосам і ахвотай,
Бакі намуляўшы работай.
Антось глядзеў і пацяшаўся
І ціха сам сабе сьмяяўся.
У двары, дзе колісь была хата,
Цяпер работа йшла заўзята;
Майстры-жыды ўжо зруб канчалі,
Гірш з Моўшам дошкі пілавалі;
Ніяк ня знойдуць яны скутку
І ўвесь дзень сварацца за дудку,
Пілою водзячы па брусу;
А гэту дудку на пакусу
Празантаваў ім наш Антоні,
Дык Моўша з Гіршам і сягоньня
За тую дудку ўсё грызуцца
І чуць за пэйсы не бяруцца.
А Евель-Пеўнік з сваім сынам
Ужо пасьпедаў такім чынам,

Што й на нагах ён ня трымаўся,
Стагнаў у стружках і качаўся.
— Ой, гвалт, прапаў! ой, дух займае!—
Але ўсё-ж Айзіка пытае,
Які таксама зьеў ня ў меру:
— А што варыць нам на вячэру?
— Ты-б гэта выдыхаў, пражора!
Набраўся так, што й не зсапецца,
А за вячэру ўжо бярэцца—
І так «сяньнік» твой лопне скора!—
Антось да Евеля зьвярнуўся,
А Евель толькі усьміхнуўся
І зараз пеўнем абярнуўся:
Лоп-лоп рукамі. «Ка-ка-рэ-ку!»
Бо даў бог талент чалавеку,
Якім ён часта выслаўляўся,
За што і «Пеўнікам» празваўся.
— Бадай ты спрогся! вось заводзіць!—
Антось са сьмехам адыходзіць,
Пад вусам сьмех яшчэ хавае,
Ідзе, Міхася сустракае.
Міхась ужо крыху праспаўся,
У абход сягоньня ня зьбіраўся.
Другія думкі і настрої
Усё не даюць яму спакою:
За кім лясьніцтва застанецца?
Адкуль і хто сюды прыпрэцца,
Пасаду вольную заступіць?
Карціць пытаньне гэта, рупіць.
Антось з Міхалам на сьняданьні
Даюць адказы на пытаньні
І кандыдатаў разьбіраюць,
Адных пахваляць, тых палаюць,
— Вось, каб Галонскі тут застаўся!
За ім-бы, брат, памацкаваўся:
Такі прасьцяк, не падзіманы,
Лясьнічы вельмі-б пажаданы!
— Ды гэта так!—Міхал ўздыхае:—
Але заручкі ён ня мае:
Яго паны не падтрымаюць,
Бо на прымеце іншых маюць.
Такога вышукаюць струпа

Ці адшчапенца-курашчупа,
Што й службе тэй ня будзеш рады
І адцураешся пасады.
—Вядома так,—і Ганна кажа:—
Жыцьцё і сьвет табе завяжа,
Як гад які сюды прыпрэцца;
І няма ведама, дзе дзецца,
Як дапячэ табе часамі,
Хоць ты наймайся батракамі.
—Эх, брат!—махнуў Міхал рукою:—
Мы чулі ўладу над сабою,
А пажывём—яшчэ пачуем,
А тут, хоць як мы ні мяркуем,
Але нічога не даб'ёмся,
Куды ні пойдзем, ні таўкнёмся,
Дабра ніколі ня прыдбаем,
Пакуль свайго кутку ня маем.
—Свайго кутку! сказаць то лёгка,
Ды гэта справа вельмі крохка:
Тут грошай трэба поўна жменя—
Ня наша голая кішэня...
Купі зямлю ды замацуйся,
Купі ты лесу, пабудуйся...
А ў Мікалаўшчыну вярнуцца—
Ужо лепей тут як-небудзь гнуцца,
Бо там—галда, там шум, цяснота,
І не бярэ ніяк ахвота
Туды зноў ехаць будавацца,
Дык трэба службы ўжо трымацца,
Пакуль яшчэ трымацца можна,—
Антось зазначыў асьцярожна,
Да дзядзькі мацi далучылась,
У другі бок мова пахілілась;
І будзе новая тут хата,
Пасада нашаю багата,
Ніхто цябе тут ня сьціскае
І ў твой гаршчок не заглядае,
Сядзець ня будзеш тут бяз хлеба,
А пацярпець, вядома, трэба.
—Так пацярпець! адно цярпеньне
І можа даць табе збавеньне,—
Тут усьміхнуўся Міхал скрыва:—

І гніся век, цярпі маўкліва,
Пакінь ты ўсякую надзею
Хамут з сябе зьняць, дабрадзею!
А над уласнай гаспадаркай
Варонай чорнаю закаркай
І цяжкі крыж пастаў над ёю,
Як мусім ставіць над сабою.
Цярпеньне - ўсё: яно – бязьмежнасьць!
Навошта-ж тая незалежнасьць?
Навошта гэтае імкненьне
Пусьціць у грунт у свой карэньне?
Але-б вы самі спрабавалі,
Калі-б у вочы вам плявалі
І вас агіднаю зьнявагай
Па сэрцы білі-б, як тэй шлягай!
А ты маўчы, сьвяці вачамі
Перад паўпанкамі, панкамі
І перад панскім розным збродам,
Цярпеньнем скованы, як лёдам! —
У Міхала губы дрыганулі
І вочы іскры сыпанулі.
—Ці мала ўжо цябе тут гнулі?
Цярпі, маўчы, знасі пакорна,
А кожная сьвіньня надворна,
Сьвістун ці вырадак паганы,
Няшчасны лёкай падзіманы,
Ці так нікчэмная басота,
Яна твайго ня варта й бота, —
Цябе скубе, цябе ўшчувае —
Маўчы! няхай-жа бэсьціць, лае,
За нос, як хоча, няхай водзіць! —
Антось і Ганна не знаходзяць,
Што адказаць і што парадзіць
І як пытаньне гэта ўладзіць.
Прайшла нядзеля і другая —
Час не стаіць і не чакае.
Ужо хата новая гатова,
Прыбраны трэскі ўжо і дровы;
Над белым дахам, як карона,
Красуе комінак чырвоны;
Прыветна вокны пазіраюць,
Бы вас у госьці запрашаюць, —
Ну, добры выгляд хата мае,

Яна і цешыць, здавальняе.
Сюды сямейка перабралась,
І гэта хата паказалась
Пасьля зямлянкі проста раем.
—Хоць хату добрую, а маем,—
Ня тое цеснае скляпеньне!—
Казала маці ў здаваленьні:—
Чысьцютка, сьветла, бы ў пакоі!—
Прыемна пахла тут смалою
І сьвежым дрэвам, хваіною.
І ўсё здавалася-бы гладка,
Каб так ня скончылась загадка
Аб тым падлоўчым на кватэры.
Аб'езчык, самы той Ксавэры,
Прынёс навіну ў гэту хату.
—Не падвязло нашаму брату:
Пякельны пан!—Ксавэры кажа:—
Як ноч, на нас на ўсіх ён ляжа.
—А хто такі?—Міхал пытае.
—Бадай яго Міхал ці знае:
То пан Ракоўскі з-пад Татаркі!
Як кажуць, пан занадта шпаркі...
—Пастой, пан, прозьвішча знаёма!
Ну, так: я чуў аб ім, вядома...
Дык пан Ракоўскі! Ну, віншую!
Пакажа нам, дзе рак зімуе!—
І—ха-ха-ха!—Міхась рагоча:
Ён паказаць тым сьмехам хоча,
Што ашукаліс нечакана,
Прыдбаўшы гэтакага пана.
—А як-жа! чуў я, што за пташка!
Лядачы нораў, лае цяжка,
Яшчэ і звычай такі мае,
Што з кулакамі налятае.—
Лясьнічы новы не зьявіўся,
А ўжо, як трэба, уявіўся;
Усё падробна расьпісалі,
Як-бы яго даўно тут знали:
І як ён выглядзіць сабою,
І што ён мае за душою,
І чым выдатны і багаты,
Ці кавалер ён, ці жанаты,
Калі, дзе чым ён вызначаўся,

Як да людзей слатой чапляўся,—
Ну, адным словам адчыталі,
Ўсе косьці пану перабралі.
І праўда, пан быў злы, паганы
І зьвераваты, падзіманы,
І мух ня мала меў у носе.
І шмат цяжэй тут павялося.
І вось, вярнуўшыся з абходу,
Як-бы апушчаны у воду,
Міхал павёў апавяданьне,
Як вышла першае спатканьне.
—Іду, а ён дарогай валіць,
За ім вярхом Абрыцкі смаліць.
Пад'ехаў гэта і спыніўся.
—Дзень добры пану!—пакланіўся,
А ён, як слуп, і не зважае,
Глядзіць, бы воўк той, і пытае:
—А ты дзе служыш, чалавеча?
—Служу, паночку, я ў Парэччы.
—Ага!.. чаму гэта ягомасьць
Вядзеш вялікую знаёмасьць?
Чужых цялят бярэш на пашу?
Наскрозь я бачу службу вашу!
Чаму аб'ездак, сьцежак многа?..
Пільнуйся ты свайго парога,
Бо мне такіх служак ня трэба:
Для гультаёў ня маю хлеба.
Дык памятай, чаго наймаўся!—
Сказаў і далей паімчаўся.
—Ну, ўжо ўвялі цялят у вушы!
Ох, да і людзі-ж! што за душы!—
Гаворыць маці абурліва.
—Чаму ня скажуць? ото дзіва!
Той самы «Тэш», каб падлізацца,
Гатоў хоць чорту запісацца,
Яшчэ прыбавіць і размажа!—
У гневе дзядзька Антось кажа.
Апавяданае здарэньне
Зрабіла цяжкае ўражэньне.
—Ну, што-ж? цярпі, маўчы зацята,
Бо так выходзіць, небажаты:—
Наняўся, кажуць, як прадаўся!—
Міхал злосьмешна адазваўся.

X.

НА ПАНСКАЙ СЛУЖБЕ.

У той-жа дзень, праз час каторы,
Прыйшоў сюды Марцін з Каморы,
Лясьнік таксама пры кватэры.
Загады розныя, паперы
Яму ў лясьніцтве даручалі,
Калі з наказам пасылалі.
Яшчэ здалёк, аж каля кліна
Антось заўважыў тут Марціна.
—Ну, прэцца ўжо Марцін з наказам!
Згарэў-бы ты, панок, з ім разам!—
Дабра так пану пажадалі,
Але з цікавасьцю чакалі,
Што ім Марцін тут засьпявае.
—Ну, што нам васпан сказаць мае?
—Наказ прынёс я да васпана!
Наказ такі, каб заўтра зрана
Твой брат Антось йшоў да адбору,
А сам Міхал аб гэту пору
Настройвай лыжы да сялібы—
Падбаць паном на-конта рыбы;
Бяры там невад з рыбакамі,
Паноў парадуй шчупакамі:
Галодны, можа, небаракі,
А мо' абрыдлі ім прысмакі—
Вяндліны, мяса і катлеты—
Павысыхалі, як шкялеты,
Іх вецер з ног чуць ня скідае!—
Марцін тут жарту падпускае.

—Ну вось, ужо і даў задачу!
—Ты нездаволены, як бачу;
Але пастой, Міхал, даслухай,
Тагды ты ўжо глуздом парухай:
Пан прыказаў яшчэ васпану,
Злавіўшы рыбы, каб тады-жа
Сам васпан вёз і да Нясьвіжа
Таму-другому калашману,
Што падпіраюць князеў замак,
Для цешчаў іх і розных мамак.
—Наказ нічога для пачатку!
Што-ж далей будзе, пане братку?—
Э-гэ-гэ-гэ! ня мецъ спакою!—
Міхал затрос тут галавою:—
Ой, дасца гэта служба ў знакі!
На карк усьсядзе д'ябал ўсякі.
Хіба ён літасьць, сэрца мае?
Ужо двух у службу запрагае:
Адзін на рыбу—той ў адборку...
Няма на іх, галоў, паморку,
Вось на такіх чартоў лазатых,
На гэтых джынджыкаў праклятых!
Быў чалавек, што можна-б ладзіць,
Дык вось няма—памёр! Ня вадзіць
На добрых нам паноў ніколі.
А вось такі «Рак», ліха долі,
Ня будзе мець табе і зносу.
Так, брат: для нашага ён лёсу!
І ёсьць-жа прыказка такая:
«Кляні ты пана—пан сычае!»
Міхал хадзіў і бунтаваўся
І на лясьнічага злаваўся.
—Ідзе работа, сеяць трэба,
Ляжыць ня ўзвораная глеба,
А ты й каня бяры ў прыдачу...
Сказаць-то лёгка—даў задачу!...
Ото бяда! ото галеча!
А меў-бы куг свой, чалавеча,
Ці-ж бы служыў? цярпеў-бы здраду?
Даўно-б у морду плюнуў гаду!
Пашоў ты к ліху! праваліся!
Сам гэтым хлебам падавіся!

—Вось тут-та, брат, і гора тое
І гэта ліха насланое,
Што нам няма дзе зачапіцца,
І мусім з гэтым мы гадзіцца,
Пад дудку панскую скакаць
І іх загады выпаўняць—
Цябе-ж дзяруць, як тую ліпку!—
Марцін з кішэні вынуў піпку,
Цыбук заядла прадзімае
І піпку пальцам набівае.
—Цьфу! лае, бэсьціць з-за нічога!
А мух, брат, мух у носе многа!
І так нясецца ён, васпане,—
Тычына шапкі не дастане!
Не пазірае табе ў вочы,
Глядзіць, бы воўк той, заўжды скрыва
І заўжды злосны ён на дзіва,
І заўжды лаяцца ахвочы...
Ды чорт яго бяры, Міхале!
Што зробіш гэтакай завале?
Ось будзем жыць сяк-так памалу.
Ці гэта ў першы раз Міхалу
Такія справы мець з панамі?
Няхай яны лепш здохнуць самі,
Чым мець праз іх яшчэ згрызоты.
Хіба-ж, Міхале, мы сіроты?
І пан, калі нам пашанцуе,
Пад нашу дудку затанцуе:
Няпраўда—згіне племя злое!
—Калі-ж-та будзе сьвята тое?
Хіба, як возьме нас магіла?
Ня наша, браце, а іх сіла! .
Адно, брат, тут: старацца трэба
Прыдбаць сваю скарынку хлеба,
Бо людзі кажуць: „Хлеб служачы
Ня надта добры хлеб—сабачы!
І не сабака страшан воўку.
Калі прыйшлося сказаць к слоўку,
Мой пане браце, мой Марцяга,
А няпрыемна яго зьвяга!—
Яшчэ крыху паразважалі
І трохі злосьць сваю сагналі.

Марцін пайшоў, але для пана
Было яшчэ крыху дадана
Ня вельмі добрых пажаданьняў
І пацер розных і літаньняў.
Але дабра ,палёгкі, толку
Не прыбыло з таго й на голку.
    Спакою тут Міхал ня знае,
Як-бы на колы вада тая,
Ідзе ды йдзе Міхал ў абходы,
І ня ухілішся ад шкоды:
То дуб сьсякуць, бярозу зваляць,
А там і лес табе падпаляць
Або патравяць сенажаці,
Пажнуць траву на корм цяляці.
Народ жадзён, жыве у сьціску,
Гатоў у вочы сыпнуць прыску,
Зрабіць зумыслу дзеля зьдзеку,—
Не, не ўнаровіш чалавеку!
І свой-жа брат цябе кусае,
Бо кожны выслужыцца хоча:
Адно гаворыць табе ў вочы,
Але другое ў мысьлях мае,
І ўжо здарэньня ня мінае
На чым хоць-небудзь зло спагнаць,
Як мае быць, цябе даняць.
А там надыйдзе тое лета,
Глядзі, каб ягад бяз білета
У лесе бабы ня зьбіралі
І на грыбы каб білет бралі.
    Так вось заўсёды сьвет зачынен,
І сам-жа ты яшчэ павінен
Падатак пану свой даваць—
Грыбоў і ягад назьбіраць.
А пан табе не спагадае,
Сваю работу загадае:
То пастуха згадзі, служанку,
Да ночы біся спазаранку.
А там надыйдзе касавіца—
Ўставай, чуць гляне зараніца,
Ідзі, касцоў наймай і жней—
Ні ў чым адмовіцца ня сьмей!
Рабі ўсё борздa, гладка, чыста.

Але пагода паравіста,
І ў часе самае работы
У небе ўсходзяцца грымоты,
І невады за невадамі
Працягнуць хмары над грудамі,
Спусьціўшы пасмачкі-палосы,
Зальлюць і копы і пракосы.
І за той жарт Ільлі прарока
Ня будзе мець на цябе вока.
Служы, працуй на пана-ката,
А сам ня ўправішся, дык брата
Бяры ты з дому на падмогу.
Няхай з табою нага ў вогу
Ідзе па службе, памагае,
А не, то й сына прыпрагае.
Ці-ж гэта лад? ці-ж то парадак?
Згрызот ня мала, многа звадак.
І як ні біся, ні старайся,
Хоць на кавалкі разрывайся,
Прычэпку знойдзе і аблае,
Яшчэ й пад носам наківае;
А ты цярпі, маўчы зацята
І слухай споведзь пана-ката.
І крыўда ў тым, мае вы людзі:
І хто-ж то волю даў паскудзе?
На што зямля іх, катаў, носіць?
Ой, хто-ж ад іх не загалосіць?
А дзе на іх шукаць управы,
Бо суд «праўдзівы», суд «ласкавы»
Паноў за зьдзекі не карае?
І хто цябе тут падтрымае?
Каму паскардзіцца і дзе?
Хто гэту крыўду адвядзе
І трохі згладзіць перашкоды?
І між сабою няма згоды:
Адны другіх-бы тут паелі,
Або ўтапілі-б, каб прымелі.
Адзін другога не пакрые,
Глядзяць, як ворагі ліхія,
Гатовы ліха прыкупіць,
Каб спатайка цябе ўкусіць.
А пан з таго і карыстае

І па чарзе ўсіх пералае.
—Ну-ж і «Рачок»! ото-ж узьеўся!
Чаго на нас ён так насеўся?—
Казаў, часамі. дзядзька дома:—
І як служыць тут—невядома.
Ото-ж зараза ўжо прыўдасца!
На што на сьвеце гэта трасца?
Служы яму ты ўсёй сям'ёю,
А сам ты хоць жабруй зімою.
Сказаць, ну, меў-бы ты пасаду,
Дык чорт-бы з ім, цярпеў-бы гаду,
Але што тут? асот, галота,
Шэсьць дзесяцін—чаго? балота!
Другія маюць па валоках,
Як Ліхтаровіч у Затоках.
І што-ж? адзін ён службу мае,
Ніхто туды не зазірае,
Ніхто там сьвету не завяжа
І, нават, носу не пакажа.
А ты круціся, хвост авечы,
Канца няма той талачэчы,
Ну, проста служба гэта гадзіць,
І кожны нос тут свой усадзіць.
—Вядома, хто дальш ад кватэры,
Таму менш стукаюць у дзьверы,
Да іх дайці ня так-то скора,
І там жывуць сабе бяз гора,—
Гаворыць з зайздрасьцяй і маці:—
А тут, як дзе на воўчай гаці,
Як на пярэсмыках якіх,
Цябе трывожаць кожны міг.
Але-ж і самі вінаваты,
Калі так коцiцеся з хаты,
Дзе толькі пан ні загадае.
Ці-ж ён на гэта ласку мае?
Чаму-ж на вас і не налегчы?
Чаму ў хамут вас не запрэгчы,
Калі яго так баіцеся
І так за службу берацеся?
Адзін, вось, служыць—ну, і годзе!
Што патураць яго тэй модзе?
Дзе-ж? мала двух, дык трэці Ўладзя!

Чаму-ж на карк табе ня ўсьсядзе?
А трэба, часам, агрызнуцца,
Бо так і будзеш заўжды гнуцца.
—Ого! ты сьмела каля печы,
І праўда: кажаш ты да рэчы.
А ты-б сама, вось, паспытала,
Тады-б ня тое засьпявала,—
Сказаў Міхал крыху сярдзіта:—
І будзе нехаця зашыта
Твая тут губа, мая міла:
Яго тут права, яго сіла!
Або ты знайдзеш праўду ў сьвеце?
Каму пажаліцца, скажэце?
Судзіцца будзеш з ім? За што-жа?
І хто табе тут дапаможа?
Хіба цябе ён тут трымае?
Служыць гвалтоўна прымушае?
Ня хочаш службы, ну, палайся,
Бяры манаткі, выбірайся,
Але куды? дзе твой прытулак?
Нагатавалі табе бўлак?
Каму ты міл, скажы, ў бядзе?
Эх, ня прыхілішся нідзе!
Паскачаш дрозьдзіка, бы скочка,
Калі няма свайго куточка.
А як прачуюць гэта людзі,
Ад іх адбою тут ня будзе ..
Чаму-ж яму не казырыцца?
І вон прагнаць не пабаіцца;
Ты з ім ня зграешся ніколі,
Раз ты прымушан да няволі.
—Ну, й будзе езьдзіць—што за дзіва!—
Калі маўчаць яму цярпліва.
Чаго баяцца? не прагоніць
І горш ужо не запалоніць.
І хто-ж, як ты, на сьвеце служыць?
Аб глупству кожпаму ён тужыць,
Ня сьпіць, ня есьць і ног ня чуе,
У лесе днюе і начуе,
З людзьмі грызешся, як сабака,—
А доля ўсё-ж твая аднака.
Чаго-ж так надта выдыгацца?

За што так падаць? так старацца?
Затым, каб больш цябе ганяць?
Часьцей ў аглоблі запрагаць?
І будуць езьдзіць і ня знайся.
А ты маўчы, а ты старайся!..
Каму, каму, а ўжо Антосю
Сказаць-бы можна, каб прышлося,
Бо ён на службу не наймаўся.
—Або я, думаеш, збаяўся?—
Гаворыць дзядзька, ў хаце храбры:—
А калі што, дык і за жабры.
—Паслухаць вас, усе вы хваты!
А чуць да дзела—душа ў пяты!
Няма чаго мянціць языкам,
А крык, як быў, і будзе крыкам.
—Няхай крычыць і ты крычы!
—Хіба што жабаю ў карчы;
Прынамсі, з гэтакім пасьпехам —
Міхал аклікнуўся злосьмехам.
Вось так пачнуць казаць, бывала,
Ды з тых размоваў толку мала,
І толькі горш удражніш раны,
І сьвет заткнуць гушчэй туманы.
А пан за службу шчыра браўся,
Па лесе лётаў, прыглядаўся,
Каб дзе замеціць непарадак—
На гэта вельмі быў ён падак.
Але ён злы быў асабліва,
Як граў у карты нешчасьліва.
Тады яго асьцерагайся,
Як ад заразы, ўжо хавайся.
Раз ён віхрыўся, ды няўдала:
Для злосьці стравы бракавала.
Вось у Парэчча пан шыбуе,
Крычыць, Міхала патрабуе,
Каня спыніўшы каля брамы.
Міхал у гэты момант самы
Прыходзіць з лесу, йдзе да пана.
—Чаму на флянсах у васпана
Сьляды быдлячыя?—пытае,
А сам так скрыва паглядае,
Насупіў твар і зрушыў бровы,

—Былі там панскія каровы!..—
Ох, тут лясьнічы як узьесца!
Ну, не знаходзіць сабе месца!
Ды як затупае нагамі!
Крычыць, махае кулакамі,
А вочы тыя, як у зьмея,
Ад злосьці больш яшчэ чарнее,
З астатніх слоў Міхася лае,
З пасады выгнаць пагражае.
Міхал маўчаў, ды нечакана
Ён сам як рушыцца да пана!..
Лясьнічы зразу ўзад падаўся.
—Чаго, пан, гэтак раскрычаўся?
Завошта, пан, мяне так лае?
Згарыць яна няхай, такая
І служба гэта, і пасада,
І гэта крыўда, й гэта здрада,
І гэта панская адплата!..
Няхай яна будзе праклята!!!—
Міхал тут плюнуў, завярнуўся—
Хоць раз, ды добра агрызнуўся!

XI.

ДЗЕДАЎ ЧОВЕН.

Міхал вайшоў у хату злосны.
— Ах, ты, вар'яце бязьлітосны!
За што ты лаеш? за што хаеш?
Што да мяне ты, скажы, маеш?
Чаго чапляешся слатою,
Каб ты ня ведаў век спакою!
А прападзі ты, гад шалёны!—
І доўга сыпаліcь праклёны,
Пакуль Міхал свой гнеў ня выліў.
— Але-ж і я яго зажыліў!
І зразу змоўк, сабачча морда!—
Міхал прамовіў досыць горда:—
Прагоніць вон—хай праганяе,
А служба знойдзецца такая:
Мяне сам князь у замку знае!
— І маладзец,—гаворыць жонка:—
Ды трэба больш было насыпаць,
Каб аж пашла калоць пад кіпець,
Каб зьзелянеў ён, як зялёнка.
Прагнаць! за што? Украў ці што ты?
За лес спраўляеш сабе боты?
Ці прапіваў дабро скарбова?
Ня будзе гнаць цябе за слова:
Няма прычын. А папусьціся,
Тады ідзі ды хоць тапіся.
— Ото-ж зараза! от халера!
От дачакалі сабе зьвера!
Прыпільнаваць бы дзе, брыду,—

За «гітал», падлу, ды ў ваду!
Парваць-бы ноздры качарэжкай,
Або глузды адбіць даўбешкай;
І ня было-б табе граху:
Забіў, як вош або блаху!—
І дзядзька моцна абурыўся
І разважаць яшчэ пусьціўся:
Ці быў-бы грэх, ці грэх ня быў,
Калі-б падлоўчага забіў?
    Міхал, сказаць, крыху баяўся:
Размовы з ім ён спадзяваўся.
А што, як скажа выбірацца?..
Такі пабайваўся, прызнацца.
Бо што-ж? няма дзе разгарнуцца,
Няма дзе, брат, табе прыткнуцца.
Ды ў той-жа дзень наказ быў даны
Ісьці Міхалу пад буданы
Сачыць ваўкоў. Ну, значыць, квіта!
Прайшла гарачка і нябыта.
І праўда: ўсё сышло, ні слова.
І нават з ім была размова
І гаварыць з сабой даваўся—
Ня тым, зусім ня тым здаваўся!
І ўсе згрызоты нейк адселі,
І ўсе тут йзноў павесялелі
Ды йзноў рабілі свае справы
І для карысьці і для славы.
    Цяпер дазвольце вы ўжо мне
Сказаць аб дзедавым чаўне.
Калі казаць пра човен дзедаў,
То трэба ўжо, каб кожны ведаў
Пра дзеда Юрку хоць-бы змала.
Перш-на-перш Юрка—цесьць Міхала,
А стала быць яго сваяк;
Затым—дзед Юрка быў рыбак.
Ды рыбакі ня ўсе аднакі—
Свае ў іх густы і адзнакі.
Дзед меў да сецей нахіленьне,
А вудзіць—не: ня меў цярпеньня
І ня любіў наогул вуды
І гэтай вудавай маруды,
Бо вуду любяць больш паны

І, выбачайце, сьвістуны;
Хоць, праўда, хлеб ядуць і з вуды,
Але ня ўсе і не заўсюды.
Вось невад—о! другая справа—
Тут, брат, ня вуда, тут—аблава!
І волак можна пахваліць:
Ім можна здорава лавіць.
А лепш за ўсё, мае браткі...
Сказаць вам? венцер, нераткі!
Ды толькі трэба мець знароўку,
Каб не страляць у саракоўку,
Бо трэба ведаць, дзе паставіць
Ды ўмець і венцер добры справіць.
Мастак быў дзед на ўсё на гэта:
Лавіў ня мала ён за лета;
Былі ліны, язі і плоткі—
Лузаў дзед добра сабе злоткі:
Было за што кручок загнуць,
Было і ў краму з чым зірнуць.
І любяць дзеда Юрку ўнукі,
Яны цалуюць яму рукі,
А дзед у плечы іх цалуе
І абаранкам патрактуе.
Цукеркі дзеду—не, ня любы,
Няхай іх качкі: псуюць зубы,
Дык лепш ня знаць іх, ну іх к ляду,
Гэту дзявочую прынаду!
Звычайна дзед быў вельмі ціхі,
Не падымаў нідзе шуміхі,
Але быў сталы і разумны,
Такі разважлівы і ўдумны—
Ну, чалавек старога складу,
Калі што скажа, то да ладу.
Але дзе крыўда і махлярства,
Тады дзед меў адно лякарства—
Не паглядзіць ён, хто такі ты:
Хоць чорт, хоць д'ябал знамяніты,
Пляваць яму на тваю масьць,
Але ўжо чапаласу дасьць.
Адзін на ўсіх пайсьці гатовы,
Без разважаньня, без размовы!
Ну, а калі дзед падгуляе,

Тады ён йзноў адменнасьць мае,
Тады ён нават і бушуе
І трохі сына памуштруе;
Але пад гэтым бушаваньнем
Хавае гумар з насьмяханьнем:
Больш жарты строіць, чым ваюе.
— Язэп, ўставай!—крычыць ён сыну:—
Ўставай у гэтую-ж хвіліну!—
Бярэ дзед ноты ценаровы,
Нябыта злосны яго бровы.
— Чаго да хлопца прывязаўся?
Лепш лёг-бы каменем. Набраўся!—
Гаворыць баба і сярдуе,
А дзед яе, як-бы й ня чуе.
— Ўставай, лайдак, маліся богу!—
Язэп варушыцца ў бярлогу,
Ўстае, пачухваецца, плача:
Што то за доля, за бядача!
Ці ён распусьнік? ці ён збойца?
— Ну, кленч!.. хрысьціся! ў імя ойца!.—
Язэпа трохі дзед навучыць
І памуштруе і памучыць,
Бо трэба-ж іх адукаваць
І паслушэнству навучаць.
Яшчэ на дзеда паглядзеце,
Калі дзед вып'е на банкеце.
У дзеда шчокі румянеюць,
У дзеда вочы весялеюць,
Гарохам дзедаў сьмех якоча,
А сэрца руху, шуму хоча.
„Ешча—шчышча! Ешча—шчышча!“
Тут дзед і цмокае і сьвішча
Салаўём й сіваваронкай
Ды як зальлецца песьняй звонкай!..
Не! дзеду трэба болей руху,
І дзеду цесна ў тым кажуху.
Кажух на лаву дзед скідае
І бубен-рэшата хватае,
Бубніць у вечка, чым папала,
Ды як прышчолкне! ды прыўдала!
Тут вам і полька і мазурка...
Такі быў дзед, нябожчык Юрка!

I дзядзька быў рыбак выдатны,
Хоць больш урыўкавы, прыватны,
Але лавіў такі ня мала,
I дзядзьку ў рыбе шанцавала.
Бывала пострыжні прыправіць,
На шчупакоў нясе і ставіць.
Глядзіш—о, добрая мінута!—
Шнур з вілак спушчан, палка ўгнута,
Схапіў жыўца шчупак і сьвішча,
Дастаў—ў два локці шчупачышча!
I з вудай дзядзька шчасьце мае:
Язёў занадзіць і келзае;
Язі ў тры хунты і ў чатыры!
Агледзіць дзядзька букты, віры,
Картофель зварыць і гароху
I надзіць рыбу ён патроху.
Лавіў наш дзядзька нераткамі
I венцярямі і сачкамі,
Ды аднаго ўсё-ж бракавала:
У дзядзькі чоўна не ставала.
Каля адрынкі пад страхою
У дзеда Юркі сіратою
Валяўся човен так, бяз дзела,
На сонцы сохла яго цела,
I човен, праўда, ўжо ня новы.
Дзед Юрка быў рыбак скарбовы,
Скарбовай чайкай карыстаўся,
А ўласны човен так валяўся,
Як-бы ў адстаўцы той сэнатар,
Хоць на чаўны дзед быў аматар.
Дзед Юрка дзядзьку паважае
I да яго прыхільнасьць мае:
Антось ня знае такой моды
Рабіць у рыбе перашкоды
I глупства ён рабіць ня стане
I ў венцер дзедаў не загляне.
— Бяры, Антось, ты човен гэты.
Рассохся трохі ён за лета
I сям - там нават пакалоўся,
I шашаль, можа, дзе завёўся,
Але, агледзіўшы, нічога:
Яшчэ паслужыць мала - многа.—

Антось, як сонца, засьвяціўся:
Даўно аб чоўне ён смуціўся.
Да дому дзядзька ехаў лёсы,
Кладзе ён човен на калёсы,
І едзе наш Антось вясёлы,
І з ім падсьмейваюцца й колы.
На рэчку човен ён спускае—
Няхай сабе тут намакае;
А там, управіўшысь з сяўбою,
Зальле Антось яго смалою,
Агледзіць і заканапаціць,
А дзе і бляхаю прыхваціць.
«Засьвішча човен мой стралою!»
Так думаў дзядзька сам з сабою.
Пакуль Антось канчаў работу,
На рэчцы човен меў турботу:
Як толькі добра сонца ўгрэе,
Кастусь у чоўне ўжо дурэе
Без нагавіц у вадзэй кашулі,
І хоць за ногі мыцкі тнулі
І запускалі як-бы сьпіцы,
Але скідаў ён нагавіцы,
Бо так спрытней быць каля чоўна,
І нагавіцы—рэч умоўна.
Зазнаў тут бедны човен гора:
Каламі Костусь яго пора
І ва ўсе бокі яго круціць
І толькі воду каламуціць,
Бо тут гразі больш, чым вады,
І мулу, рознае брыды.
Бубніць тут човен, ходзіць рэха—
Такая хлопцу з ім пацеха!
Антось на човен свой як гляне—
І весялей на сэрцы стане:
Які-б ні быў, а ўсё чаўнок
І шчылін мала, як намок.
Тымчасам дзядзька ненарокам
Глядзеў на човен добрым вокам.
Дзянёк ён выбраў больш-менш вольны,
Ідзе вясёлы і давольны.
На бераг човен выцягаюць,
Алесь і Костусь памагаюць.

— На бок вярнеце, дном у гору!
Палечым зараз, наш ты хворы!—
Да чоўна дзядзька так зьвярнуўся
І каля яго ён завінуўся.
— Бярэце пакульле і сьпіцы...
Памчымся мы на ніз крыніцы,
Аж толькі вецер засьвідруе!—
Язду ўжо дзядзька тут смакуе.
— Вы шчыльна, шчыльна затыкайце!
Што наймацней, брат, забівайце!
Ды дружна, борзда канапаціць,
Каб час ня зводзіць і ня траціць!..
Стары ўжо, падла, і трухлявы:
Увесь, як рэшата, дзіравы.—
Гаворыць дзядзька ў час работы,
Сабе, другім дае ахвоты.
Ідзе работа і размова—
І канапачаньне гатова.
Смалою трохі засмалілі
І на ваду чаўнок спусьцілі.
Але тут цесна, вады мала,
І дно аб зямлю шаравала.
А дзядзька хоча дзеля спробы
Дальш з гэтай выбрацца трушчобы:
Там, далей, рэчка не такая
І глыбіні даволі мае.
Праз плот чаўнок гуртом куляюць,
На ніз паволі прапіхаюць,
А дзядзька сам садзіцца ў човен.
«Плыве човен, вады повен,
Ды ўсё—хлюп! хлюп! хлюп!»
Сьпяваюць хлопцы і жартуюць
І дзядзьку з чоўнам дальш шыбуюць.
А дзядзька важны выгляд мае;
Замест вясла, прысок трымае,
А твар яго, як сонца, ясны,
Бо гэты човен—яго ўласны
І не цячэ ён а ні-ні;
Чаўнок, куды ні павярні.
І трэба ўсё-такі зазначыць—
Такой працэсьсі вам ня бачыць:
Алесь і Костусь човен пхаюць,

Падол кашуль ў зубох трымаюць,
А дзядзька ў чоўне—сонца ў коле!
Тымчасам човен і на волі,
Бо тут глыбока рэчка грае,
І хлопцам пуп вада мінае.
— Ну, годзе, хлопцы, досыць вам:
А ну-ткаль спробую я сам!—
І дзядзька ўжо тут адразэчку
Пачуў, што выехаў на рэчку,
І гэта яснасьць сходзіць з твару.
Бярэ ён прыс, ён повен жару,
Рашучасьць думкі, сьмеласьць руху,—
Эх, колькі сілы, колькі духу!
Зусім істота ў ім другая!
На прыс ён разам налягае
Ды на нагах калі прыгнецца!
Тут човен раптам як рванецца,
Бы той спалоханы шчупак!
Гэрой наш дзядьзка, наш рыбак,
Адразу ў дзьве бяды папаўся:
Перш-на-перш прыс у гразь вагнаўся,
А човен носам—трах у дрэва!
А дзядзька раптам—гоп налева!
І ногі ў портках адмысловых—
Ня проста ў зрэбных—шарачковых
Адно ў паветры бурканулі
Ды ў воду ў момант баўтанулі!
Усхапіўся дзядзька мокры, брудны,
А вынік спробы тэй паскудны:
Чаўнок—ня човен, а карыта
І нос і частка дна адбіта;
Прысок тырчыць, як струп на плеху,
А хлопцы поўваюць ад сьмеху,
А дзядзька сам—цар без кароны
І выгляд—мокрае вароны!

XII.

СЭСІЯ.

У інтарэсах асьвятленьня
Яшчэ нязьнікшага зьяўленьня
Ня шкодна-б сьвятам, вольным часам,
Схадзіць на сэсію з Міхасем.
Міхась пасьнедаў, прыадзеўся—
І на кірмаш схадзіць ён меўся,—
Ня то, што-б там якія справы
Былі патрэбны і цікавы,
А проста так сабе ў нядзельку
Праведаць Залмана ці Эльку.
Міхал—навошта ўжо таіцца?—
Любіў такі павесяліцца,
Зайсьці да Малкі ці Ляйботы,
Каб збыць за чаркаю згрызоты.
Ці так ці не, ва ўсякім разе
Другое мелася на ўвазе:
Міхал любіў каля бутэлькі
Пытаць тых-сіх на-конт зямелькі,
Бо так на службе дапяклі,
Што гэта думка аб зямлі
Запала ў сэрца назаўсёды,
Як промень волі і свабоды.
На тую-ж сэсію што тыдня
Хадзіў Міхал да пана-злыдня.
Звычайна з раніцы ў нядзельку,
Калі пакіне пан пасьцельку,
Аб'езчыкі са стражнікамі
Сюды схадзіліся, зьяжджаліся,

З гадзіну добрую сланялісь
Або мянцілі языкамі,
То, часам, вострa, то пагана,
Пакуль ня клікалі да пана.
Вось і цяпер, у дзянёк гэты,
Як мае быць ужо адзеты,
Сказаць, адзеты і фарсіста
І гладка выбрыўшыся, чыста,
Міхал ужо разгладжваў вусы.
—Асьцярагайся-ж ты спакусы:
Прыйдзі хоць раз да дому ў часе!—
Зьвярнулась жонка да Міхася.
Ох, гэта нуднае прыслоўе,
Бадай яму ўжо безгалоўе!
І колькі раз ён чуе гэта!
Ну, й надаедная-ж кабета:
Вось так і выкіне на вока!..
Міхал абураны глыбока,
І гнеў мяняе яго вочы.
Ох, ды й язык-жа ты жаночы:
Ці ёсьць ці не прычына тая—
Усё роўна менціць і кусае.
—Ну, як табе ўжо не абрыдне
Казаць адно сто раз на тыдні?!
Сказала сорак раз і—квіта!—
Міхал адказвае сярдзіта,
Глядзіць, паблісквае вачыма
І злосна ўскідвае плячыма.
—Бо праўда вочы табе коле,
І ня мінеш ты, нябось, Сроля—
Ня людзкая твая натура,
Ня пахне дом свой і пячура:
Абы гарэлка на прымеце—
Ты ўсё гатоў забыць на сьвеце!—
Міхась стаіць, зьнявагі поўны,
І погляд кідае бязмоўны.
О, колькі крыўды ў ім, абразы!..
Э! лепш змаўчаць ёй, лепш тры разы
І не адказываць нічога.
Ён толькі ў бок плюе з парога,
Ідзе—сам гнеў і сама бура,
Са лба на бровы зьбегла скура,

А губы шчыльна-шчыльна сьцяты,
Дзьвярмі ён грукнуў, выйшаў з хаты,
І злосьць, душы і сэрца пляму,
Выносіць з дому аж за браму;
І нейкі час ён па дарозе
Ідзе абураны, ў трывозе,
На жонку злосны, на самога,
Бо ў словах жонкі праўды многа.
Але-ж на што калоць у вочы?..
Цьфу! дня табе няма і ночы,
А ні часіначкі спакою;
Чорт кожны вяжацца слатою,
А тут яна шэй-на-катрынку
Як заўдзе, дык бяз упынку.
Міхал аб помсьце строіць пляны.
Вось ён нап'ецца, прыдзе п'яны,
Каб аж язык не варушыўся,
Калі такім ліхім радзіўся;
Няхай крычыць сабе тады.
А не—ня ўгяць два дні яды
Наперакор сваёй жанчыне,
Пакуль яе злосьць не астыне?
Міхал і Клін ужо мінае.
Направа сьцежачка сьляпая
Вядзе балотцам на ачосы.
Міхал ідзе пакуль-што босы
І на дарожку зварачае,
Ідзе сьвяржэнскімі маргамі
І гразь памешвае нагамі.
І покі ён мінуў лагчыны,
На лбе разгладзіліся маршчыны
І ў сэрцы бура улягласяя.
Другія думкі на Міхася
Цяпер найшлі нейк неўзаметкі,
Ды толькі іх маўклівы сьведкі—
Лясок, дарожка, елкі, хвоі;
У іх свае думкі-настроі.
Балотца пройдзена памалу.
Густым ляском па буравалу
Міхал выходзіць на гасьцінец.
Цяпер у думках пан-злачынец.
І не хацелася-б з ім знацца,

Ні справы мець, ні спавядацца,
Ні слухаць лаянкі-пагрозы;
Але ні злосьць твая, ні сьлёзы,
Ні моцна шчэплены кулак
Ня зьменяць справы а ніяк —
Цярпі! чаму? дакуль цярпеньне?
Калі канец яму, рушэньне?
Няўжо ўвесь век жыць з панскай ласкі
І перад ім чуць абавязкі?
І слугаваць яму, скарацца
І ў тры пагібелі згінацца?
Адказ адзін: няма, брат, ходу,
Хоць з мосту кідайся ты ў воду;
Няма зямлі свае і хаты,
І мусіш гнуцца, як пракляты,
Бо ты ні мяса і ні рыба.
Ідзе Міхал, прад ім сяліба,
Засьценак добра так знаёмы,
І хоць няважныя харомы
Тут гэта шляхта збудавала,
Але жыве і гора мала!
Хоць шляхціц цёмны, як саган,
Затое-ж сам сабе ён пан:
Паноў лясьнічых знаць ня знае,
Прад імі сьпіны ня згінае;
Пад бокам паша, агароды
І лес, і поле—ўсе выгоды.
Міхал зірнуў і пазайздросьціў:
Чаму й ня ён між ягамосьцяў?
Нядзелька, сьвята—людзі вольны,
Свая ахвота, свой дазвол,
На рынак едуць, хто ў касьцёл,
Як гэты Людвік багамольны,
А хто пагульвае так дома;
А ты, вось, совайся, як бома
Ды бойся ліха і падкусу—
Ня ступіш кроку бяз прымусу.
За горкай панская пасада,
Як у вяночку, каля саду
У глыбі прасторнага дзядзінца
Стаяла збоку ад гасьцінца.
Будынак, парк і агарожа —

Было ўсё слаўна і прыгожа;
Мастацкі зробленая брама
Ласкала вока гэтак сама,
Але Міхалу не хацелась
Глядзець на гэта ўсё—прыелась.
І панскі дом з ласіным рогам
На Міхася глядзеў вастрогам,
Бо тут, апроч тае зьнявагі,
Сказаць, ад кожнага брадзягі,
У стражнікоўскім сваім лёсе
Нічога ведаць ня прышлося.
А гэта сэсія, спатканьне,
Падкусваньне і насьмяханьне—
Як прыкра гэта ўсё і нудна,
І няпрыемна, і паскудна!
Міхал ступіў на двор кватэры
З душою, згрызенай бяз меры.
Але, спаткаўшы саслугачых,
Спакойных больш і менш гарачых,
Міхал мяняе выраз твару
І гоніць прэч задуму-хмару,
Ідзе, вітаецца, сьмяецца,
Бы смутку век ня знаў, здаецца,
Бо людзі схільны строіць кпіны
З тваіх нягод бяз дай прычыны.
Тут быў Скварчэўскі, Ліхтаровіч,
Амброжык, Суднік, Астаховіч,
«Памдзей», аб'езчык і мысьлівы,
На пачастункі памаўзьлівы,
Худы, як рак, слабы, нясклады,
Да ўсякай стравы падкі, жадны,
Пры місцы добры памагатар,
Таксама й выпіць быў аматар.
Любіў часьцютка ён, бывала,
Зайсьці па службе да Міхала,
Дзе так прыветна спатыкалі
І добра, моцна сілкавалі.
«Памдзей» быў створан з «пана дзея».
Ня поп наш дзядзька, але ўмее
Зірнуць часамі «ў свае сьвятцы»,
Каб трапным словам адазвацца
І сэнс «духоўнай» карталюткі

Направіць ліпкаю мянушкай.
„Памдзей“ аб'ежчык быў ня шкодны:
Так, чалавек ён старамодны
І не такі, як Ворпюх, выркі
І меней здольны на прыдзіркі
І на падкусы і на ўданьне,
За што й вагі ён ня меў званьня.
Вось Арцюшок—о, гэта скула!
Ну, і шкадлівы-ж быў, хамула,
Хоць у панкі пралез адразу:
Паніў Ракоўскі ў ім заразу;
Вось так і віўся каля пана...
Цьфу ты, мардасіна пагана!
Якога чыну даслужыўся—
Обэр-аб'ежчыкам лічыўся,
Брахун ня горшы ад сабакі.
Ён меў сабачыя адзнакі—
Брахаў налева і направа;
Была й сабачча яго слава,
І калі пахла дзе даносам,
Тады, крутнуўшы толькі носам,
Казалі згодна, ў адно слова:
«Ну, гэта штучка Арцюшкова!»
А вось і ён. Ідзе фарсіста,
Глядзіць звысока, ганарыста,
Але зірнуць людзям у вочы
Ён штось ня надта ўжо ахвочы,
А параўняўшыся з «Памдзеем»:
Ён толькі лыпнуў ліхадзеем
У бок аб'ежчыка старога,
Але ня вымавіў нічога.
«Памдзей» штурхнець пад бок Міхала:
«Счуў, бэстыя, чыё зьеў сала»,
На Арцюшка «Памдзей» ківае,
А сам нявесела ўздыхае
І выраз твару мае горкі.
—Чакаць, пам-дзееньку, праборкі!—
Прамовіў ён у засмучэньні:—
Брахнуў аб нейкім папушчэньні,
Пабіць-бы, гаду, морды-пыцкі!—
Тут быў, таксама, і Абрыцкі,
Стары аб'ежчык і служака,

Курэц і добры выпівака.
Любіў і ён, «Тэш, проша пана».
Куснуць падчас неспадзявана.
Звычайна ён спаўняў тры ролі:
Або сьмяшыў усіх да болі,
Калі ў сьмяхотным захапленьні
Апісваў розныя здарэньні,
Ці пераймаў таго, другога,
Або маўчаў зацята-строга
Ды пыхкаў люльку задуменна,
Або гарэлку піў сумленна,
Ды не валяўся пад платамі,
Хоць скробаў добра капытамі.
У часе гэтых сэсій-збораў
Было ня мала абгавораў
І розных штучак, жартаў, кпінак,
Ліхіх і добрых успамінак;
То, часам, сьмехам, а то ў злосьці
Перамывалі паном косьці,
Рашалі розныя пытаньні
На-конт сяброўскага спатканьня,
І хто каму дзе стаўся варты,
І закладаліся на кварты,
Зусім забыўшыся аб лесе.
Але ўся важнасьць гэтых сэсій
І іх грунтоўныя асновы
Складаліcь з панскае размовы,
Калі каго сам пан лясьнічы
Да канцылярыі закліча.
Тады ўсё моўкла—ні гу-гу!
Звычайна ў першую чаргу
Для рапартоў і справаздачы,
Угнуўшы хвост той пасабачы,
Ішлі аб'ежчыкі асобна
А ўсім паведаміць падробна:
Якія дзе былі здарэньні,
Ці непарадкі, папушчэньні;
Як лясьнікі, яго падпаскі,
Сваe спаўнялі абавязкі,
Дзе і ў каго былі парубкі,
Каб мець прычыну дзеля ўзлупкі.
Калі-ж у гэтай справаздачы

Было ўсё добра без астачы
І тыдзень скончваўся шчасьліва,
Тады лясьнічы глядзеў скрыва:
Ты маеш, значыцца, хаўрусы
І ў аднэй чарцы мочыш вусы.
Тут гэты лад быў так збудован,
Што на даносах быў заснован;
І мелась тут навідавоку
Кусаць адзін другога збоку.
На гэты раз неспадзявана
«Памдзея» клікнулі да пана.
«Памдзей» падскочыў, здрыгануўся
І навакола азірнуўся.
—Ну, будзе лазьня, пане-дзею!
Але за што? не разумею!—
Прамовіў ён, ускінуў плечы
І ў бег пускаецца старэчы.
Бадай ён быў курам прысьніўся:
Убег, нізютка пакланіўся,
Стаіць пакорна і рахмана,
На крыж гатовы йсьці за пана,
Старыя костачкі злажыць
І верай-праўдаю служыць...
І так зьніжацца! цьфу, агіда!
Ня мець ні вобразу, ні віду,
Ні, нават, цені чалавека:
Стаяць бы куль, бы лялька нейка,
Глядзець па пана, як той Лыска...
Эх, так упасьці і так нізка!
Затое-ж пан той! паглядзеце:
Хто з ім зраўняецца на сьвеце?
Які ён важны, панаваты,
Выдатны, «мондры», зухаваты!
Які ён гога! які дока!
Як ён сябе нясе высока!
Пабачце гэту яго міну:
Ён—цар, ён—бог напалавіну.
Злучэньне блеску, зьяньня, цені—
Сагні прад ім свае калені!..
І прад такім, вось, галамоўзай
Ня сьмей стаць роўна ты, а поўзай!
«Памдзей» стаіць, пан не зважае,

Як-бы то слуп ці рэч якая,
Сядзіць надзьмуты, зьвераваты
I разглядае асыгнаты.
—Ну, ягамосьцю-аматору,
Ці павяраў сваю камору?—
Зрабіўшы гэта запытаньне,
„Рачок“ зірнуў ліхім Барбосам
I ўсё пакручвае тым носам,
Мінуту ловіць насяданьня.
Што адказаць траоней на гэта?
Якая хітрая тут мэта?
У чым яго, «Пампзея», ловяць?
З чаго пачнецца тая споведзь?
Якія зразяць яго стрэлы?
«Ну, ну, «Пам-дзееньку», будзь сьмелы!
Бог дасьць, сухі ўспаўзеш на бераг».
Мамэнт, а думак цэлы шэраг.
—Так, павяраў, панок, вядома:
Хіба мне служба незнаёма?
—А шмат разоў быў на каморы?
—Пяць раз, „памдзею“, з пазаўчора.
—Дзе Астахновіч? Марцін!—Слухам!—
Марцін на двор імчыцца духам
I зараз йзноў сюды ідзе
I Астахновіча вядзе;
Паўзе спавагу Астахновіч,
Лясьнік каморны з Давідовіч,
Маруда страшны, глух на вуха...
Ну, што-ж? ня даў бог яму руху.
Прыйшоў, сюд-тут ён глянуў скоса
I затрубіў разы два носам,
Бо трэба ведаць, хто і дзе ты.
—Быў у цябе вось дурань гэты?
Адказвай праўду мне, Зыдоры,
Як ён даўно быў на каморы?—
Аб'ежчык страчвае надзею.
—Гэ, вось ты, ліха, пане-дзею!
Цяпер папаўся, дабрадзею:
Вось так і цапне, так і цапне,
Калі ня ў пяць, ня ў дзесяць ляпне?
Каб ня глухі, шапнуць-бы можна..
Эх, галава твая парожна!

Ну, як тут быць? як падказаць,
Каб і Зыдары сказаў „пяць“?
Ён раптам момант улучае
Пяць пальцаў моўчкі падымае.
Зыдары зглездзіў знак маўклівы.
—Пяць дзён, як быў там, пан мысьлівы,—
Гукнуў Зыдары вельмі рады,
Што гэтак вышла без парады.
«Бадай-жа ты прапаў, мой мілы!
Ня знаць-бы век цябе, дурылы!
Усё сапсаваў, бадай ты зьнік:
Пяць дзён! пяць скул на твой язык!
—Лайдак!—як скокне да «Памдзея»
Лясьнічы-зьмей, ну, аж шалее,
Жыўцом грызе сваю ахвяру.
—Пся крэў твая, галгане, лгару!
Ты гэтак служыш, о, лайдаку!
Да д'ябла выганю, сабаку,
Каб ня было тут твайго смроду!
Я выведу такую моду!
Павінен быць на сваім месьце,
А князяў хлеб дарэмна есьці
Ня будзеш, псіна ты старая!—
З апошніх слоў „Памдзея“ лае.
І доўга льлецца гэта песьня,
Як толькі з крыку ён ня трэсьне!
«Памдзей», прыбіты і прыгнуты,
Цярпліва зносіць крыж пакуты,
Стаіць, у дол спусьціўшы вочы,
І толькі зрэдка забармоча:
—Даруй, панок! нех пан даруе!—
А пан нічога не шануе
І, расчыніўшы губы-трубы,
Як няпрытомны, злосны, грубы,
Шпурляе кнігі, рве паперы
І брудна лаецца бяз меры
Ды насядае па „Памдзея“
І ўсё ня мякне, не дабрэе,
А мае дрэнныя намеры.
«Памдзей» задком, задком у дзьверы
Паўзе-адходзіць ад навалы,
І раптам робіць „махні-драла“,

Бяжыць на двор, увесь чырвоны.
—О, ты, халера! о, шалёны!
Ото-ж наскочыў, пане-дзею!
Папаўся ў лапы кату-зьмею!—
Гаворыць ён ды азірнецца:
Яшчэ пагонь яму ўздаецца.
—А ты, Зыдоры, пане-дзею,
Ты—куст альховы! о, зладзею!
«Пяць раз» паказваю, тупіца!
А ён: „пяць дзён!"—цьфу, цьфу, дурніца!—

XIII.

ПАДГЛЯД ПЧОЛ.

Пакуль што досыць аб панох:
Яны прыеліся, дальбог!
Яны бяз сэрца і сьляпыя
І ўсе заходы іх пустыя,
І пусты іх ўсе імкненьні
Назад ход часаў павярнуць
І дзіркі палкамі заткуць
І перарваць жывыя зьвеньні,
Якіх вякі не перарвалі
У гістарычным перавале.
Ім цёмна, нема кніга лёсу,
Яны ня бачаць далей носу
І рубяжоў свае пасады...
А ну іх к ліху! ну іх к ляду!
Час у Пярэчча йзноў вярнуцца
І ў іншых хвалях скупанущца.
Парэчча—слаўная мясьціна,
Куток прыгожы і вясёлы:
Як мора—лес, як неба—долы;
Зіхціць у кветках лугавіна...
А колькі ягад і парэчак!
Як пахне мёдам поля грэчак,
Калі пачнуць яны цьвісьці!..
Ну, як тут пчол не завясьці:
Ім столькі выгад тут, прастору!
Яшчэ з вясны, ў час перабору
Сюды прывезьлі пчол калоду,
Ну, так, між іншым, для заводу.

Але ручыщца сталі пчолкі.
Знайшліся людзі для суполкі:
Хто вульлем брау пустым, грашамі,
А хто падмазвау барышамі.
І як ня прымеш чалавека?
А ня прыймі, то небясьпека:
Памысьліць ён табе, брат, зло—
Ня любіць зайздрасьці пчало.
Антось у дзеле тым пчаліным
Вёў першы рэй галоўным чынам.
Хоць гэта новая навука
На першых часах была мука,
І першы крок у новай ролі
Ён не забудзе—не, ніколі!
У летні поўдзень—была сьпёка—
Выходзіць рой, снуе высока
І на вярбе ўгары садзіцца,
Ніяк туды не дступіцца.
Антось бярэ куродым, сіта,
Глядзіць на гэты рой сярдзіта:
Вось ня было яшчэ бяды!
Загнаў-жа чорт яго туды!
Палез Антось перш на драбінах,
З драбін цярабіцца ў галінах.
Сяк-так прыладзіў сіта крышку,
Абрус адсунуў, бярэ лыжку
І толькі чуць крануўся рою,
Гудзе пчала над галавою,
Другая ў вуха—тыц зьнячэўку!
Схіснуўся дзядзька наш на дрэўку
І мімавольна—хоп за сук!
Тут сіта выехала з рук,
А патрывожаныя пчолы
Сьпяваюць хорам, як анёлы,
Але кусаюць пачартоўску.
Згары-ж ты лепей, рой такоўскі!
Угнуўся дзядзька—няма рады,
На землю падаюць прылады;
За імі дзядзька наш з накропам
З вярбы на землю шуснуў снопам.
Схапіўся дзядзька ды наўцекі,
Бяжыць, як-бы шалёны нейкі,

Бяжыць дваром між хлявушкамі,
Ад пчол бароніцца рукамі
Ды пад салаш бяжыць пад стрэху.
Было бяды тут, было сьмеху!
Ды потым дзядзька прывучыўся,
Да пчол зусім прызвычаіўся
І бортнік быў ён акуратны,
Хоць не такі, як Кандрат, здатны....

Тымчасам Спас сьвяты мінуўся,
І лес у чырвань апрануўся.
Дрыжаць у золаце асіны
І гнуцца кісьці верабіны.
Пчала аб мёду лепей дбае,
І спожыць ёй ужо ня тая;
Таксама-ж вульлі ня пустыя:
Раі ўздужалі маладыя
І мёду трохі нанасілі.
Дык вось кумоў і запрасілі
На гэты дзень падгледжваць пчолы.

Дзянёк бы ціхі і вясёлы,
Мужчыны зранку падгаліліс.
Зусім такі падмаладзіліс,
У ночвах голавы памылі
І вусы спрытна падкруцілі
Ды мылам іх пашаравалі,
Каб выдатней яны стаялі.
А для гасьцей, сьвятой нядзелькі
Надзелі новыя камзэлькі,
А боты так нашмаравалі,
Што проста шляхту касавалі.
— Зірніся, дзядзька, у люстэрку:
Хоць завярці вазьмі ў паперку,
Хоць у сваты едзь, хоць жаніся?—
Да дзядзькі жарты панясьліся.
— А ты, Лашук, не выскаляйся,
Лепш нос абцерці пастарайся—
Сапляк, унь, губу ўжо мінае!—
Алеся дзядзька падцінае.
«Лашук»-Алесь спускае вочы:
Сягоньня дзядзька не ахвочы
Прыймаць яго такія жарты.

Алесь-жа—хлопец і няўпарты;
Ён моўчкі Костусю ківае,
Пайсьці на двор з ім заклікае.
Разблутаць трэба ім пытаньне,
Якое ўжо карціць ад раньня—
Калі, каму, дзе пасьвіць стадка,
— Скажу я вось як табе, братка:
Мы ўдвох з двара пагонім разам
І папасем пад тоўстым вязам.
Калі кароўкі папаўнеюць,
Бакі іх трохі пакруглеюць,
Тады запусьцім на балота.
І.. закіпіць у нас работа:
То ты, то я—на перамену!
І дзе я толькі мёд той дзену?
Жывот зрабіць хіба ў дзьве столкі,
Як мех Баландзішын на зёлкі?—
І хлопцы ў згодзе жартавалі
Ды ў лес за рэчку пазглядалі.
Пазбыўшы важнае пытаньне,
Чакалі першага спатканьня
З гасьцьмі, якіх сюды наедзе,
Мо ўжо хто клыгае з іх недзе.
Малыя дзеці і дзяўчаткі
Вярцеліся больш каля маткі;
То, часам, ёй чым памагалі,
А часам, проста заміналі.
У ўсіх была тут думка тая,
Што дзень сягоньня ня звычайны,
А дзень асобны, рознастайны,
Які ў год толькі раз бывае.
На гэты дзень і сама хата
Была прыбрана зухавата:
Памыты лавы, стол, падлога,
А каля покуця сьвятога
Дзьве сьцены клёнамі убраны;
Абрусам белым стол засланы,
Сьвятых паперам агарнулі—
Яны лагодней нейк зірнулі,
Як-бы ім вельмі падабалась,
Што ім увага дадавалась.
Мужчыны зараз па сьняданьні

Пайшлі ў гумно на спачываньне—
Аддаць мінуту для драмоты.
Прыветна скрыпнулі вароты,
З вясёлым шумам расчыніліся,
У гумне мужчыны прыпыніліся.
Усяго паўпютка, хвала богу,—
Збажынкі новай і мурогу.
Здавалась, стрэхі і пярылы
Усяго трымаць ня мелі сілы,
Бо з двух бакоў над самым токам.
Калі на іх ты кінеш вокам,
Сянцо, збажынка навісала.
Тут лугам, полем патыхала,
А на гвазьдзі ў таўшчэрным шуле
Цапы віселі, бы заснулі.
А вілы, граблі і мяцёлкі,
Малацьбітовы прыяцёлкі,
Каля варот адны стаялі—
Таксама працы ўжо чакалі.
—У нас сяголета—сьвяціся!
—Так, дзякуй богу, паджыліся.
—Эх, брат Міхась, была-б то ўласнасьць—
Зямля ўся гэта, сенажаці!...
Чаго-б жадаць тут болей, браце?
І лес, і паша, неба яснасьць,
І чысты дух, і рэчка-Нёман...
Куток павабны тут захован!
—Э, каб гэта свая ўлада!
На што-б і лепшая пасада?—
Міхал выразна замаўкае
І торпы вокам акідае.
—Так, брат! падумаць моцна трэба—
Само ня зваліцца нам з неба,—
Каб мець больш пэўны свой прыпынак
І мець у ўласнасьці будынак...—
І так яны разгаманіліся,
Што й на салому не лажыліся.
І ўсё-ж ня бацькаўшчына гэта:
Жывеш да часу, з лета ў лета,
А ліха вынікне якое—
Падумаць жудасна пра тое...
Чаго-ж у жыцьці не хапае?

Дзе гэта сіла, дзе моц тая,
Што перашкод сабе ня мае
І ставіць зразу ўсіх на ногі,
Вядзе на вольныя дарогі
І сьвет прасторны адчыняе?
—Дзьве рэчы трэба мець, каханы!
Адна рэч—розум выхаваны:
Умець прадгледзіць, прылаўчыцца,
На цьвёрдым грунце закрапіцца.
Другая рэч, Антось харошы:
Таксама трэба мець і грошы,—
Міхал прамовіў ціхім басам.
Алесь і Костусь гэтым часам
Гасьцей пад дубам вартавалі
І між сабою жартавалі.
—Згадай, Кастусь,—Алесь пытае:—
Хто першы ў госьці завітае?
—Ну, хто-ж? вядома—Юрка, дружа.
—Чаму?—Бо мёд ён любіць дужа;
А там, глядзі, Язэп прыпрэцца
І Фабіян з ім з Караліны...
Падвып'юць, ведаеш, мужчыны,
Ото гаворка распачнецца!
А там Кандрат вазьмецца ў бокі,
Напэўна пойдзе ён у скокі;
Яго Ялэўка падтрымае,
А Вухін песьню засьпявае:
«Пі гарэлку, суседзе!...»
—Глядзі, глядзі! хто гэта едзе?—
Алесь ускочыў, пазірае
І локцем Костуся таўхае.
—Ды гэта-ж Вухін, брат! ён самы!—
І хлопцы кінуліся ў браму,
Бягуць навыперадкі ў хату.
—Ўжо Вухін едзе! Вухін, тата!
—Цыц! ня сьмець казаць мянушку,
А то зьніму на вас папружку!—
І бацька бровы пасувае,
Пільчак чысьцейшы адзявае,
Ідзе на двор для прывітаньня
І для пачэснага спатканьня.
Андроцкі Вухін пад'яжджае

І так каня свайго спыняе.
Як-бы супыну конь ня мае.
Хоць конь, як вол, непаваротны
І бегчы ўжо ня так ахвотны.
Кадушка-Зося сонцам зьяе;
Міхал ёй злазіць памагае.
Яна-ж, як гліна, надта цяжка,
Пад ёю крэхча каламашка.
—Ну, проша ў хату! проша, кумка!—
Глядзіць бутэлька з яе клумка.
Уперавалку, як-бы качка,
У хату йдзе кума-сваячка.
Тут гаспадыня выбягае,
Ёй дзьверы ў сені адчыняе;
Кабеты тварамі самкнуліся
І так прыемна усьміхнуліся.
Як-бы дзьве рэчкі тут злучыліся,
Гарохам словы пакаціліся.
—А дзе-ж мая дачка хрышчона?—
Спытала Зося:—дзе Алёна?—
Ваўчком Алёнка пазірае;
Яе тут Зося абнімае,
Гасьцінцам дзеўчынку трактуе,
Яе і песьціць і цалуе,
У вочкі ёй глядзіць прыветна—
Сама Яхіміха безьдзетна.
Алесь пад гэты шум вітаньня
Разгледзіў клумак ўвесь дазваньня
І шэпча Костусю на вуха:
—Там, брат, гарэлка-весялуха
І каравай, і сыр, як плаха.
Эх, каб ня было, брат, таго страху.
Ось-бы дзе можна пажывіцца!
Але чакайце: даляжыцца
І караваю закаштую,
Цябе таксама пачастую!—
І хлопцы толькі пасьмяяліся
Ды вон за дзьверы паімчаліся.
Яхімаў воз ужо прыбралі,
Каня на лейцы навязалі
У кустох альховых каля дуба,
Дзе пагуляць было так люба.

Яшчэ скачаўшы з паўгадзіны,
Язэп прыехаў з Караліны,
Жыхар заможны і выдатны,
Ва ўсім прыкладны, акуратны—
І ў гаспадарцы, і ў банкеце,—
У паноў быў, нават, па прымеце,
Такі уважны і шляхетны,
Далёка ў воласьці прыметны.
Хоць не шляхецкага ён роду,
Але падтрымліваў іх моду,
А гаспадыняй меў дваранку,
Вельмі панадную шляхцянку,
З прыгожым тварам, з тонкім станам.
Жыў у хвальварку Язэп панам
І гаспадарку вёў умела.
Само сабою зразумела,
Чаму спаткалі тут пачэсна
Гаспадары з гасьцьмі сумесна.
А там Кандрат каня сьцябае.
—«Гэ, сьмерць турэцкая!»—гукае.
Як толькі згледзілі Кандрата,
Загаманіла зараз хата.
—Ну, вот і бортнік наш імчыцца,
Усіх насьмешыць, раскрычыцца:
„Ноль! сьмерць турэцкая! мякіна!“—
Кандрат жартлівы быў мужчына
І каля пчолак хадзіў сьмела,
Бо надта добра ведаў дзела
(Пынамсі гэтак тут казалі,
Калі Кандрата разьбіралі).
Прыехаў з маткаю старою.
Якую звзў часьцей савою.
Худы, высокі, сухарлявы,
Для ўсіх жаданы і цікавы.
Вайшоў Кандрат і павітаўся
І пра здароўе распытаўся.
Дарота, Пальчыха старая,
Таксама хлебам дом вітае—
Такі ўжо звычай беларускі,—
У клумку выпіўка, закускі.
Калі ўсе госьці пазьбіраліс,
Антось з Кандратам пажагналісь,

Ўзялі і ночвы і куродым.
—Ну, памажы, сьвяты Мікодым!..
Куды ты лезеш? ось, дурная!—
Кандрат з пчалою размаўляе;
А пчолка, быццам ў павуціне,
Ў яго заблуталась шчаціне.
Злавіў пчалу і адкідае,
Даўжнік павольненька выймае.
—Ах, вы, гультайкі! плястры голы,
Хоць вы даўно старыя пчолы..
Дай дыму ім! дай, дай ім дыму!..
Га, трохі ёсьць! давайце выму,—
Кандрат дзялянкі падрэзае
І крэхча, бедны, і пацее,
Пчала ад дыму бы п'янее,
Ў галовы далей запаўзае.
—Насілі, бедныя, зьбіралі.
А мы ў мінуту ўсё забралі,—
Тут пчолкам шчыра спагадаюць
Ды новы вулей падглядаюць,
Пакуль усіх не перабралі
І ночвы мёду не надралі.
Гудуць пакрыўджаныя пчолкі,
Бы плачуць, бедныя саколкі,
Што праца іх неспадзявана
Людзкою хціваcьцю забрана.
Прынесьлі ночвы мёду ў хату.
На долю выпала Кандрату
Дзяліць мёд гэты між кумамі.
Жанкі ідуць сюды з збанамі.
Тут сьмех і жарты, таўканіна,—
Найцікавейшая часіна!
І стол тымчасам накрываюць,
Гасьцей шумлівых запрашаюць.
Садзяцца госьці, ды ня сразу,
За стол ня лезуць для паказу,
Бо так шляхетнасьць вымагае.
Ідзе тут спрэчка не малая,
Калі пачнуць тут адмаўляцца:
—Сядай, Язэп!—Няхай садзяцца,
А я прыткнуся потым з краю.
—Ах, вось, дзіўны!..—Ну, ну, сядаю!

—Пан Фабіян і ты, Кандраце,
Яхім і Ян і Юрка-браце!
Ну, проша-ж, проша!—Пасадзілі,
Такім-жа чынам упрасілі
Жанок прысесьці тут на ўслоне.
Антось у ход пусьціў далоні
І коркі спрытна выбівае—
Так, што зьдзіўленьне выклікае.
Крыніцы бурнага натхненьня,
Мінут вясёлых, ажыўленьня,
Стаяць, як біскупы, бутэлі,
І ласа ўсе на іх глядзелі.
Ляжыць гарамі ў іх падножжы
Закуска, гэта міласьць божжа:
Тут сыр, як першы сьнег, бялюткі,
Каўбас прыемнейшыя скруткі,
Што толькі ёсьць у Беларусі.
А масла!.. Не! маўчу, баюся
У час пайковай суяты
Дражніць пустыя жываты.
Мой мілы Янка, мой Купала!
У агульны вір нас доля ўгнала.
Чаму-ж, чаму часінай тою
Мы не спаткаліся з табою,
Каб стол сялянскага банкету
Разьвесяліў душу паэту?
Міхал тут чарку налівае.
—Ну, да каго-ж мне піць?—пытае,
Гасьцей абводзячы вачыма.
—Пускай з канца, пачні з Яхіма.
—Ну, кум Яхім, стары дружака!
Няхай міне нас гора ўсяка;
Дай божа добрую прыгоду,
Каб больш на лета было мёду;
Каб мы пілі, яшчэ прасілі,
Каб на галовах захадзілі.
Дык будзь здароў!—Ну, дай-жа, божа!
—За ваша, госьцейкі, здароўе!—
І пасьля гэтага прыслоўя
Міхал куляе чарку гожа;
Глынуў і губы абцірае,
Яхіму чарку налівае.

З рук ў рукі чарка захадзіла
І ў галавах зашаламіла.
І госьці што раз весялеюць,
Ўсё больш іх твары чырванеюць,
А голас крэпне і дужае,
І сьмех гаворку аздабляе.
Для ўсіх ласкава і пачціва,
Як-бы пад ветрам тая ніва,
Гасьцей частуе гаспадыня,
І на ўсіх чыста вокам кіне,
То сыр, то масла ім падносіць
І закусіць так шчыра просіць.
—Ну, закусеце-ж, калі ласка!
Вось проша сыру, проша мяска,
Ці кумпячка або каўбаскі,
Ну, пірага хоць закаштуйце,
Бярэце масла, не шкадуйце!—
Бутэлька выпіта; другая,
Як бачыш, месца заступае,
А госьці вокрыкам зьдзіўленьня
Яе вітаюць тут зьяўленьне.
Жанкі, таксама, балявалі
І ад мужчын не адставалі,
Але ад іх адмежаваліс—
Сваёй гарэлкай частаваліс.
Гарэлка-ж іх тым адлічалась,
Што ў бутлі слодыч дадавалась.
І вось зірнуць было цікава,
Як у жанок вялася бава,
І колькі мілых было сварак,
Як адмаўляліся ад чарак!
—Ну, проша-ж, пані Юзафова!
—Ой, не, не, кумка, даю слова!
Зусім я п'яна, бойся бога!
—Ну, выпі-ж, кумачка, нічога!—
Кума на просьбу паддаецца,
За чарку тройчы ўжо бярэцца
І толькі-толькі прыгубляе
І чаркі йзноў не дапівае
І руку цягне да бутэлькі.
—Ня дам, кума! ня дам, Анэлька!
(Бо ўжо так звычай вымагае:

Хто чарку п'е, той налівае).
Ну, выпі-ж чысьценька-чысьцютка!
—Ой, я-ж п'янею вельмі хутка!
Язэп мой лысы, унь, сярдуе!—
Куму Анэлька тут цалуе
І адмаўленьне тым канчае,
Што гэту чарку асушае.
І вось жанчыны ня стрывалі
І песьню-кпіну засьпявалі,
Каб пасьмяяцца з нежанатых:
З Антося, Яські і Кандрата.

«Сядзіць дома, як пужала,
  Не з кім слова мовіць;
Ой, жаніся-ж: часу мала,
  Старасьць цябе зловіць!
Пастарэеш, небарака,
  Дзеўкі ўсе зракуцца,
А ты будзеш, як сабака,
  Туляцца і гнуцца
І падлізваць будзеш місы,
  Не свае—чужыя!...
Дык жаніся, Кандрат лысы,
  Жанецесь, дурныя!»

—Ну, зацягнулі ўжо, завылі!
Адно-б вы толькі і жанілі!
У, турэцкія вы сваці!
Як вас няма, то й ціха ў хаце!—
Кандрат вачыма тут бліскае,
А Яська, брат яго, сьпявае:

«Я—адзін; сьцежкі мне
  Адчынены ўсюды.
А як жэнішся, тады
  Не хадзі нікуды.
Я—адзін, я—казак
  І на ліха жонка?

Яна зьвяжа цябе,
  Чортава салёнка!
Бог мужчыну стварыў,
  Потым памыліўся;

Драў чупрыну Адам,
Што з Евай жаніўся.

— Вось так вы іх! вось, малайчыны!—
І аж ня ўрымстуюць мужчыны.
— Ну, выпіць, выпіць, хлопцы, трэба!
Яхім! пускай, брат, да Язепа!
— Не, брат Міхась, дальбог, ня буду!
— Ні!.. ня люблю цябе, маруду!—
Яхім дайшоў да пункту тога,
Дзе ён у сьведкі клікаў бога,
Што больш ня вып'е ўжо нічога.
Але Яхімаў звычай зналі,
Дружней мужчыны насядалі,
І наш Яхім, хоць і бажыўся,
Але й з бажбою піць злажыўся.
А далей ён такім-жа чынам
Рабіў замінкі тут мужчынам,
Але піў чарку ў чарку з імі—
І вось ён лыпае вачымі
І рукі зараз разьнімае,
Старую песьню зачынае:

«Ой, ляцеў авадзень,
А насустрэч мушка.
Прыхіліся, кума:
Пашапчу на вушка!»

На хату Ганна выступае,
У ладкі плешча, падпявае:

«Заіграйце, музыкі,
Каб я паскакала;
Купіў бацька чаравікі,
Каб я патаптала!»

Мужчыны выклік той прыймаюць
І Фабіяна выпіхаюць.
У скокі зараз-жа пусьціўся
Наш Фабіян і закруціўся.

«Падзівіся, Ганка,
Як трасецца шапка!»

А замест шапкі валасамі
Трасе, як вецер каласамі,
І разьмінае свае косьці.
І разышліся нашы госьці.
Тут грэбень Пальчык Ян хапае,
Сюды паперку далучае
Ды так-жа грае спрытна, здольна,
Што ногі скачуць мімавольна.

«Бяз музыкі, бяз дуды
Скачуць ногі ня туды;
Грай-жа, дудка мая!
Куды дудка, туды я!»

Сам гаспадар з кумой Анэлькай,
Руку прыгнуўшы над камзэлькай,
На панскі лад мяце-вальцуе,
Усіх далікатнасьцю касуе.
Таксама Юзаф з Караліны
Ня траціць добрае часіны—
І з гаспадыняй так кружыўся,
Аж покі потам лоб ня змыўся.
Андроцкі кінуў і бажыцца,
Сядзіць, ня можа зварушыцца;
Адзін з ім Юрка яшчэ бае;
Яхім-жа тоненька сьпявае:

«Пі гарэлку, мой суседзе,
Покі п'ецца!
Конь да дому сам заедзе,
Не саб'ецца».

— Скакаць хачу! Хто мне паграе?
Музыку!—Пальчык Ян гукае.
І, не чакаючы адказу,
У танцы рынуўся адразу.
Прысеў наш Яська, закруціўся
Ды як пайшоў, ды як пусьціўся!
Адкуль і дзе і што бярэцца—
З дарогі ўсё зьмяце, здаецца.

«Там-там! тара-рам!
Там-та-ціта, ціта-там!

Хадзі, хата, хадзі, печ!
Не шкадуй-жа сваіх плеч!

Я найму дудара,
Дударыка-камара.
Грай, дударыку, грай,
А ты, муха, выцінай!
Грай на скрыпцы, сьляпень,
На басэтлі, авадзень!
Чмель, у бубен бубні!
Шэршань, песьню утні!
Я хачу паскакаць,
Усіх на баль пасклікаць.

Разгарніся-ж, душа!
Сьцеражыся Тамаша!
Бо тады толькі пан,
Калі добра я п'ян;
Тады весел і рад,
І сам чорт мне ня брат!..

Там-там, тара-рам!
Там-та-ціта, ціта-там!

Лысы чорт бег з балота:
Надаела адзінота.
І хіцёр, а змыліўся,
Ажаніўся і—ўтапіўся.
А ня будзь, чорце, слабы,
І ня рэмсьціся да бабы:
Баба доўгі волас мае,
Каго хочаш, ашукае—
І Язэпа і Міхала,
А мяне не ашукала!
Хіба толькі розум страчу,
То й я тое ліха ўбачу.
Але не, недачаканьне!
Не пацярплю ашуканьня!»

Тут госьці з месца паўставалі,
У ладкі білі, падпявалі.
— Бадай ён скіс! ото прыўдаўся!—

А Пальчык пыху набіраўся!
І ўсё нагамі вырабляе,
Як-бы сам чорт яго шугае;
І плечы скачуць, рукі ходзяць
І ў абурэньне ўсіх прыводзяць.

Тымчасам стала і зьмяркацца.
— Панове! час, ой, час зьбірацца!
— А пасядзеце, пагуляйце,
Павесялецесь, пасьпявайце.
— Ну песьню, песьню! пачынайце!

«Ой, пара вячэраць, няма-ж бацькі дома.
Ці яму дарожка гэта незнаёма?
Ці ён памыліўся, ці конічак зьбіўся?
Ці сярод дарогі ён адзін спыніўся?
Блудная дарога, ды конь яе знае,
Толькі-ж конік волі сам прыйсьці ня мае.
Ой, хто-ж па дарозе каня паганяе,
Каня паганяе, сам песьню сьпявае?
А то сусед едзе з гасьцінцам вялікім—
Вязе сыну боты, дочцы чаравікі.
А нашага бацькі ўсё няма—гуляе
І пра сваю хату, пра дзяцей ня дбае.
Пара спаць лажыцца, няма бацькі дома,
І дарога біта і добра знаёма.
Вось і поўнач скора, а ўсё няма таты!..
Ой, пара нам, госьці, ой, пара да хаты!»

І нейкі жаль няяснай страты
Ад гэтай песьні патыхае.
На сьвеце ўсё канец свой мае,
І ты, мінуціна зьмярканьня,
Сьпяеш нам песьню расставаньня.
І госьці свой банкет канчаюць,
Адны другім дабра чакаюць,
А ў час апошні разьвітаньня
Стаялі цмокі цалаваньня.
— Ну, выбачайце-ж, ня крыўдуйце,
Калі што кепска, то даруйце!—

XIV.

ДАРЭКТАР.

Зварот пары, зьніканьне лета...
То—водгульле душы паэты,
То—смутны вобраз разьвітаньня,
То—струн дрыгучых заміраньне,
Натхненнай песьні жаль сардэчны,
Жыцьця і сьмерці сымбаль вечны!
І люб і смуцен час прыгоды,
Калі душа ўсяе прыроды
З тваёю злучыцца душою
Ў адным суладзьдзі і настроі!
І ты маўчыш, маўчаць і далі,
Як-бы ў аднэй агульнай хвалі,
Ў аднэй асьветленай часіне
Жыцьцё злучыла свае плыні
І бег свой вечны прыпыніла,
І неба твар свой адчыніла.
На залаты парог паўдзеньня
Скрозь бела-руннае адзеньне
У багне неба ясна-сіняй
Ступае сонца, як багіня,
І стрэлы-косы раскідае,
Як чараўніца маладая.
Пад гэтай ласкаю зіяньня,
Ўспагадна-добрага ўзіраньня,
Усё заспакоілася: неба,
І поле зьнятага ўжо хлеба,
І гэта даль, і лугавіны...
На ніцях белай павуціны

Прывозяць восень павучкі.
Яе красёнцы, чаўначкі
У моры лесу мільгатнулі
І лісьце ў багру апранулі;
І з кожнай лісьцевай галоўкі
Глядзіць твар восені-сьвякроўкі.
Павее ветрык—шурхнуць травы:
Няма ў ім ласкі ні забавы.
Не—то ня шолах каласочкаў,
Ня сьмех блакітных васілёчкаў
У межах росных збажыны;
Не—то ня музыка вясны,
А ціхі жаль і нараканьне,
З жыцьцём і з сонцам разьвітаньне.
Шыбуюць гусі ў край далёкі
І жураўлі ў той самы край.
—Прашчай-жа, лецейка, прашчай!
Прашчайце, родныя валокі!
—Ну,—кажа раз Міхал:—як будзе?
Ўжо вучаць дзеці ў школцы людзі;
Пара-б і нашым за навуку...
Аддаць у школку іх—ня ў руку:
Давай харчы, наймі кватэру...—
І бацька тут, як на паперу,
Стаў вылічаць расходы, страту
І кончыў тым: лепш к сабе ў хату—
Ня трэба й кланяцца Яхіму—
Наняць дарэктара на зіму,
Ну, хоць-бы Яську Базылёва.
—Дамо рублёў тры і—гатова!
А хлопец спрытны да навукі.
—Ну, Яська—майстар на ўсе рукі:
Як да сярпа, так і да кнігі.
Але ці будуць хлопцы слухаць?
Каб ня прышлося, часам, нюхаць
Яму ад вучняў сваіх хвігі?—
Антось заўважыў.—Як-то-хвігі?—
Няхай асьмеляцца, псялыгі!—
Ўскіпеў Міхал:—а гэта што?
Як адсьвянцаю разоў сто,
Як адлуплю—тры дні ня сядзе!—
Тут вочы ўніз спускае Уладзя

Ды слова ўставіць сьмеласьць мае:
—Я больш забыўся, як ён знае.
—О, ты разумны! ўсё ты ўмееш,
А пяць ды два не зразумееш:
Дурны ў задачах, як дубіна!—
Спыняе бацька грозна сына:—
Але вучыцца мне бяз дуру,
А не—як з гада спушчу скуру!
Ўсё разумець павінны самі!—
І бацька ўсіх абвёў вачамі,
Кіўнуў выразна на аборку.
На тым і кончылі гаворку.

Яшчэ дарэктар не зьявіўся,
А Ўладзя хлопцам пабажыўся,
Што ён за вуха ўзяць ня дасца,
Няхай лепш возьме яго трасца!

У дзьве нядзелькі па Пакровах
Прывезьлі Яську ў лапцях новых;
За ім два боты без абцасаў—
Насіў іх Яська з даўных часаў,
Ад брата «Кіксы» дасталіся—
На ўсякі выпадак нясьліся.
—Ну, вось дарэктар вам, глядзеце!—
Міхал ківае тут на Яську:—
За кнігі заўтра і за ўказку,
Бо грошы бацькавы—ня сьмецьце,
Каб мне вучыліся старанна!
Не патурацЬ ім а ні званьня!—
Міхал зьвярнуўся к «даракто ру»:—
А не паслухае каторы—
Цягні за вуха на калені:
Знайду лякарства я ад лені!
А будзе йсьці навука туга,
Падгоніць бацькава папруга!—

Стаялі хлопцы і маўчалі,
На Яську зрэдка паглядалі;
А сам дарэктар, з вузел ростам,
Ў сваім уборы бедным, простым,
У зрэбных портках і кашулі
Стаяў, як-бы яго прыгнулі,
Такім мізэрным і маўклівым,

У халаце суконным, сівым.
Счакаўшы трошкі, ён ачнуўся,
Прыйшоў у памяць, азірнуўся.
Ён знаў усіх і яго знալі;
З Уладзем колісь сябравалі,
Але цяпер ня тыя часы—
Рабіць нязручна выкрунтасы,
Бо цьвёрда помніць, ведаць трэба:
На ім ляжыць цяпер вучэба.
Ён толькі летась скончыў школку
І веды меў у вадну столку,
Ды й тых патраціў з палавіну,
У поле гонячы скаціну.
Таксама хлопцы разважалі
І, як трымацца з ім, ня зналі:
Ці мець яго за панібрата,
Ці лепш з ім быць далекавата.
Уладзік зараз—шмыг у дзьверы!
(Такія меў ужо манеры)
Ды йшоў пыніць ён гаспадарку.
З навукай хлопец штось ня ладзіў,
А Еўтушэўскі яго гадзіў,
Ярэмцам клаўся ён на карку.
Алесь за комінак схаваўся,
Адтуль на Яську прыглядаўся
І думаў там сабе бяз шуму
Якую-сь сьмешную, знаць, думу,
Бо зрэдка ў голас усьміхаўся.
Яшчэ раз Яська азірнуўся,
Павесіў шапку, распрануўся—
Як вузел, хлопец, невялічкі!
Крыху маркотна з няпрывычкі,
Бо тут так ціха, глухавата:
Лясы, кусты і адна хата;
Тут жыць запраўды страшнавата:
Лачыны, яміны, раўкі—
Тут, пэўна, шворацца ваўкі
І злыдні ходзяць, ваўкалакі...
Папаўся ён тут, небарака!
А лес пануры і страхлівы.
Дарэктар наш быў палахлівы;
Няма ні веры, ні надзеі

На вельмі добрыя падзеі.
Эх, цяжка жыць тут будзе, цяжка!
І, нават, каецца наш Яська,
На што даваў ён сваю згоду.
Каб знаў—ня ехаў-бы ён зроду,
Бо прападзе ён тут, як мыш.
Але ўжо выпілі барыш,
І сам ён чарку выпіў. Шкода!
У запек Яська йдзе, садзіцца—
Да дзела-ж трэба прыступіцца!
Хоць і папаў ён у няволю,
Але выконваў сваю ролю,
Бо так і гонар ты свой згубіш.
—Ну, ты, Костусь, чытаць любіш?—
Дарэктар Костуся пытае,
Абы хоць гутарка якая.
—Люблю, але яшчэ ня ўмею:
Складоў ніяк я не здалею.
—Ну, гэта, брат ты мой, паўгора:
Склады чытаць ты пойдзеш скора,
Абы каб літары нам знаць,
А на склады ўжо -напляваць:
Пасьлібізуеш і нічога—
Ня трэба розуму тут многа.
А як Алесь?—Алесь вучыўся.
Пісаць ён, нават, налажыўся,—
Гаворыць Костусь пра Алеся.
—Што ўжо з мяне вы сьмяецеся?—
Алесь аклікнуўся ім з печы:—
Хоць і пішу, ды не да рэчы;
Калі што й ведаў, то забыўся,
Бо ўжо даўно пісаць вучыўся.
—Цябе-ж, нябось, вучыў Лапата,—
Ўступіўся Костусь йзноў за брата:—
Ты ў школе быў, Алесь, паўгода,
Пісаў на дошцы «кучка», «мода»,
Пісаў і «конь» і «вецер вее»...
Не—наш Алесь пісаць умее!
—Ну, гэта я то трохі знаю,
Хоць часам сам не расчытаю,
Што напішу—такі пісака,
Што не расчытае і сабака.—

Алесь за бальку сунуў руку,
Раз справа ходзіць пра навуку,
Дастаў сваю цятрадзь старую.
—Вось паглядзі, як я малюю,
Якіх я тут наставіў птушак,
Каракуль розных, завітушак.
Вось гэта—«кучка», гэта—«мода»,
А гэта—«конь», а тут—«калода»;
А тут пісаў дзядзька Антось,
Ён піша хораша, нябось,
Ня праўда? можна падзівіцца!
Ён штось пісаў тут яшчэ ўлетку,
Як браў кабылу на заметку,
Калі ёй трэба жарабіцца.—
Глядзелі ў трох на гэты сшытак,
І ўсё разгледзілі да нітак.
І хлопцы тут пасебравалі,
Язык і Яську разьвязалі,
Сышлі з навукі на другое:
Зайшла іх гутарка аб тое,
Чым гэты кут багаты, слаўны.
Сярод зьвяроў тут лось быў глаўны.
І вучням нават тут прышлося
Сказаць дарэктару пра лося:
Які вялікі ён, рагаты,
Паджары і стрынгаляваты,
Калі глядзець на яго ззаду,
А з галавы—раголь-грамада!
За ім йшоў воўк, зайцы, куніцы
І многа ўсякае драбніцы:
Барсук, каза, лісы, віёркі,
Тхары і ласіцы, і норкі.
Дарэктар слухаў з захапленьнем,
Дзівіўся розным тут здарэньням:
Як барсука ў Парэччы білі,
Як тут куніц, тхароў лавілі,
Які характар, нораў зьвера,
Якая воўчая манера;
Таго ня чуў наш Ясь ніколі,
Хоць быў чатыры гады ў школе.
А на канцы, як пра гасьцінец,
Сказалі Яську пра зьвярынец,

Каб скончыць тым усе навіны.
    Зьвярынец—загарад казіны—
Усё гэта—панскія забавы.
І сам зьвярынец быў цікавы:
Высокі, зложаны з бярвеньня
І такі моцны—на зьдзіўленьне!
Каб воўк да коз ня мог дабрацца
Ні праз той верх, ні падкапацца—
Ня ўсунеш пальца там нідзе ты.
Адным крылом зьвярынец гэты
Сюды выходзіў на дарогу.
Займаў ён цэлую разлогу:
І лес, і луг, і часьць крыніцы.
Улетку ў ім растуць суніцы,
Іх хлопцы бралі колькі шапак.
У ельнячку з яловых лапак
Стаіць салаш, як тая хата.
Раней тут коз было багата,
Крыху наўперад, ня ў іх часе,
Ды тая плойма ўся зьвялася,
Так перадохла яна марна;
Цяпер-жа ёсьць тут толькі сарна
Ды даніель, казёл адзіны,
А рогі тыя, як галіны.
Адно здарэньне аб казьле тым,
Што мела месца прошлым летам,
Апавядалі хлопцы Яську,
Як найцікаўнейшую казку.
    А гэта справа так была.
Каня ў кампанію казла
Пускалі начач у зьвярынец,
І вось які казёл злачынец:
З канём знаёміцца, сябруе,
Так сьлед у сьлед і спацыруе,
І разам ходзяць, і гуляюць,
І разам ночы карачаюць—
Ну, словам, сталі дружакамі.
Ад дружбы к гульням пераходзяць,
Ды тыя гульні часта шкодзяць:
Казёл каня штурхець рагамі!
Штурхель быў нагла-нечаканы,
І ў жываце каня—тры раны!

Ідзе-цячэ ў хлапцоў размова—
І Яська зрэдка ўставіць слова,
Пра сёе-тое распытае—
Размова ладная, жывая!
Страхоў такіх тут наказалі,
Што ў Яські коленкі дрыжалі,
І ні завошта па вячэры
Ня сьмеў ён выйсьці вон за дзьверы;
А перад тым, як спаць лажыцца,
Ён мусіў к хлопцам паддабрыцца,
І хлопцы цёмнаю парою
Ішлі на двор з ім грамадою
І там стаялі, ня йшлі ў хату,
Пакуль з натурай меў расплату.
Затым ў запек йшлі і спалі,
Туды-ж і Яську яны бралі.
Ён у сярэдзіне лажыўся,
Ляжаў маўчком, не варушыўся,
Абы ня легчы толькі з краю:
— Бо я з вас коўдру пасьцягаю.
Якое-ж будзе вам тут спаньне?—
Казаў наш Яська ў апраўданьне.

XV.

«НАЧАТКІ».

Мінула ночка. Дзень праз вокны
Зьнішчае цёмныя валокны,
На печ, у запек зазірае
І ночку з хаты выціскае.
У печы ўжо палаюць дровы,
І іх астатнія размовы
Так гучна, бойка застралялі,
Як-бы паны запалявалі.
Хлапцы памыліся рупліва,
І ўсе з дарэктарам пачціва
Пасталі ў рад прад абразамі.
— Малецеся-ж вы... са сьлязамі!
Каб даў бог здольнасьці, ахвоты
Да вашай новае работы,
Панятнасьць добрую і памяць
Усё брацць на розум вам і цяміць,
І каб да кнігі вас гарнула,—
Сказаў Міхал сыном прачула.
І хлопцы ў нейкім захапленьні
Пасталі раптам на калені
І так набожненька маліліс,
Што аб падлогу лбамі біліс.
— А па сьняданьні за навуку!
І не чакаць мне на пануку,
І самі знайце свой парадак,
Каб і да кніг, як да аладак,
Таксама дружна налягалі.—
Дарэктар, хлопцы—усе маўчалі,

Схіліўшы ўдумныя галовы,
Пакуль ня кончыліся прамовы.
—А ты, дарэктар, ведай дзела:
Прыпры іх добра, як вужакаў,
Каб аж заенчыў і заплакаў,
Каб у галовах іх кіпела!
Калі-ж чаго не зразумее,
Або ня ў часе задурэе,
Ці так падыме часам спрэчку,—
Стаў на калені і на грэчку!—
«Ого!» падумалі хлапяты:
«Няўжо дарэктар так заўзяты,
Што будзе права сваё правіць
І на калені што дзень ставіць?
Ну, што-ж? пабачым, памяркуем,
А зьдзеку, кпін не падаруем.
Няхай адно кране за вуха:
Як ён на двор выйдзе, псяюха,
Адзін бяз нас, як цёмна стане?
Тады што скажаш нам, Іване?»
Але навука аказалась
Ня гэтак страшна, як здавалась.
Дарэктар выдаўся мяркоўны
І лепшы нават, як свой кроўны;
Умей з ім толькі пагадзіцца,
Раменным вушкам паддабрыцца
Ці падшыванку зьвіць на лапаць,—
За вуха ён ня будзе цапаць,
Наадварот: тады ты—дока
І пойдзеш ў лекцыях далёка.
І толькі Уладзя хібіў часта:
Задач ніяк ня браў і—баста;
Як з ім дарэктар наш ні біўся—
Ні з месца, раз ужо спыніўся;
А не—на злосьць яму гаворыць,
А то часамі з ім і спорыць
Ці проста дражніцца, сьмяецца
І ўзяць за вуха не даецца.
Тады дарэктар адступаўся
І да другога зварачаўся.
Ды толькі вось чым скутак дрэнны:
Міхал быў сам крыху пісьменны

І падлавіў ён раз Алеся:
Ў законе божым, як у лесе,
Ня цяміў хлопец нічагутка;
Адам і Ева, збойца Каін
Разоў пятнаццаць ім аблаен,
Але няма ўсё таго скутку:
Два словы скажа і запнецца,
Бы галава там чым заткнецца,
Ну, проста зробіцца, як звон.
Алеся лаюць за закон:
—Ого бяспамятны дурніца!
Бадай ты спрогся быў, тупіца!—
Сьмяюцца, строяць з хлопца кпіны,
Няма спакою ні часіны.
Алесь цакутуе і плача:
Надыйдзе-ж гэтака няўдача!
І вось, зашыўшыся на печы,
Ён разважае недарэчы:
Як тут зрабіць і што парадзіць?
Куды-б „закон" яму справадзіць?
— Згарэлі-б вы былі, «начаткі»!
Парву нашчэнт вас, небажаткі!...
А што-ж? пакромсаць іх і квіта!
Абы зрабіць тут шыта-крыта!..
    Алесь па сталым разважаньні
Прыйшоў да тога пракананьня,
Што каб палепшылась вучэба,
То гэту кнігу зьнішчыць трэба.
    І вось уночы наш дабродзей
Устае і крадзецца, як злодзей,
І кнігі з скрынкі выкідае
І пад сталом іх растрасае,
А ненавісныя „начаткі"
Парваў па самыя акладкі:
«Вось вам, Абрам, Ісак і Якаў!
Паплачце вы, бо я ўжо плакаў!»
    Зрабіўшы строгую расправу,
Ён кінуў далей іх пад лаву,
Як быццам тут каты гулялі
І штук такіх навытваралі
Сваімі гульнямі і скокам,
І скрынку ставіць Алесь бокам.

Паслухаў: не—ніхто ня чуе,
І ў запек ціхенька шыбуе.
    Назаўтра ранеяька дасьвету
Руплівасьць матку падымае.
Яна ўстае, крыху ўздыхае,
Работа розная чакае,
І рух находзіць на кабету.
Карчажку паліць на камінку,
Садзіцца прасьці на часінку,
Пакуль у печы не падпаліць,
Тады работа ўся наваліць.
    І дзядзька зараз абудзіўся,
У вокны глянуў—мо' спазьніўся.
— Ох, трэба-ж борзда абувацца
І з малацьбою пасьпяшацца,
Бо мышы збожжа й так паелі,—
І злазіць борзьдзенька з пасьцелі.
Алесь ня спіць—ён у трывозе:
Што на сягоняшняй дарозе
Яго з «начаткамі» чакае?
Як сойдзе хітрасьць яго тая?
А як успомніць пра «начаткі»,
Так і палезе душа ў пяткі.
    Абуўся дзядзька, штось шукае
І раптам голасна пытае:
—А во! хто-ж кнігі так раскідаў?!—
Алесь нічым сябе ня выдаў,
Заплюшчыў вочы і чакае,
Чакае, што тут далей будзе.
—Скажепе, міленькія людзі!
Мае-ж вы родненькія маткі:
Як расчвартованы «начаткі!»—
Пад лавай дзядзька вядзе сьледзтва:
— Якое зроблена калецтва!—
    І маці прасьці перастала,
Глядзіць і дзівіцца нямала.
—Каты напэўна,—кажа маці,—
Бо гэтак бегаюць па хаце,
Калі разыйдуцца часамі!—
Алесь падзячан добрай маме,
Бо маці ў тон яму трапляе
І на катоў віну ўскладае.

І бацька ўстаў на гэту справу
Пабачыць дзіўную праяву.
«Усё будзе добра, калі хата
Ня надта возьмецца заўзята»—
Алесь пад коўдрай развaжае,
І страх мацней яго шугае.
Да кніжак тут усе сышліся,
І развaжаньні пачаліся.
«Начаткі» доўга разглядалі,
Як іх «каты» пашматавалі.
Алесь за печчу весялее,
Але падняцца ён ня сьмее,
Каб там чаго не наплясьці,
На сьлед старэйшых не ўзьвясьці...
—Не: трэба ўстаць, устаць канечна,
Бо так ляжаць, брат, небясьпечна!—
Яго аж коле пад лапаткі.
Ўстае, глядзіць ён на «начаткі»,
Глядзіць ды ў сьлёзы! як заплача!
«Ах, ты, халерына кацяча!»
Алесь прыйшоў у гнеў, у дзікі,
І ў абурэньне, ў жаль вялікі,
Катоў ён бедных б'е, ганяе,
За хіб у сені выкідае,
Як бы яму тыя «начаткі»
Мілей і бацькі, мілей маткі.
—А гэта Каіну ня шкодзіць:
На што ён бога ў зман уводзіць?
Няхай братоў не забівае!—
«Начаткі» дзядзька разглядае,
Ківае хітра на Алеся:—
Няма ні Сіма, брат, ні Хама,
Падралі ў дрэбезгі Адама,
А Ева дзесь сядзіць на стрэсе,
Нідзе ня знойдзеш Салямона,
Кот на хвасьце панёс Самсона.
Тут, брат, Ісая і Агей,
Прарок Ільля і Ялісей.
Пастаў цяпер ты богу сьвечку,
За цэп бярыся ды за грэчку,
«Начаткі-ж» сунь ідзі пад стрэху!—
І аж заходзіцца ад сьмеху.

—А каб яны павыдыхалі!
Чаму задачніка ня рвалі?—
Сказаў Уладзя ў засмучэньні:—
Дае-ж такія бог здарэньні,
Але ня мне яны трапляюць,
Мяне заўсёды абмінаюць.—
Тут нават бацька ня стрымаўся
І нечакана засьмяяўся.
Алесь пачуў—мінула ліха!
І сам сябе ён хваліць ціха,
І так на сэрцы праясьнілась,
Як-бы гара з плячэй скацілась.
І думаў ён і пацяшаўся,
Што ўжо з законам паквітаўся,
І цэлы дзень ён быў вясёлы,
Як-бы нясьлі яго анёлы.
Ды памыліўся ён бязьмеры:
Прыходзіць бацька па вячэры,
Алеся з запеку ён кліча
Ды ў нос «начаткі» яму тыча!
—Глядзі-ж ты іх цяпер, як вока:
Папруга ўжо ня так далёка;
Калі каты іх зноў парвуць,
То паўхіры тут паўстаюць!—
І тое месца сына-блазна
Айцец паказвае выразна.
Алесь, у смутку джургануўшысь,
Пашыўся ў запечак, сагнуўшысь.
І доўга ён заснуць ня можа:
Зноў Лот, Абрам... Мой моцны божа!
У ваччу «начаткі» мітусяцца,
Ад іх ня можна адвязацца;
Зноў тая самая бядота.
Зноў сьлёзы, крыўда і згрызота.
Адно Алеся суцяшала—
І Кастуся бяда спаткала:
Кастусь на «веры» сеў макам,—
Абодвым кепска, небаракам!
І кажа раз Алесік брату:
—Закінем кнігі ў сьнег за хату—
Ты «верую», а я «начаткі»,
І пойдуць іншыя парадкі.

—А будуць біць?—То што? паплачам,
Затое-ж потым мы паскачам!
—А тата кніжак зноў дастане?
—Ну й што? і тым дамо мы рады,
А там падыдуць і Каляды,
А там, дасьць бог, вясна настане...
Эх, брат: які ты баязьлівы!
Ня бойся, Костусь: будзем жывы!
Чаго баяцца? нічагутка!
Закінем іх у сьнег ціхутка.
А ты маўчок! ні шэп! ні слова,
І ўсё, брат, пойдзе адмыслова.
—Не, брат Алеська: не рабі ты,
Бо тата наш такі сярдзіты!
—Дык ты ня хочаш?—Не: баюся!
—Адзін і я, брат, адступлюся,—
Сказаў Алесь і засмуціўся
І ў свае думкі углыбіўся.
Па скорым часе ранічкою
Алесь у кепскім быў настроі:
Хадзіў, бурчаў, ня змоўчваў маме,
Ўсё дагары вярнуў нагамі.
—Бадай яны былі згарэлі!
І дзе чарты іх тут падзелі?..
—Чаго ты шворышся, мармотка?—
Ў пытаньні маткі злосьці нотка
Зусім Алеся угнявіла.
Зірнуў на матку ён няміла.
— Няма «начатак!»—Зноў «начаткі?»
Калі ўжо будуць ім канчаткі?—
Ён ператрос і вугалочкі,
Як ёсьць, аблазіў і куточкі;
Глядзеў за бэльку і ў пячуру,
Падняў такую шуру - буру,
Што хоць ты з хаты выбірайся
І тых «начатак» адцурайся.
Алесь раскіс і ня ў гуморы.
— Мо' іх забраў Марцін з каморы?
(Марцін пядаўначка з кватэры
Прыносіў нейкія паперы).
Алесь Марціна прыплятае
І ўсё шукае ды шукае

І не знаходзіць сваю страту.
З гуменца бацька шусь у хату!
І, не гаворачы нічога,
Рвануўся раптам да малога!
Аж задрыжаў. І ў момант вока
У гары матнуўся пас высока
І ў тую-ж самую хвіліну
Агнём апёк Алесю сьпіну.
Алесь заенчыў праразьліва,
Упаў і зноў схапіўся жыва,
А дзеці ў плач, у енк, у сьлёзы,
І ўсе рассыпалісь, як козы;
А бацька, страшны, поўны злосьці,
Алеся лупіць бяз літосьці;
І маці рады даць ня можа—
Так моцна бацька абурыўся.
Даў бог, Ксавэрыналучыўся.
— Пакінь, Міхал! пакінь, нябожа!
Апамятуйся! ці так можна?
Насьмерць заб'еш неасьцярожна!—
Прыбег і дзядзька на падмогу,
Насілу вырвалі нябогу.
А бацька сек, пытаў скрозь гнеў:
— Куды «начаткі», гад, задзеў?—
Алесь бяз вопраткі і босы
Бяжыць у сьнег, праставалосы,
За хлеў ён гэша безаглядкі:
— А во яны! а во «начаткі!»—

І мушу я адно зазначыць,
Няхай тут праўду кожны ўбачыць,
Што гэта прыкрае здарэньне
Пайшло яму на паляпшэньне.

XVI.

ВЕЧАРАМІ.

Малюнкі родныя і зьявы!
Як вы мне любы, як цікавы!
Як часта мілай чарадою
Вы ўстаіцё перада мною!
І так панадна сьмеяцеся
Жывою баграю на лесе
І злотаблескімі снапамі
Праменьняў-стрэлаў над палямі,
І брылянцістаю расою,
Калі гарачаю касою
Скрозь лісьцяў сетачкі-ваконцы
На ёй зазьяе ціха сонца,
Яе так песьціць, так кахае,
Па ёй вясёлкі рассыпае!
Я бачу роўныя пакаты
Палёў за Нёмнам і іх шаты—
Аўсоў палоскі, лавы жыта,
Што морам золата разьліта;
І грэчак белыя абрусы,
І лесу два крылы, як вусы,
І цёмны роў, вадой прабіты,
Такі зацяты і сярдзіты;
Ялоўцаў шэрыя аблогі,
Дзе белы мох, сівец убогі
Пясочак жоўты засьцілаюць.
І дзе зайцы прыпынак маюць.
Я чую шум рознагалосы
Лясоў, лугоў, дзе звоняць косы

У часе дружнай касавіцы;
Я чую громы навальніцы,
І шум глухі буйных дажджоў,
І песьні звонкія палёў,
І ціхі плач ускрай магілы.
Даўно заціх іх голас мілы,
Даўно ўсё змоўкла і прапала,
Іх толькі памяць захавала.
Але нявіднымі ніцямі
Я моцна-моцна зьвязан з вамі,
Малюнкі роднае краіны!
Эх, зарасьлі вы, пуцявіны,
У гэты мілы мой куточак,
Дзе ные жоўценькі пясочак
Пад летнім сонцам, пад сьпякотай
І зьяе смутнай пазалотай
Над самым Нёмнам срэбраводным,
Так сэрцу блізкім-блізкім, родным.
І зарасьлі не палынамі,
Не крапівой, не драсянамі,
Не чаратом, не лебядою,—
А беларускаю бядою.
Ды покі будзе сэрца біцца,
Яно ня зможа пагадзіцца
Ні з гэтым гвалтам, ні з бядою
Над нашай роднаю зямлёю...
Эх, мілы край адвечнай мукі!
Праклятыя будзьце, вусны, рукі,
Што на цябе ланцуг кавалі
І ў твар зьняважліва плявалі!
Няхай агонь і жар пакуты
Навекі спаліць зьдзек той люты,
Які спрадвеку там пануе,
Над тым, хто родны скарб шануе,
І хто ўсім сэрцам і душою
Застацца хоча сам сабою.
Жыві-ж, наш край! Няхай надзея
Гарыць у сэрцы і мацнее,
Што хоць ня мы, дык нашы дзеці
Убачаць цэльным цябе ў сьвеце!

Алесь на дзеле праканаўся,
Што ён дарэмна марнаваўся,

І што ўжо больш няма збавеньня,
Як толькі ўзяцца за вучэньне,
Як гэты клопат ні маруды.
І што-ж? закон быў ня так трудны.
Ужо па тэй аднэй прычыне,
Што ён запісап быў на сьпіне
(А ў сэрца ўложап сам сабою),
І ўсё пайшло сваёй чаргою.

Цяклі дзянькі, ды йшлі нядзелі,
І час тут вольны хлопцы мелі,
Вучылісь толькі да абеду,
Вучылісь нават не бяз сьледу.
І Костусь, мушу я прызнаецца,
Ўжо ўмеў на дошцы расьпісацца,
Што вельмі пешыла Міхала
І гонар бацькі падымала.
Удзень, як лекцыі канчалі,
На рэчку хлопцы выбягалі
Крыху пакоўзацца па лёдзе
Ці так пабегаць на свабодзе,
У сьнег залезьці па калена,
А то насілі козам сена—
Ў зьвярынцы козы зімавалі—
І ім палонкі прасякалі.
І сам дарэктар клышаногі
Ня горш ад вучняў бег з дарогі,
Гасаў па сьнезе, распускаўся
І штурхалямі захапляўся.
Калі-ж даводзілась часамі
Яму спаткацца там з казамі,
Тады крычаў ён благім матам,
Тады рабіўся ён вар'ятам,—
Такая радасьць пашыбала,
Так хвалявала, захапляла!
І гэту радасьць, міг шчасьлівы,
Выказваў крыкам праразьлівым:
— А я-я-яй! А я-я-яй!—
Крычаў, хоць вушы затыкай.

Другі раз хлопцы валяць валам
Ў гумно да дзядзькі ўсім кагалам.
На току ў дзядзькі, бы ў сьвятліцы,

Маркотна сьвеціць блеск газьніцы;
Дрыжыць агоньчык сіратліва,
Убокі ходзіць палахліва.
На месьце ўсё тут і прыбрана,
Так гладка ўсё дапасавана.
А тыя-ж граблі ці цапочкі!
Ну, толькі цешыць імі вочкі!
У рукі возьмеш—працы хочуць,
У дзела пусьціш—зарагочуць!
А як наш дзядзька час там бавіць!..
Ён не працуе—ён мшу правіць!
    Вось як жывога, дзядзьку бачу.
Я тут партрэт яго зазначу.
Ён нявысок, ня надта ёмак,
Ды карчавіты і няўломак,
А волас мае цёмна-русы,
І зухаўскія яго вусы:
У меру доўгі, густаваты,
У гору чуць канцы падняты;
А вочы шэры, невялічкі,
Глядзяць прыветна, як сунічкі,
Але раптоўна і адразу
Не расчытаеш іх выразу:
То сьмех, то хітрасьць з іх бліскае,
То дабрата, але якая!
А нос... я глянуць мушу ў неба,
Бо не патраплю, як пачаць
І з чым нос дзядзькаў параўнаць,
Каб выйшаў ён такі, як трэба:
Ну, нос кароткі і таўсматы,
Ды досыць спрытны, хоць кірпаты.
Антось наш дбалы, акуратны,
А пры рабоце які здатны!
Што ні замысьліць, то ўсё зробіць
І так прыгоніць, так аздобіць,
Што і для вока нават міла.
І ўсё выразна гаварыла,
Што ён ня толькі гаспадар,
Але й прыроджаны штукар,
Якіх на сьвеце ня так многа.
За дзядзьку людзі просяць бога:
Каму ён толькі ні спрыяе,

Каго з бяды ні вызваляе!
У дзядзькі цэлы спрат запасаў—
Ня любіць дзядзька пустаплясаў.
Вось вы зірнеце ў хлеў на вышкі!
Там многа яблынін на лыжкі,
Там ёсьць і груша і кляніна,
Якая хочаш дравяніна:
Грабільны, косьсі, клёпкі, восі...
Няма трайні—йдзі да Антося.
І людзі дзядзьку шанавалі,
А на кірмашы частавалі.
Каса чыя нядобра косіць—
Няхай Антося ён папросіць:
Антось наладзіць—так дагоніць,
Тады пабач, як загамоніць!
Каса ня косіць—каса брые
І шчытнякі бярэ сухія,
Бо ў дзядзькі рукі залатыя.
Каб дапісаць партрэт Антося,
Скажу: на сьвеце не знайшлося
Ні ўдоўкі-любкі, ні дзяўчыны,
Каб палучыць дзьве палавіны,
Каб разам шчасьце здабываць
І поруч долю падзяляць.
І я тут сам за дзядзьку мушу
Назад старонку адгарнуць
І аб вясьне яго ўздыхнуць
І добрым словам яго душу
Яшчэ раз шчыра памянуць.
Была вясна, было імкненьне,
І сэрца ведала тамленьне,
І сэрца водгук сэрца чула,
І сэрца к сэрцайку гарнула.
Ды толькі-ж доля ня судзіла,
І любка-Наста, яго міла,
Што так клялася, цалавала
І к сэрцу з жарам прыхіляла,
Што так суліла шчасьця многа,—
Яго зьмяняла на другога!
Антось... Ды што!.. цяпер забыта,
Даўно пажалі тое жыта
І тыя межы зааралі,
Што дзядзькаў смутак калыхалі.

—Ну, хлопцы: зараз дамо жару!
Саб'ём пасадаў яшчэ з пару.—
Снапы ў радочкі палажылі,
Так і дзяды яшчэ вучылі,
Каб каласы ды з каласамі,
А да пярылаў гузырамі.
—Ну, грымнем, хлопцы, каб зьвінела!—
І пяць цапоў ідуць у дзела!
Не малацьба, а бубнаў хоры!
Здаецца-б пэпам вадзіў хворы!
Бічы кладуцца так рытмічна,
Само гудзеньне іх музычна;
Снапы ня ўлежаць, скачуць самі
І сыплюць жыта пад бічамі,
А дзядзька рэй вядзе, гукае
Й адным крыкам памагае:
— Дай, дай яму, брат! дай з-за вуха!
Гэ-гэх, скачы, баба-псяюха!—
Гудуць цапы ўгары праворна,
Ідзе работа дружна, спорна,
Аж падшыбае ўсіх ахвота,
Бо мае свой захоп работа.
Вось так адно другім мянялась,
Затым яно й не прыядалась,
Калі было ўсё ў меру, ў пору,
І гладка йшло ўсё тут угору.
Таксама вечар свае бавы
Нясе з сабой ня менш цікавы
І асабліва перад сьвятам,
Калі, бывала, дзядзька з татам,
А з імі часам гэтак сама
Удзел жывы прыймае мама,
Пачнуць казаць свае ўспамінкі,
Вясьці размовы пра старынкі,
Пра нязвычайныя здарэньні
І ім даваць тут тлумачэньні.
Цяпер камінак спачывае,
А хату лямпа асьвятляе,
Але маркотна і тужліва,
А цені страшна і маўкліва
То затрасуцца, затанцуюць,
Як-бы каго яны пільнуюць,
То заспакояцца зацята,

Калі замрэ і сама хата.
Тады, здаецца, цені тыя,
Ня проста цені, а жывыя
І нібы ў іх ёсьць нейка справа
І таямнічна і цікава.
Дарэктар к печы прытуліўся,
На дзядзькаў твар утарапіўся.
— Мне сам казаў Пятрусь Грыхінін,
І лгаць-жа ён ня быў павінен:
Да дому ехаў ён з Княжога,
Вакол няма нідзе нікога,
І ціха ўсё, як-бы зацята.
Было ўжо трохі пазнавата,
А ён на воліках пляцецца,
І так яму ўсё штось вярзецца.
Вось едзе ён, масток мінае,
Аж хто-сь з-за паляў вылятае,
Як жар чырвоны ды вяртлявы,
І хвошча пугай ўлева, ўправа
І па валох і па Пятрусю.
«Вось», кажа, «я табе спазьнюся,
Калі ты так запрацаваўся!»
І аж да Нёмна за ім гнаўся!—
Дарэктар бедны ўвесь жахнуўся,
Ад страху нават аж прыгнуўся.
— Ма-быць штось ёсьць такі на сьвеце!—
На матку тут зірнулі дзеці:
— Сьвякроў, нябожчыца Анэта,
Сама казала мне пра гэта,—
Яна была і цётка Рузя,
Зьбіралі шчаўе дзесь на лузе
Ды йшлі дадому каля Нёмну.
Было зусім яшчэ няцёмна,
Вось толькі сонца напалову
Зайшло за горку Дземянову,
І нікагусенька нідзе!
Аж—зірк! на саменькай вадзе
Сядзіць хтось, выцягнуўшы ногі,
Над самай буктай, такі строгі,
Як мае быць, ва ўсім адзеньні
І курыць люльку ў задуменьні!
Кабеты ў страсе далей хутка,
Назад зірнулі—нікагутка!

— А хто-ж то быў, цьфу, праваліся?!—
Спытаў дарэктар, трасучыся:
Яго той страх нашчэнт занудзіў.
— Ці не Янчур там рыбу вудзіў,—
Азваўся дзядзька не бяз жарту.
А ўсе маўчаць, глядзяць упарта.
Да дзядзькі бліжай хлопец жмецца:
Яму, чорт знае, што здаецца.
У хаце стала больш страхліва.
З-за вокан ноч глядзіць маўкліва,
І гэта ноч як-бы жывая
І быццам нешта яна знае,
Але аб тым казаць ня хоча,
Бо на размовы неахвоча.
А на двары дзесь каля будкі
Чагось брахнуў сабака чуткі,
Брахнуў і змоўк, бы страшна стала,
І ноч брахаць не пазваляла.
Аслаблі ў Яські ўсе тут гайкі.
— Э, глупства ўсё, ня больш, як байкі!—
Міхась азваўся:—хто баіцца,
Таму ўсё можа налучыцца.
На што вам лепш? тут жыў Пшавара...
Вось раз уночы чуе гукі,—
У вакно малоцяць чыесь рукі,
Малоцяць так, бы ў час пажару.
— Хто там?—Пусьці, брат: то я—Сёмка!
Ну,брат, і б'юцца-ж чэрці ёмка!
Ня верыў я, даль-бог, паверу!
На ўласным карку чуў, халеру!
На грэблю я, брат, як узьехаў,
Так і засыпаў мне арэхаў!
Я—па кані, ён мне—па карку!
Пасек мне сьпіну праз браварку!
І толькі тут, вось, адступіўся,
Калі ў двары ўжо я спыніўся.—
Пшавара з хаты вышаў босы
Агледзіць Сёмкавы калёсы.
І што-ж? вось вам і таямніцы:
Ялова лапка ўлезла ў сьпіцы!—
Яшчэ пра страхі вялі мову
І іх тлумачылі аснову,
І іх істоту разьбіралі,

І трохі з Яські жартавалі.
Ўсяго было тут вечарамі,
Калі разыдуцца часамі!
На ўсё была свая прычына
І адпаведная часіна.
Зайшла раз мова аб навуках—
Старых, даўнейшых—і іх штуках,
Аб кнігах з чорнаю пячацьцю,
Аб чараўніцтве, аб закляцьці,
Аб розных хітрасьцях і зману.
—Вось пусьцяць нейкага туману,
І чалавек хоць і жывы,
Але стаіць без галавы!—
Гаворыць дзядзька, хлопцам дзіва,
Ўсё іх цікавіць моцна, жыва.
—Я сам такую штучку знаю,
Што без памылкі адгадаю,
Як хто стаіць, ну, хоць-бы ў сенях:
Ці на нагах, ці на каленях,
Ці ён там стане, ці ён ляжа!
—Вось гэта штука!—бацька кажа.
—І няўжо, дзядзька, адгадае?!—
Цікавасьць Яську забірае,
І не дае ніяк ён веры
І погляд кідае на дзьверы,
Бо хоча ён сваю асобу
У сені вынесьці на спробу.
—Ну, Костусь, пойдзем мы з табою?—
Ідуць і ў сенях між сабою
Вядуць параду, як пастаць,
Каб бацька ўжо ня мог згадаць.
Мяркуюць хлопцы так і гэтак,
Бы вулей ставяць пад паветак;
Урэшце ўсё абмеркавалі,
Хітрэй ня трэба, як пасталі:
Адзін прыгнуўся ракушком,
Другі ў падлогу ўпёрся лбом.
— Ну, дзядзька, як мы тут стаіма?
— А так, як цюцькі за дзьвярыма!—
Ім бацька з хаты дзесь азваўся,
І раптам дружны сьмех падняўся.

XVII.

ВОЎК.

Ў будныя дні ўставалі рана:
Няма калі хварэць на пана,
Няма чаго чакаць панукі,
Калі работы поўны рукі—
Йзноў закладайся на нядзелю.
Садзілась маці за кудзелю;
Цяплей мужчыны абуваліс,
Ў сваю работу запрагаліс.
Міхал, пакуль не расьсьвітае,
Ідзе Антосю памагае,
Бо трэба кончыць з малацьбою,
Каб не карцела над табою.
Дарэктар сам з свае ахвоты
Ў гумно любіў рабіць налёты,
Бо ён быў хлопец працавіты
І да работы страх сярдзіты,
Хоць быў яшчэ малы і кволы,—
Адлічны хлопец і вясёлы!
Ідзе з двара часамі ў хату—
Аб чым тут ходзіць Яську-хвату—
Ён на дрывотню, бярэ дровы:
Ён услужыць усім гатовы,
Гаспадаром і гаспадыні,
Бо што тут зробіцца хлапчыне?
Раз ён абцасам зачапіўся,
З дрыўмі зьнячэўку паваліўся
На крок, ня далей, ад парога,
Але ўсхапіўся і нічога,

І толькі глянуў на абцасы,—
Былі ў іх моладасьць і часы,
Калі рабілі выкрунтасы
І на ігрышчы тупацелі,
А тут хадзіць больш не хацелі.
    Таксама Ўладзя да работы
Больш, чым да кніжак, меў ахвоты:
Любіў ён з цэпам завіхацца,
Або па лесе пацягацца,
Пабегаць з стрэльбай за лісамі
Ці за куніцай, ці тхарамі.
І бацька з гэтым пагадзіўся:
Што-ж? да навукі не радзіўся,
А вось мо' з меншых што і будзе,
Няхай яны ўжо йдуць у людзі.
Алесь сядзіць, закон чытае
Або з сабою разважае,
А потым йзноў у кнігу ўткнецца
І сам сабе штось зас мяецца.
У Кастуся «Роднае слова»;
Ён сьлібізуе ўсё нанова,
Але склады штось ня выходзяць
І хлопца ў злосьць адно прыводзяць,
Бо Костусь—хлопец нецярплівы,
У гнеў прыходзіць абурлівы;
Яго падштоўхвае спакуса
Сказаць зьнявагу на Язуса,
Які прад ім быў намалёван,
І Езус быў тут ім аплёван:
Чаму-ж бо ён не памагае,
Калі на гэта сілу мае?
А потым злосьць яго астыла,
Яму і прыкра і няміла,
Ён сам сябе чуць ня кусае.
Ох, галава яго дурная!
І ні на грош няма ёй кошту,
Яго хвалілі, а за вошта?
І хіба-ж бог яго ня чуе?
Або яму бог падаруе
Вось гэты страшны грэх зьнявагі?
Эх, Костусь, Костусь! Ты—брадзяга!
    Выносіць сонца дзянёк новы

Скрозь гэты лес стары, хваёвы,
Дзянёк кароткі, чуць заметны,
Але вясёлы і прыветны.
Мароз бярэцца, паціскае,
Па лесе лускае, гуляе
І хусты тчэ на беражку.
За ноч падкінула сьняжку.
Міхал ідзе ў свае абходы,
А холад зімняе пагоды
Яго рухавіць і малодзіць.
І колькі тут разоў ён ходзіць!
Тут кожна сьцежка і дарожка
Яму даўно-даўно знаёма.
Міхал у лесе, як-бы дома:
Дзе ні ступала яго ножка!
Якіх куточкаў тут ня знае!
Міхал ідзе, сьляды чытае:
Вось тут танюткі ланцужок
Лёг так прыгожа на сьняжок—
То пара кропак, то дзьве рыскі,
Відаць, што мышкіны расьпіскі.
Другі малюнак, сьлед-трайчаткі
Па лесе кідаюць зайчаткі;
А ліс-хітрэц, выжыга чуткі,
Па сьнезе цягне шнур раўнюткі:
Сьлядок з сьлядочкам супадае,
Бы лапка тут адна ступае.
Міхал ідзе. У лесе глуха;
Дарэмна зыкі ловіць вуха:
Вакол маўкліва і маркотна,
І лес застыў, глядзіць гаротна,
І толькі дзесь у ельняку
Шалпоча сойка на суку,
Ды стукне дзяцел троекротна.
Міхал ідзе адзін, пануры,
І сам ён хмур, і думкі хмуры,
Як гэты лес, сьнягамі сьцяты,
Або замоўлены, закляты.
Ды гэты лес, хоць ён і немы,
Але скрозь ціш халоднай дрэмы,
Скрозь гэты мёртвы сон зімовы
Вядзе з Міхалам казкі-мовы.

У лесе кожная мясьціна—
Лужок, палянка, баравіна—
Асобны твар і выраз мае
І хоць што-небудзь выклікае
З таго, што памяць захавала.
Так. Тут было ўсяго нямала,
Тут частка жыцьця лясьнікова.
Ну, хоць-бы гэта вось дуброва!
Грыбоў улетку тут цьма цьмушча,
Народ сюды йдзе—гушчай-гушча.
Тут шум, тут крык, тут гоман, сьпевы,
Аж разьлягаюцца ў ёй дрэвы.
І вось, бывала, пан прыкажа—
Сюды пасходзіцца ўся стража
І робіць цэлую параду,
Як, дзе хітрэй зайсьці ў засаду,
І ўсё на гэтых людзей бедных,
Усё з-за паноў тых ненаедных.
Садзішся, ловіш. А другая
І на білет рубля ня мае.
І мусіш драць і з беднаты,
І вінават ня пан, а ты:
Не гаспадар злы—кажа ўсякі—
А гаспадарскія сабакі...
А гэты хвойнік абгарэлы!
Напэўна-б вышаў сказ тут цэлы,
Калі-б ад самага пачатку
Апавядаць вам папарадку;
Але Міхалу няпрыемна,
Бо й тут пан лаяўся дарэмна,
А ён стаяў, сьвяціў вачамі
Перад людзьмі і лясьнікамі.
Міхал ідзе, і думкі ходзяць
І ў пункт адзін яны прыводзяць:
Каб як зямлі сабе прыдбаць
І службы гэтае ня знаць,
Тады паны ўжо не пашкодзяць.
Ды толькі вось дзе закавыка:
Купіць зямлю—купіць ня лыка,
Тут грошы трэба—і ня сотка...
Эх, брат, рука, рука каротка!
Дзе ўзяць? І розум тут ня зьмесьціць.

Але ўсё-ж думку Міхал песьціць,
Пад самым сэрцам яе носіць,
І гэта думка—зямлі просіць!
Яна з ім заўжды: ў лесе, дома;
Яна яму даўно знаёма,
І нават ён, калі прызнацца,
Даўно жыве ўжо ў сваёй хатцы.
А гэта хата вось якая.
Перш-на-перш выгляд добры мае;
Стаіць пры рэчцы ці крыніцы,
На ёй дзьве дымніцы-блізьніцы
З чырвонай цэглы і фарсісты.
У хаце ёсьць пакойчык чысты,
А вокны сьветлы і панадны,
І броўны ў сьценах вельмі ладны:
Шырокі, роўны, бяз прыточак
І жоўценькі, як той жаўточак.
Хлявец, гуменца—ўсё там нова,
І ўсё дакладная будова!
Пры доме сад, хоць невялічкі,
Ды добры сад, ніводнай дзічкі;
І тут навокал тваё поле,—
Раздольле тут табе і воля!
Працуй, чуць з хаты толькі вышлі.
Але ўсё гэта—толькі мысьлі,
Эх, гэта толькі мары-кралі!
О, каб яны ды праўдай сталі!
    У лесе глуха, цесна стала,
І смуткам цісьне лес Міхала,
І нейк маркотна ў гэтым боры,
Душа імкнецца да прасторы,
І вочы просяць сьвету, волі.
Міхал ідзе туды, на поле,
Дзе Нёман, выгнуўшыся дужкай,
Абводзіць лес прыгожай стужкай;
Але цяпер марозам скован
І ад людзкіх вачэй захован,
І толькі жолаб, нізка ўгнуты,
Ды лёд, ад сьнегу ветрам зьдзьмуты,
Яго дарогу вызначалі.
І ціха ўсё вакол. Маўчалі
Пад белай посьцілкаю далі.

Там, угары, дальш з-па-над Нёмна
Сяло глядзела з сіня цёмна;
Над ім стаяў дым белаваты,
Панура ў сьнезе ніклі хаты.
Міхал на горцы прыпыніўся,
Стаіць, бы сон яму тут сьніўся,
І тут ўсе гэтыя мясьцінкі
Яго наводзяць па ўспамінкі.
Вот тут калісь—даўно было то—
Дзяўчына з іх сяла, Дарота,
Купалася раз і ўтанула,
І сьмерць яе тут агарнула.
І гэта тут было здарэньне,
Калі на бераг, на каменьне
Гады два-тры назад, вясною
Яхіма вынесла вадою,
Якога тыдняў тры шукалі,
Ды не найшлі й шукаць ня сталі.
Таксама тут і здань здалася—
Аб ёй і гутарка вялася,—
Што быццам нехта на вадзе,
Яшчэ нябачаны нідзе,
Сядзеў і з люлькі зацягаўся
Ды раптам згінуў, бы распаўся...
Таемны вы, зямлі скрыжалі!
Чаго ў сябе вы ня ўпісалі!
Міхал раптоўна садрыгнуўся,
Зірнуў за Нёман і прыгнуўся,
З-за хвойкі хціва выглядае
І дубальтоўку з плеч зьнімае,
Увесь хвалюецца, дрыжыць:
Ваўчуга з сёл сюды бяжыць
І проста валіць на Міхала!
Аж сэрца ў радасьці ўзыграла:
«Пастой-жа, брат, пастой, ваўчуга!
Ужо-ж спаткаю, валачуга!»
А воўк імчыцца, сьнег зьдзірае,
І толькі хвост яго мільгае,
Відаць далі яму дзесь жаху.
«Ну, брат Міхась, ня дай-жа маху!»
Ён брамкі ў стрэльбе адчыняе,
Прыклад падносіць да пляча;

«Ня так дасі ты стракача!»
Міхал паціху разважае.
А воўк ляціць. Вось ён на Нёмне...
Вось ён за горкай... ня відаць—
Ён будзе тут хвілін праз пяць...
«Трымайся-ж, браце, цэлься, помні!»
Міхал замёр, ня моргне вока:
Разьвязка скора, недалёка—
Вось-вось пакажацца зьвяруга!..
Ды доўга гэта штось натуга—
Няма, а быць ужо пара!
Цьфу, ты! Што-ж гэта за мара?
Ўстае Міхал глядзіць вакола,
Як-бы што страціў, невясёла,
А рукі ўсё яшчэ дрыжаць.
Ну, хоць-бы гада напужаць!
І дзе ён дзеўся? дзе, праклятый?
Міхала рух бярэ заўзяты,
Ня возьме тропу ён ніяк,
Бяжыць управа наўскасяк:
А можа там яго спаткае,
А не, дык сьнег хоць запытае.
Але й туды прабег дарма:
Там і сьлядоў яго няма.
Бяжыць назад—няма!—прапала!
Аж нейкі пот праняў Міхала.
Міхал на Нёман тут рвануўся
І як зірнуў, аж здрыгануўся,
І ўсё ў ім раптам задрыжала,
Аж нават шапка чуць ня спала,
Калі прычын Міхал дазнаўся:
У стрыжаню воўк шалпатаўся!
Міхала згледзіў—лясь зубамі!
І злосна бліскае вачамі.
Міхал хватае дубальтоўку
І хоча выстраліць у воўка,
А потым стрэльбу апускае
І воўка зблізка разглядае.
А ён—вось тут, бяры рукамі,
Завіс на лапах, як у яме;
Стрыжэнь глыбокі, лёд пакаты,
А бедны воўк, вадой падцяты.

Скрабе па лёдзе кабдзюрамі
І носам рые, рве зубамі
І ўвесь пружыніцца і рвецца,
Але нічога не ўдаецца,
І ўсё слабее ў воўка сіла.
Ды страшна сьмерць, усім жыць міла!
Ён рэшту сіл ізноў зьбірае,
Мацней на лапы налягае,
Ды іх няма за што зацяць,
Яны слабеюць, сьлізгацяць
І толькі скробаюць па лёдзе,
Перабіраюць край стрыжэню,
Няма надзеі нават цёню
У той яго бядзе-прыгодзе,—
Няма, ваўчок, табе збавеньня!
Дарэмны ўсе твае імкненьні!
І не надоўга сілы стане
Вясьці з вадою тут змаганьне.
Слабее воўк і абмярзае,
А плынь усё больш падбірае
І, барукаючысь з вадою,
Ён павярнуўся галавою
І ўскінуў погляд на Міхала.
Вачамі злосна ўжо ня косіць,
Глядзіць, як-бы ратунку просіць...
Тфу, ты! аж шкода яго стала—
Так вочы жаласна глядзяць,
Ну, вось, даль-бог, шкада страляць!
Яшчэ раз бедны воўк рвануўся,
На сьпіну раптам павярнуўся,
Завыў жалобна і коротка
І—шуг пад лёд той, як калодка!
І зьнікла ўсё: жыцьцё, змаганьне
І прагавітасьць паляваньня.
Міхал стаіць і разважае,
А потым голаву ўскідае,
Як-бы ён хоча запытаць,
Хоць тут нікога ня відаць:
«Ну, што ты скажаш, брат, на гэта?»

XVIII.

ЗІМА Ў ПАРЭЧЧЫ.

О, добры час дзяцькоў прыгожых!
Ты зьнік у хвалях часоў божых,
І толькі ў думках і ўспамінах
Жывеш-гарыш у днёх дзяцінных.
Далёка я ад межаў родных,
Сярод людзей, душой халодных
І сэрцам чэрствых. Я гадаю,
Я родны край успамінаю,
Я ім жыву, я ў ім душою
І сэрцам кожнаю парою.
Як той нявольнік прагне волі,
Так прагну я ступіць на ролі
Сваіх палеткаў, ніў благенькіх,
Дарог і сьцежачак крывенькіх,
Што гожа ўюцца спомеж жыта
Або срэдзь лесу самавіта.
І ўстануць зьявы, як жывыя,
Малюнкі сэрцу дарагія,
І моцна душу парываюць.
«Ідзі да нас! ідзі!» гукаюць.
Благаславёны час той будзе,
Калі я ў родным сваім людзе
Куточак бацькаў прывітаю
І радасьць жыцьця там пазнаю.
О, родны край! о, край пакуты,
Нягодай цяжкаю прыгнуты!
Калі-ж ты збудзеш тое гора,
Што і цяпер там, як і ўчора,

Як і даўней, цябе зьнішчае
І горкім смуткам авявае?
І ў час вялікі разбурэньня
Ня сьцерпіць нават і каменьне
Тваіх палёў, глухіх абшараў,
Дзе сьлед вайны агнём пажараў
Пранёсься дзіка і няшчадна,
Каб не заплакаць з тога зьдзеку,
Што чалавек-зьвер чалавеку
Так злосна чыніць, неўспагадна!..
О, край мой мілы! Усёй душою
Хачу злучыцца я з табою,
Ў тваіх палёх пазычыць сілу,
Ў тваёй зямлі сыйсьці ў магілу...
    Дзяцінны час!.. Я памятаю
Зімы прыход у нашым краю.
Стаіць над лесам шум маркотны;
Па небе хмары, як палотны,
Паўночны вецер расьцілае,
І бель над далямі зьвісае.
І ціха стане на падворку,
І лес жалобную гаворку,
Свой гоман восені канчае
І моўчкі зіму сустракае.
А сетка белая гусьцее
І бліжай-бліжай сьнегам сее.
    І вось над хатай, над гуменцам
Сьняжынкі жвавыя гуляюць,
Садок і дворык засьцілаюць
Бялюткім, чыстым палаценцам.
І тут у хаце ня ўтрываеш:
Кажух на плечы накідаеш,
Бяжыш на двор, як той шалёны,
Крычыш, гукаеш здавалёны,
Зямлі ня чуеш пад сабою
І ловіш белы пух рукою.
Ўгару зірнеш—як рой пчаліны,
Снуюцца ціхія пушыны,
Ўгары зьнячэўку штурхануцца,
Глядзіш—і ў пары пабяруцца.
— О го-го-го, брат!—дзядзька кажа:—
Цяпер зіма напэўна ляжа!

За санкі, Костусь, трэба брацца,
Эх, будзеш мець дзе разгуляцца!—
    І Костусь рады і давольны:
Цяпер гулянак сьвет раздольны,
Адкрыты новыя пуціны
У круг забаў яго дзяцінны;
І ён ад радасьці трасецца
Ды ў мяккім сьнезе скачанецца.
А сьнег станоўка і заложна
Так і шуфлюе. Лес набожна
Стаіць, маўчыць і ўсё сьвятлее,
Як-бы, здаецца, весялее.
Назаўтра ўстанеш—сьвет зьмянёны,
У новых хутрах вербы, клёны,
І ўсёды чыста, бель такая,
Што проста вочы адбірае.
У парканах шулы, як салдаты,
Стаяць у струнку, зухаваты,
Башлык высокі, шапкі новы,
„Ура!“ гукнуць табе гатовы.
    Ідзе з лапатай дзядзька з хаты
І адграбае сьнег заўзята,
У гумно і ў хлеў праводзіць сьцежкі,—
Ня хоча мець удзень замешкі,
Бо ўдзень на рэчку і на тоні
Схадзіць рыхтуецца Антоні.
Мы знаем, ён—рыбак з уроды,
І ўсякіх рыб ён знае ходы,
Калі якая нерастуе,
Што ёй пад густ, чаго бракуе;
І нораў кожнай рыбы знае,
Аб іх трактат ён прачытае,
Ды так, што люба і паслухаць,
Дзівіцца будзеш ды лоб чухаць.
І гэта ўсё ня з кніг набрана,
Ня з слоў вучонага паўпана,
Якіх цяпер усёды досыць:
Усё гэта ўласны розум зносіць,
Свая мазолілась галоўка,
А ня чыя там калатоўка.
    Бярэ Міхал свае прылады,
Якія стрэльбе датыкаюць;

Цяпер зайцы ў лясох гуляюць,
Іх упалюеш бяз прынады,
Тым болей, што ганчак хрошы—
Ёсьць сэнс прайсьціся па парошы.
І чуць што толечкі разднела,
У маткі сьнеданьне пасьпела,
Але яе ўсё падганяюць,
Барждджэй рассыпацца жадаюць,
Каму куды, і ў чым хто здольны—
Дзянёк прыдасца часам вольны.
— Пакінь, Міхась, ты сучку дома,
Мо' дзе забіўся тхор між лому:
Ў карчох на рэчцы сьледу многа,
Іх там пярэсмыкі, дарога.—
І да тхароў быў дзядзька падак,
А тхор цяпер дабёр і гладак:
У Сьвержні Іцка з Моўшам проста
Да шкуркі ўліпнуць, як кароста.
А Такса талент такі мела,
Што за тхарамі чуць ня млела.
— Бяры сабе, хай застаецца,—
На просьбу бацька падаецца.
І Таксу ў хаце запіраюць,
А ў лес Сівалку запрашаюць.
Выходзіць бацька першы з дому
Мясіць сьнягі па буралому.
На ім кучомка, верх зялёны,
Кажух кароценькі, чырвоны,
А стан шырокая папруга
Сьціскае спрытна, лоўка, туга;
На меднай спрожжцы лось красуе
І з жоўтай бляхаю фасуе,
А праз плячо паўзьверх кажуха
Ідзе раменны пас, бы ў зуха;
На гэтым паску—знак блішчасты,
А на плячах—шнур пакручасты.
І вось як бацька выйдзе зрана
Ды стрэльбу накрыж перакіне—
І ў палясоўшчыцкім ён чыне,
Дапраўды, змахвае на пана!
І дзядзька доўга не чакае,
Маўчком ён Костусю ківае;

А Кастусёк даўно гатовы—
У іх раней была намова
Схадзіць у луг на азярыны
І патрывожыць род тхарыны,
На рэчцы загарадзь паправіць
І новы буч яшчэ паставіць.
За пояс дзядзька закладае
Сваю сякерку, Таксу кліча,
Кусок аладкі ў нос ёй тыча
І вон за дзьверы выпускае,
А Костусь з торбаю, з лапатай
Даўно чакае іх за хатай.
Спаткаўшы Ўладзю на дрывотні,
Раскажа дзядзька ўвесь парадак,
Бо той, наеўшыся аладак,
Глядзіць за домам неахвотна.
Яму ты слова—ён другое,
Заўзята юха, хоць малое.
І дзядзька часам загарыцца,
Гатоў няслушніку па пыцы
Праехаць шорсткім сваім пальцам,
Бо што ты зробіш з падшывальцам?
І дзядзька, плюнуўшы сярдзіта,
Ідзе, спаткнуўшысь на карыта,
А ўсьлед яму сьмяецца Ўладзя.
— Павыскаляйся яшчэ, гадзе,—
Антось яму:—даль-бог вярнуся,
Расквасіць кірпу не збаюся!..
Ото «Гладыш», абы напроці,
Абы нажэрціся! К рабоце
І на вяроўцы не зацягнеш,
У лес пабегчы толькі прагнеш.
Ну, трасцу дам табе цукерку!
Гулу падсуну ў табакерку!—
Бубніць Антось ужо з сабою,
Ідучы скораю хадою.
І доўга Ўладзю дзядзька журыць,
І Костусь бровы свае хмурыць:
І ён на брата сэрца мае,
Бо Ўладзя дзядзьку зьневажае.
А дзядзька поле толькі міне,
Глядзіш—і злосьць яго астыне.

Задраўшы ўгору хвост трубою,
Сама давольная сабою,
Снуецца Такса між кустамі,
Бяжыць і спыніцца часамі,
Наставіць вушы, развражае,
Вушамі нос свой павярае
І ні зрухнецца, бы застыне
І лапу нават чуць узьніме.
А дзядзька Таксу падганяе:
— Шукай тхара! шукай, малая!—
І Такса кінецца стралою
Туды, дзе цэлай чарадою
Стаяць алешыны крывыя,
Пад іх карчагі патайныя.
І часта тут —былі здарэньні —
Заб'ецца тхорык пад карэньні.
І тут усіх рух апануе!
Фатыгі Такса не шкадуе:
Дзярэ, грызе, пішчыць, скавыча,
Бо знак дае, што ёсьць здабыча,
І дзядзька ўвесь, як на пружынах,
Як дзік, мятушыцца ў галінах,
Туды зірне, сюды памкнецца,
Ну, на кавалкі так і рвецца.
— Ты-ж стой, брат, тут! пільнуй, як вока:
Ён тут, галубчык, недалёка!
І ня пудлуй, ня дай, брат, маху—
Валі рыдлёўкаю бяз страху...—
І дзядзька мовы не канчае,
Ён кол маланкаю хапае.
— Тхор! тхор! Дзяржы яго!—галосіць,
Гарачка дзядзьку так і косіць,
Бяжыць, тхара ён даганяе,
На пагатове кол трымае.
За дзядзькам Костусь прэ бяз духу.
— Дзяржы тхара, дзяржы, псяюху!
А тхорык бедны ў куст зашыўся,
Няма ратунку, ашчарыўся,
На Таксу сам ён нападае,
І чмыс яе грызе, кусае,
Пішчыць, дзярэцца, смрод пускае,
Але нішто не памагае:

Таўкупь калом яго, рыдлёўкай,
За шкурку плаціць тхор галоўкай.
— Вось гэта, Костусь брат, удача!—
І дзядзька рады, чуць ня скача
І гладзіць Таксачку па вушку,
Яе ён лашчыць, як дачушку;
Яна-ж за гэта ласкі слова
На сьмерць, на ўсё пайсьці гатова;
Вачамі ў вочы так і зорыць,
Віхлястым хвосьцікам гаворыць.
Хоць дзядзька наш не паляўнічы,
Ды меў ахвоту і да дзічы.
І часам, праўда, вельмі рэдка—
Я сам у гэтым буду сьведка—
У лес надумае пайсьці
Зайцоў крыху там патрасьці—
Зайцоў-жа там было багата.
Вось у нядзельку раз ці ў сьвята
Антось рыхтуе паляваньне,
Дае ён хлопцам прыказаньне,
Хоць тыя самі бяз прыказу
Ахвотна годзяцца адразу,
А наш дарэктар асабліва.
У лес зьбіраюцца шумліва,
— Эх, шкода, брат: няма клякотак!
Ну, хоць-бы з парачку трашчотак!—
Гаворыць дзядзька:—ну, нічога,
І так мы зробім шуму многа
І ўсім зайцом задамо страху!—
Дае дарэктару ён бляху.
— Звані ў яе, бі, чым папала,
Абы мацней яна гучала—
На ўсю сьвяржэнскую Граду!—
Алесю даў скавараду,
Перагарэлую, старую,
Ды нязвычайна галасную.
— Бяры напільнік з рукаяткай,
Бубні ў яе наском і пяткай;
А Кастусю я дам званок,
А ты, бальшун, трубі ў ражок,—
Такое справім мы ігрышча,
Што лес застогне і засьвішча,

Ну, няжывы—і той прачнецца,
Калі аблава ў нас пачнецца!—
Ідуць у лес. Антось заранья
Разьмеркаваў усё дазваньня:
Адкуль, якую займуць лаву,
І як вясьці самую справу,
Куды і як зайцоў зганяць,
І дзе ён будзе сам стаяць.
Антось пазыцыю займае,
Шчасьлівых вынікаў чакае,
Калі зайцоў пужнуць няждана,
І трохі чуе ў сабе пана.
Прачнуўся лес ад бразгатаньня,
Ад тога шуму паляваньня:
І крык, і лемент захапленьня,
Гудзе лес зьверху да карэньня.
Дарэктар рвецца на кавалкі,
Зламаў на блясе ўжо дзьве палкі,
Дзярэцца нема, лемянтуе,—
Такі там гвалт—хай бог ратуе!
За пень ён лапцем зачапіўся
І змоўк тады, як паваліўся.
Алесь грыміць скаварадою
І пацяшаецца гудою,
На ёй вызваньвае ён штучкі,
Але напільнік выпаў з ручкі,
Зьляцеў у сьнег—і будзь здароў!..
Нідзе ня бачылі зайцоў,
І дзядзьку стрэліць ня прышлося,
Але пачулі ад Антося:
— Забілі зайца, не забілі,
Але-ж, брат, гуку нарабілі!—

XIX.

НА РЭЧЦЫ.

Ніхто з дамашніх не згадае,
Чым рэчка Костуся займае,
Якая іх зьвязала сіла,
І чым яна так хлопцу міла.
Бывала, толькі чуць разднее,
Чуць трошкі ў лесе пасьвятлее,
Глядзіш—на рэчку ён шыбуе
І лёд сякеркаю мацуе,
То падбяжыць і скаўзанецца,
І сам сабе ён засьмяецца;
То спыніць крок, замрэ, застыне—
Такая радасьць тут хлапчыне!
Лядок закохкае, угнецца
І вось-вось зломіцца, здаецца.
Але нястрашны і знаёмы
Для хлопца гэтыя надломы,
Палоскі—стрэлы гаваркія,
І моцны скрэпы ледзяныя.
Марозік крэпіць, лёд таўшчэе,
І рэчка вольная нямее,
Да дна вадзіца вымярзае
І ходу, бедная, ня мае,
І цесна там ёй, і няміла
Яе халодная магіла;
Але дарма: жывую сілу
Не запраторыш ты ў магілу,
Мароз бязжаласны і люты!
Хоць ты зьвязаў і крэпка путы,

Скаваў і рэчкі і вазёры
І ўсё заціснуў пад запоры,
Разълёгшысь лёдам і сьнягамі
Над чыстым полем і лугамі,
Ды ты жыцьця, брат, не здалееш,
Як ты ні дурыш, ні шалееш.
Глядзі—скрозь ковы ледзяныя
Прабіліся кропелькі жывыя,
Дарогу новую шукаюць
І лёд вадою заліваюць.
І праўда: рэчачка-крынічка,
Хаця і мелка, невялічка,
Але такую сілу мае,
Што лёд угору падымае
І ломіць глызу, як націну.
— Гэ, брэшаш ты, мароз, ня згіну
Я пад карою ледзяною,
Пабарукаемся з табою!—
Як-бы гаварыць сьмела, гулка
Марозу бойкая рачулка.
І між марозам і вадою
На гэтай рэчачцы зімою
Такія справы вынікаюць,
Што надта Костуся займаюць.
Калі на рэчку ён ні прыйдзе,
Глядзіць—штось новае там выйдзе:
То лёд, уздуўшыся гарбамі,
Бубніць, як бубен, пад нагамі,
То ападзе наніз, угнецца,
На дно пластамі пакладзецца,
А па кустох, на абалоні,
Ціскі парваўшы і супоні,
Вада шырока разальлецца,
І сьнег на кашу пабярэцца.
І як ні гне мароз, ні гладзіць,
Але нічога не парадзіць,
І чуць ён толькі аслабее,
Чуць-чуць адліжкаю павее,
Глядзіш—вадзіца лёд зьлізала,
Ў раўку пясочак паказала,
І хвалькі жвавыя за хваляй,
Як і нябыта, бягуць далей,

Пакуль мароз на засярдуе
І сілы йзноў ён не пачуе,
Каб закаваць раўчук праворны
За розум надта непакорны.
  І вось надарыцца часамі
Мароз над ўсімі маразамі;
Ідзе сярдзіта, пагражае,
Па даху гонтамі страляе;
У завітушках дым бялявы
Нясе, як воблак кучаравы
І потым з ім набок рванецца,
Бы пісар-вухар расчаркнецца.
А як вакенцы размалюе
І розных дзіваў там намосьціць, –
Яму аматар пазайздросьціць,
І прац марозам ён спасуе.
Мароз—штукар і жарты любіць,
Ня раз, шуткуючы, загубіць
Таго, хто ў рукі пападзецца,
Яшчэ над бедным насьмяецца:
«Прыляж, бядача, ты з дарогі—
Ня блізкі хатнія парогі»,
Мароз дарожным падпявае:
«Лажысь – пасьцелька пухавая
І ўся агоньчыкамі зьяе!
Засьні, сагрэйся, мой пахілы,
Пакуль табе прыбудуць сілы,
А я салодкі сон навею
І гэтай казкаю сагрэю.»
  І хто паддасца нагаворам,
Засьне навекі пад прасторам
Халодных зор, сьнягоў глыбокіх,
Сярод дарожак адзінокіх.
  Мароз—мастак і, пыху поўны,
Узносіць слуп на неба роўны,
Высокі вогненны, крывавы;
Той слуп—і страшны і цікавы,—
Гарыць злавешча, ўвесь чырвоны—
Мароз на небе ставіць троны,
Вянцы на месяц ускладае,
Па сьнезе зоркі рассыпае
І так прыгожа, так старанна

Бярозе белай тчэ убраньне,
Бы тэй дзяўчыне пад вянчаньне.
І як з-за лесу сонца ўстане
І на бярозу тую гляне,
Засьвецяць ў інеі праменьні,
Як найдарожшыя каменьні.
Мароз — паважны. Як вяльможа,
Знасіць свавольніцтва ня можа,
І на той час, як ён пануе,
На небе хмарка не вандруе,
І ўсе стварэньні занямеюць,
І патыхаць вятры ня сьмеюць.
Ўсё ціха, мёртва, нярухома.
Сядзіць зьвяр'ё між буралому
І знаку жыцьця не пакажуць
Вароны дзюба не разьвяжуць,
Усе нахахорацца, ні зыку—
Уладарства холаду вяліка.
І верабей з усёй раднёю
Ня шкне, схаваўшысь пад страхою.
Адзін мароз адно ўладае,
На ўсё ён рукі накладае,
Ўсё гне халоднаю нагою;
І лес пад сіняю смугою
Застыў, стаіць, як амяртвелы,
Башлык надзеўшы чысты, белы.
І толькі ён, мароз заўзяты,
Мароз занадта зухаваты,
Адзін па лесе пахаджае,
Бо роўных ён сабе ня мае.
Зазнаўся, ой, мароз зазнаўся!
Ды дзень яшчэ не зачынаўся:
Пастой, мароз, пастой хваліцца—
Мо' і цябе хто не збаіцца!
І толькі зоркі пабялелі,
У хаце дзьверы зарыпелі,
Скрыпяць калодзежы, вароты,
Пайшла разгульвацца работа.
Ідуць па воду маладзіцы,
Як макаў цьвет, гараць іх ліцы;
Бяжыць з кудзеляю дзяўчына,
За ёю хлопец-малайчына

Адкулься зараз увязаўся,
І сьмех і гоман там зачаўся.
Прыгрэбнік глуха б'е дзьвярамі,
Жанкі трушком ідуць з кашамі,
Лучыну імі прыкрываюць
І жарам холад выганяюць.
А там мужчыны ўзварухнулісь,
Ў гумно па сена пацягнулісь,
Ды толькі—звычай такі маюць—
Мароз пахваляць і палаюць,
А падхадзіўшысь каля дому,
Бяруць сякеру, сані, бому
І едуць ў лес вазіць калоды—
Ляжаць на печы няма моды.
І хоць мароз крапіць пякучы,
Да ног даходзіць скрозь анучы
І сьнегам вочы зашывае,—
Мужык жыве і не шманае;
З саней саскочыць, хлысьне пугай
Каня і вылае «дзяругай»,
Бяжыць, аб плечы б'е рукамі,
Яшчэ й прытуптвае нагамі
І так блазьнее, так дурэе,
Аж покі лоб не замакрэе.
Ўжо Костусь двойчы неўзаметкі
Саскокваў з печы на разьведкі,
У вокны доўга прыглядаўся,
Ў малюнкі так ён углыбляўся,
Што ў іншы сьвет перабіраўся.
На шыбе ўсё: снапкі ржаныя,
Чэроты хвацкія, буйныя,
І розных красак, траў нямала.
У душу летам патыхала,
А з ім і вобразы другія
Ўставалі, сэрцу дарагія.
Вось тут лясок, вось крыжык мілы,
Як вартаўнік чыёй магілы,
На ціхай горцы пахіліўся,
Бы аб пакойніку маліўся;
Там нібы рэчачка цікава
Зьвілася ў вербах кучаравых...
Усё так павабна, так прыгожа

І так на праўду ўсё пахожа,
Што хлопец сам не памятае,
Дзе ён, і што ён разглядае.
— Ня стой ты, хлопец, пры ваконцы:
З вакна, як з зяўры, дзьме бясконца!
Зноў будзеш кашляць,—кажа маці.
А хлопцу ўжо абрыдла ў хаце,
Ніяк, блазнопе, не сядзіцца,
На рэчцы хоча апынiцца.
А тут яшчэ, як на спакусу,
Чуць дзядзька з хаты паказаўся,
Мароз ужо прымайстраваўся
І белым пухам сеў на вусу,
І хто з двара ў дом ні прыходзіць,
Пра холад гутарку заводзіць:
— Ну-ж і мароз—аж нос зрывае!
А як на ўсходзе чырвань грае!
Слупы такія паўставалі,
Пажарам страшным загулялі!—
    Такія зьявы ў божым сьвеце!
Ну, як тут вытрываць, скажэце?
Кастусь у запечку стхарыўся,
Абуцца ў лапці прымудрыўся,
А ў лапцях вушкі скураныя
Былі ўжо досыць пажылыя;
Цішком сабраўся, апрануўся
Ды ў лес з сякеркаю кульнуўся.
А лес, як добры той знаёмы,
Стаіць зьбялелы, нярухомы
Абапал рэчачкі сьцяною,
Над ёю сплёўшыся страхою,
Далёка кінуўшы галінкі;
А маладзенькія ялінкі
Пад белым пухам чуць заметны;
Яны так мілы, так прыветны,
Бы тыя красачкі-дзяўчаткі,
Надзеўшы гэтыя апраткі!
Затое ж хвоечкі малыя
Стаяць, як сіраты якія,
Ад сьнегу выгнуўшысь дугою,
На дол прыпаўшы галавою.
«Пагнуў вас сьнег, мае хваінкі!

Эх, вы, гаротныя націнкі!»
Над імі Костусь разважае,
І жаласьць хлопца пашыбае.
І ён да хвоек падбягае,
Сьняжок з іх ціха атрасае—
І хвойкі зразу ажываюць,
Ўгару макушы падымаюць,
Сьпярша павольна, бы баяцца,
А потым пойдуць разгінацца.
А хлопчык рады і сьмяецца,
Стаіць з мінуту, ні схісьнецца,
Аддаўшысь нейкім думкам-марам,
Аж б'ецца сэрца яго жарам.
Але пара, пара за дзела!
І ён на рэчку сходзіць сьмела.
Замерла рэчка між лясамі,
Бярозы голымі сукамі
Спляліся з алешнікам над ёю;
Яліны цёмнай чародою
Навісьлі густа салашамі.
А вось старая дзеравяка
Упала ў рэчку, небарака:
Відаць, што бура палажыла
І мост жывы з яе зрабіла.
А лёд, бы мур сьцямна-зялёны,
Чуць на сярэдзіне падняты,
Ляжыць, цяжэрны і зацяты,
Вартуе ходы ўсе і гоны,
Каб і стрыжэньчык не прабіўся.
І вось тут Костусь прыпыніўся,
На лёд глядзіць, штось разважае
І ў ход тапорык свой пускае.
Лядок закашляў, заіскрыўся,
На срэбра-друзачкі пабіўся;
Ляцяць крупінкі ледзяныя,
Бы ўлетку пырскі дажджаныя,
І чуць апошні лёд зламаўся,
З зямлі клубок вады падняўся
І з шумам коціць поўзьверх лёду,
Пачуўшы волечку-свабоду,
Усё большы-большы круг займае...
Але што гэта так сьпявае?

Адкуль тут музыка нясецца?
Чыя тут песьня ў душу льлецца?
Такога сьпеву-сугалосься,
Што тут над рэчкаю панёсься,
Ніхто ня зложыць, не заграе!
Ці гэта казку лес складае?
Ці даль ачнулася нямая
I немасьць песьняй парушыла,
Што спокан-векаў утварыла?
Ці то нябёсы адамкнулісь
I ціха-ціха адгукнулісь
Зямлі, ўсяму яе стварэньню?
Ці то вясна йдзе ў аддаленьні?
Вось звоны звоняць ціха, гожа,
Сьпявае жаваранка божа,
А ёй уторацць пташак хоры
На безграничнай двесь прасторы.
Між мора гэтых ...акаў дзіўных
Нясецца ў хвалях пераліўных
Здалёку песьня салаўіна...
Расьце, гарыць душа дзяціна
I ўсё на сьвеце забывае
I шчасьце, радасьць спажывае.
I хоць дазнаўся ён прычыны,
Адкуль той звон і сьпеў птушыны,
Але як стане прыслухацца,
Пачне запраўды сумнявацца,
Што гэта іней так з вадою
Вядзе размову тут зімою.
Дык вось чым рэчка хлопцу міла,
Чым так яго прываражыла!

XX.

КОЛЯДЫ.

Прышлі піліпаўкі, Мікола,
Дзянькі праходзяць больш вясёла,
Бо хоць зіма і крэпіць дужа,
І хоць бушую яе сьцюжа,
Бы тое дзікае ігрышча,
І вецер жудасна засьвішча,
Як на дудзе ці на клярнэце
На нейкім злыдневым банкеце,—
Ды ўсё-ж сьвятлеюць даляў вочкі
І іх бялюткія сарочкі.
Ёсьць хараство і ў гэтых зімах
І ў мёртва-белых тых кілімах,
Што віснуць зьяюць хрусталямі
Над занямелымі лясамі,
Калі ў агністым мароз троне
У крывава-багравай заслоне
Над сьветам рукі ціха ўздыме
І зачаруе, ўсё абніме;
А як усходзіцца завея,
І вецер з сьнегам задурэе
Ды затрасецца віхрам белым!..
Эх, колькі волі ў руху сьмелым!
— Гуляй, зіма, твая часіна!
Ды скора будзе палавіна,
А там цяплом табе павее,
А ўдзень і сонейка прыгрэе!—
Паддасьць, бывала, дзядзька руху,
Пачуўшы холад-завіруху.

Ад гэтых слоў лягчэй на сэрцы,
Бо ўсё-ж маркотны вы, каберцы
Зімы халоднай і мяртвячай,
І ласкі хочацца гарачай,
Вясны душа твая жадае,
І ў сэрцы радасьць расьцьвітае
Ад аднае ўжо толькі думкі,
Што гэта зімка зьбярэ клумкі
І пойдзе-зьнікне на паўгода,
І йзноў ажывіцца прырода.
Прыелась хлопцам і вучэба:
Цяпер калядак чакаць трэба,
І думка іх ня тым занята,
Ўсё болей ходзіць калі сьвята.
І міла гэта іх чаканьне!
Адзнакі блізкіх зімніх сьвятак—
Гарыць салома каля хатак.
Пажар вясёлы ў час сьвітаньня!
— А што там сьвеціцца, нябожа?
Няўжо гарыць хто, ня дай божа?—
Не, не пажар: то—сьцяг калядны,—
Япрук там смаліцца дзесь ладны.
Свой крок апошні замыкае:
Япруччa доля ўжо такая.
І кожны дворык, кожна хата,
Хоць і жыве ня так багата,
Але сьвятых каляд ў адзнаку
Заколе хоць-бы падсьвінака
І дворык свой ці прыгумень
Асьвеціць раніцаю, ўдзень,
Бо хто-ж, скажэце, хто ня ласы
На тое сальпа і кіўбасы?
Другі каляд не дачакае,
Цішком сьвяжынкі паспытае,
А ўжо на сьвята—што казаці?—
Паходзіць так каля сьвінчаці,
Што ўжо на ночку разоў дзесяць
Табе жывот закуралесіць.
І гэта, братцы, не загана!
Даўно, ня знаю, кім казана:
«Калі заколеш япрука ты,
Ды не пабегаеш за хаты,

То гэта—гонар невялікі,
Гэта—вясельле бяз музыкі,
Як кажа мудрасьць чалавечча».
Але зірнём мы на Парэчча,
Чым там у лесе жыве хата,
Як там рыхтуюцца да сьвята
І як калядкі сустракаюць.
Навуку хлопцы прыпыняюць,
У іх—разьвязаныя рукі:
Да «правадоў» няма навукі.
Дарэктар з радасьці сьпявае,
Дадому едзе, спачывае.
І летні зьбёр цяжэрнай працы,
Хлябоў высокі торп-палацы,
Праслухаў цэпаў голас ёмкі,
І дзе быў торп—там стог саломкі,
А цэп замоўк, хоць не навекі,
І зерне ссыпалі ў сусекі.
Антось таксама цяпер вольны,
Яму—бы празьнічак прастольны:
Сюд-тут, глядзіш—ён ухадзіўся,
Ці зьеў ці не—на луг пашыўся;
Цягнуў луг дзядзьку, ім валодаў.
Сябра майстэрства і паходаў,
Сякерку, вострую падругу,
Засуне спрытна пад папругу.
І Костусь з дзядзькам, як вядома;
Хіба ты ўседзіш цяпер дома?
А з дзядзькам пойдзеш—так цікава!
Яны йдуць бойка і рухава,
Бо зімні холад падганяе.
Любота, братцы! сьнег лятае
Ды так спакойна, так ціхутка!
Куды ні глянь - усё бялютка.
А тыя лёгкія пушынкі,
Здальнейшых ручак кружавінкі,
Сухіх чаротаў чуць крануцца,
То так-жа люба засьміюцца,
То ціха-ціха загамоняць,
То штось шушукнуць, то зазвоняць.
А там, між лесам і табою,
Сам бог паводзіць барадою:

Трасецца сетачка сьняжынак,
Як сьмех прыгожанькіх дзяўчынак,
Што звоніць песьняй маладою.
　　Антось на рэчцы прыпыніўся:
Тут першы загарад таіўся
Пад гэтым сьнегам і пад лёдам
З адным-аднюткім толькі ходам,
І той бучом быў перахвачан—
Яшчэ увосень час тут страчан.
Палонка лёдам моцна скута,
Ды працы тут адна мінута.
Палонку дзядзька прасякае,
А Костусь, радасны, чакае
І зорыць пільна ён вачыма,
Калі той бучык дзядзька ўзьніме.
А дзядзька—о, ён акуратны!
Работнік дзядзька наш выдатны:
Ва ўсім парадак і лад любіць
І часу дарма ён ня губіць!
Прасек палонку, крыгу вынуў,
Тады на бучык вока кінуў,
Бярэ за палку, падымае
І буч на бераг выкідае.
І дзядзькаў твар крыху сьвятлее—
Была слабая тут надзея;
А вось, глядзі, там штось шалпоча,—
Відаць, іх доля ня сіроча!
І буч кулём угору ставяць
І часу доўга тут ня бавяць.
Разьвязан куль. Тут гоман, сьмех,
І рыбу вытрасьлі на сьнег.
Акуньчык спрытна страпянуўся,
Мянёк завала ўзварухнуўся,
Яшчэ мянёк ды пара плотак,—
Ну, вось табе і заработак!
А там яшчэ ёсьць загародкі...
Ня дармы, не іх пераходкі!
　　Ідуць дадому, разважаюць,
Чаго на сьвяты накупляюць—
Антось часамі, як дзіця.
Тымчасам заўтра і куцьця.
Міхал—ужо нейк вайшло ў моду—

Ў Нясьвіж прад сьвятамі што-году
Вазіў для замкавых паноў
Грыбы і рыбу і зайцоў.
Куцьця. Марозна. Хмурнавата.
Сьняжок падкідвае заўзята;
Сьнег на куцьцю—грыбы на лета,
Такая матчына прымета,
А сьцежкі чорны—ягад многа;
Ну і за гэта хвала бога.
Абегаў Уладзя раўчавіну
І клін і пасечку, лагчыну,
Па жменцы ў сьнег аўсу стаўляе—
Зайцоў ён гэтым прывабляе,
Каб праз вакенечка з каморы,
Калі прынадзіцца каторы
У ночку цёмную хадзіць,
Навесьці стрэльбу і забіць,
Бо тут зайцоў было даволі.
І дроў на сьвята накалолі.
Трасянкі загадзя натрэсьлі,
Сянца пахучага прынесьлі:
Куцьці гаршчок ужо ў калена
Стаяў на лаве, чакаў сена,
І вось цяпер гаршчок з куцьцёю
Як цар даўнейшаю парою,
Ў пачэсны кут, на свой прастол,
Стаўляўся з гонарам за стол
На гэта сена пад багамі,
Ўладар над хлебамі й блінамі,
Бо ён у гэты дзень—пярсона!
Яго вянчаў абрус-карона:
Гаршчок агорнуты пашанай,
Хоць ён фаміліі глінянай.
Якія-ж матчыны намеры
На-конт куцьці, на конт вячэры?
Ох гэта дзецям знаць цікава,
Калі якая будзе страва,
У якім ліку, ў якім парадку?
Што на канцы і што ў пачатку?
А ў маткі ўсё абмеркавана
І ўсё прадумана ад рана.
Там, на гары, пад шчытам дзе-та,

Быў мак павешан яшчэ з лета—
Цяпер у цёрле ён папёрты.
У патайным куце каморы,
Як сьмерць Кашчэя, пад запоры
Мядок быў хітра дзесь запёрты—
Цяпер яго настаді часы,
Бо ён патрэбен для закрасы,
І што кісель той бяз сыты
У вечарок гэты сьвяты?
Маўчком Антось часінай шэрай
У ельнячок шмыгнуў з сякерай:
Ці-ж ён зi вярэдзіцца, сагрэшыць,
Калі малых дзяцей пацешыць
І іх ялінкай пад куцьцю
Хоць раз забавіць у жыцьцю,
Калі забавіць толькі зможа?
Ялінка ў хаце так прыгожа!
І колькі радасьці і ўцехі!
На ёй валоскія арэхі,
А з пазалочанай паперкі
Глядзяць панадныя цукеркі;
І больш на ёй няма нічога,
Ды хіба-ж дзецям трэба многа?
Даволі з іх і тэй прынады—
Яны давольны, яны рады.
У хаце добры лад і згода,
Як патрабуе і прыгода,
Паважнасьць вечара сьвятога—
Ня ўчуеш слова ты благога.
І ўсе прыбраліся і памыліся,
Міхал з Антосем падгаліліс
І парасчэсвалі чупрыны.
— Ну, засьцілайце стол, мужчыны!
І стол той гуртам прыбіраюць,
Настольнік белы падымаюць,
На стол растрэсваюць мурог—
На сене калісь быў сын-бог—
І роўным пластам расьцілаюць,
Сянцо абрусам закрываюць.
За стол садзяцца ўсе ў парадку
І прад сабой кладуць аладку,
Відэльцы, лыжкі разьбіраюць

І стравы першае чакаюць
— Ты, брат, глядзі не ашукайся:
Ня надта зразу накідайся,
Бо потым шчыра пашкадуеш,
Калі жывот свой напіцуеш:
Чым дальш—смачнейшыя патравы,
І многа іх, усе цікавы;
Я знаю хітрасьць гэту ўсю,—
Алесь гаворыць Кастусю.
Міхал бутэльку адтыкае,
Бо ўжо закуска тут чакае:
Стаяць, як горкі, скавародкі,
Тут акунькі, мянькі і плоткі,
Ды так падсмажаны што люба—
Сама да іх імкнецца губа.
Гарэлка, радасьць-весялуха,
Прыемна булькае для вуха
І гэтак вочы прыцягае,
Ну, як каханка маладая!
— Ну, што-ж, Антось, здароў будзь, браце!
Няхай дае бог лад у хаце,
Дабра, прыбытку прыспарае,
Каб у хляве ды ўсё пладзілась,
Каб жыта ў полі каласілась,
Няхай раяцца добра пчолы,
І самі будзем мы вясёлы;
За год дай божа дачакаць
Здаровым новы год спаткаць.
— Дай божа!—дзядзька адазваўся
І сам з прамовай зварачаўся,
П'ючы цяпер да гаспадыні—
Падатак кожнай дай часіне,
На ўсё гатовы ў кожным часе.—
І вось вячэра зачалася!
Спыніцца мушу я на квасе:
Ён колер меў чырванаваты;
Тут быў таран, мянёк пузаты,
Шчупак, лінок, акунь, карась,
Кялбок і ялец, плотка, язь,
Яшчэ засушаныя з лета.
Але ня ўсё яшчэ і гэта:
Аздоблен квас быў і грыбамі,

Выключна ўсё баравічкамі;
Цыбуля, перчык, ліст бабковы—
Ну, не ўясісь, каб я здаровы!
Пільнуй—цішком скажу між намі —
Каб і язык ня ўцёк часамі.
За квасам елі верашчаку,
А потым блінчыкі на маку,
А там ламанцы-праснакі
З пшанічнай добрае мукі;
А макаў сок такі салодкі!
Ламанцы ў ім, ну, як калодкі—
Так добра макам праняліся,
У рот паложыш—аблізышся.
За прасначкамі йшлі кампоты,
Кісель з мядоваю сытою;
Вячэру скончылі куцьцёю,
Але ўжо елі без ахвоты,
Абы падатак той аддаць,
Стары звычай ушанаваць.
І пасьле гэтакай вячэры
Жывот выпучваўся бязьмеры,
А з-за стала як уставалі,
То нават трохі і стагналі.
    На першы дзень сьвятых калядак—
Такі ўжо быў стары парадак—
Зьбіралі сена са стала,
Кармілі ім каня, вала
І ўсіх жывёлін, хоць па жмені,
А на стале, у драбнюткім сене,—
Здавён-даўна вялося й гэта—
Уважна зернятак шукалі
І па тых зернятках гадалі,
Які зародзіць хлеб на лета?

XXI.

ТАЕМНЫЯ ГУКІ.

Пад іншы год у холад люты,
Калі ўсе рэчкі лёдам скуты,
І ўсё пад сьнегам качанее,
Глядзіш — цяплом табе павее,
І з поўдня вецер хмары гоніць,
У вокны дождж буйны зазвоніць
І з капяжоў руччом сьцякае
І сьнег жыўцом ён паядае.
Скідае лес убор зімовы,
І шум другі на лад-сьпеў новы
Над борам цягне нескончона.
І фанабэрыпца варона:
«Вясна! вясна! грэзь! грэзь!» сьпявае,
Як бы вясну ўжо сустракае.
Паміж алешніку зьмяёю
Крыніца чорнай паласою
На сьвет зірнула, лёд прабіла,
У старых карчох загаманіла
І палыселі касагоры,
Вадою поўняцца разоры,
Бяжыць, шуміць вада ў лагчынах.
І лёд уздуўся ў азярынах,
Дарогі ў полі ўсе псуюцца,
Аб крыгі крыгі з шумам труцца,
І луг заліт увесь вадою,
Як і запраўднаю вясною.
Ды гэта толькі кпіны-жарты:
Зімой цяпла чакаць ня варта —

Зіма свайго не падаруе
І злосна ветрам засьвідруе
Ды так пацягне, так заграе.
Што проста нос табе зрывае.
І выюць ў полі завірухі,
Як за труною маладухі.
На лес накідваюць наміткі
І робяць гурбы ўвачавідкі.
Варона гонар свой збаўляе,
Ды зноў да сьметніку вітае
І свой жывот галодны пыніць.
На сьпевы дзюба не расчыніць.
Дзярэўі ў белы пух убравы,
І сьнегам «лысіны» засланы;
Застылі рэчкі, азярыны
Пад гнётам белай кажурыны.
Лёд на лугох, як люстра, зьяе,
І сонца зрэдка ў ім гуляе..
Настане ноч—і ўсёды ціха,
Хіба завые дзеваўчыха
Сярод трушчобы ў цёмным лесе
Ды гучна лусьне гонта ў стрэсе...
Але што гэта? што за гукі?
Адкуль яны? Чые то рукі
Забілі цяжка малатамі,
Як тыя коні капытамі?
Якія там майстры майструюць?
І што куюць? над чым працуюць?
Стаіш і ловіш зыкі тыя.
А луг трашчыць, гудзе і вые;
То рэзкі трэск там панясецца.
Бы чорт лазаты засьмяецца,
То заскавыча, то застогне,
Ды так, што ўсё, здаецца, дрогне;
Ня-то сякера мерна чэша,
Ня-то хтось кашляе ці брэша.
Гу-гу!—штось гукне, садрыгнецца,
Бах-бах!—на гук той адзавецца
І аж па лесе пойдзе рэхам
Ды зарагоча дробным сьмехам
То тут, то там ды як засьвішча—
Як-бы там чортава ігрышча!..

Усю ноч, ад рэчкі і па Нёман,
Ушыр, удоўж нясецца гоман
Няўцямны, сьцішны і таемны
І разам страшны і прыемны.
А ноч ціхутка; ў багне цёмнай
Пустэлі страшнай і бязмоўнай
Гараць дрыготна, зьяюць зоркі.
Як найдарожшыя пацёркі,
То паасобку, то гурткамі,
То брыльлянцістымі радкамі,
І іх гучочкі-злотаблёсткі
Наўкола кідаюць пялёсткі;
Яны гараць, жывуць і граюць,
Бы вочкі там чыесь міргаюць;
Ды зрэдка ў небе дзесь далёка
Над лесам тым у момант вока
Мігнецца стужка агнявая—
То зьнічка згасьне залатая.
Вось выйдуць хлопцы гуртам з хаты
На гэты час, як неба шаты
Раскіне гожа над зямлёю
І вее згодаю сьвятою.
— Ша! ціха вы, не гамапеце!..
О, што-ж-та дзеецца на сьвеце?—
І хлопцы разам заціхаюць
І на Алеся пазіраюць;
Алесь замёр, зьдзіўленьня поўны.
Глядзіць у луг, стаіць бязмоўны,
У бок лугоў руку трымае
— Во, во! што, чуеце? страляе!
— Што гэта, хлопцы? вось дык дзіва! —
Дарэктар шэпча палахліва:—
Няўжо з Нясьвіжа б'юць гарматы?—
І Яська кінуўся да хаты
— Ой, дзядзька, цётка!—ён галосіць,
І нейкі рух яго аж носіць:—
Ідзеце борзьдзенька, ідзеце.
Там штось грыміць, ну, паглядзеце!—
І так завойкаў, так завохаў,
Што ўсіх у хаце напалохаў.
— Ну, я табе, брат мала веру:
Перабіраеш трохі меру,—

Антось на гэта адазваўся,
Але на двор пашыбаваўся,
Кажух накінуўшы на плечы:
І маці прасьніцу да печы
Таксама ставіць, прысланяе.
На двор за імі выпаўзае.
Пасталі ўсе, стаяць маўкліва
І вухам ловяць тое дзіва.
А луг бубніць таемна, глуха,
Як-бы ў кадушку б'юць з-за вуха.
— А што, ці чуеце? Што гэта?—
Дарэктар ціханька пытае;
Самога страх так і пугае.
— Эх, Яська, брат, ідзе камета!
Прапалі мы—скончэньне сьвета!—
Антось гаворыць, чуць ня плача:—
Прапаў ты, Яська, небарача,
І не пабачаш бацьку з маткай,
Хоць папрашчаўся-б з роднай хаткай:
Яе ўжо бачыць не надзейся!
— Не, дзядзька, што гэта, ня сьмейся,—
Антося хлопцы абступілі
І разам тут загаманілі.
— Ідзеце ў хату!—кажа маці:—
Калі ўжо гінуць—гінь у хаце.—
Адразу хлопцы схамянулісь,
Што ў нейчым моцна абманулісь,
І стала болей ім цікава,
У чым тут сіла тая, справа.
Антось у хату йдзе, рагоча,
Тлумачыць зразу ён ня хоча:
Ахвоту меў такі, прызнацца,
Ён трохі з Яські насьмяяцца.
А хлопцы галавы ўскруцілі,
Ў хаду ўсе спосабы пусьцілі.
Найсьці прычыну тую кваняць,
Але на сьлед ніяк ня трапяць.
— Ну, дзядзька, годзе ўжо сьмяяцца:
Самім нам трудна дагадацца.
Адкуль, з чаго такія гукі?
— А ты-ж выкладваеш навукі
І імі розум твой начынен,

Ты гэта ведаць сам павінен:
Які-ж з цябе настаўнік, браце?
Ня многа-ж гэтага багацьця
У тваёй галоўцы, мой нябожа!..
Ну, хто дарэктару паможа?—
Тут дзядзька вучняў аглядае:—
Напэўна Костусь адгадае...
Ну, Костусь, брат, зрабі ім брыдка:
Тут штука проста, вычавідка!
І ўсе на Костуся зірчулі,
Але адказу не пачулі.
— Кажы сьмялей! Ну, думаць годзе,
Ты-ж любіш коўзацца па лёдзе!..
— Бадай вы, дурні, пагарэлі!—
Прамовіў бацька тут з пасьцелі;
Ён там драмаў, цяпер падняўся
І сам у гутарку ўмяшаўся,
Каля камінку стаўшы збоку.
— Няўжо-ж у вас ня хопіць клёку
Такое глупства расшалопаць?
Па мордзе-б вас, гадоў, нашлёпаць,
Тады-б вы сьцямілі навуку,
Найшлі-б прычыны тога груку!—
Маўчаць яны, насы спусьцілі,
Сядзіць дарэктар, як на шыле—
Нагналі-ж чэрці ім занозу.
— Дык гэта-ж лёд трашчыць з марозу!—
Алесь і Костусь выпадкова
Гукнулі разам ў адно слова.
Тут бацька зразу адпусьціўся,
Павесялеў і праясьніўся.
— Вот малайцы!.. а вы што цесьлі?
Гулу вам меншыя паднесьлі.
Адзін—бальшун, другі—дарэктар
І тлумачэньнік разам, лектар...
Фэ! брыдка вам!—іх дзядзька журыць,
А Уладзя толькі бровы хмурыць.
— А ей, якая мудрасьць гэта:
Яе забыў я трэцьце лета!
— О, ты Сальмон у нас вялікі,
Як на чытаньне, так на лікі,
А вось скажы, калі ты кемны:

Чаму трашчыць так лёд надземны?—
Другая вынікла задача;
Пацее Яська, чуць ня плача,
Сказаць штось хоча і баіцца
Утраціць гонар, памыліцца,
І Уладзя вочы апускае.
— А справа, бачыце, такая,—
Антось тут сам пачаў тлумачыць:—
Была паводка гэта, значыць,
Вада па лузе разьлілася,
А потым лёдам занялася,
Мароз падскочыў ды прыцісьнуў,
Вада і зьбегла, лёд павіснуў;
Цяпер наніз ён ападае,
А лёд таўшчэрны, важкасьць мае,
А паміж лёду і вадою,
Ўнізе пад мёрзлаю зямлёю
Пустое месца застаецца,
І вось як глыза садрыгнецца,
Яна і грукне, як з гарматы...
Ну, зразумелі, небажаты?
— І я так думаў,—Ясь азваўся:—
Ды толькі выказаць баяўся.
— І я даўно ўсё гэта ведаў,
Але маўчаў...—Ты, бізун дзедаў!—
На Ўладзю бацька напусьціўся:—
Глядзі: я бачу—распусьціўся!
Маўчаў-бы лепш ды хоць шалопаў
Ды менш губою гэтай лёпаў...
Ня будзе сэнсу з цябе, хлопча:
У гразь жыцьцё цябе затопча
З тваёй навукай гэтай разам,
І будзеш век ты коламазам!
— Ну, што-ж? і колы мазаць трэба,
Абы які кусок мне хлеба,—
Тужліва Уладзя зазначае
І сьмех агульны выклікае.
— А вось і я пытаньне маю!
Чакайце-ж: я вас запытаю,—
Да старшых Костусь прамаўляе
І гнеў ён бацькаў адхіляе:—
А што, скажэце, зорка значыць,

Якой ніхто мо' і ня бачыць:
Яна маланкай мігатнецца
І згасьне. Дзе-ж яна дзяецца?
І да зямлі не далятае,
А проста дзесь яна зьнікае?—
І змоўклі ўсе адразу ў хаце:
Як адказаць? З чаго пачаці?
— Ага!—тут хлопцы падхапілі:—
Цяпер і мы вас ушчамілі!
— Што нам з таго, што гінуць зьнічкі?
І клопат будзе невялічкі,
Калі прычын іх знаць ня будзем:
Якая з іх карысьць тут людзям?—
Бярэ сам бацька перша слова:—
І зьява гэтая—ня нова:
Яны што-ночку вынікаюць,
Але бяз сьледу прападаюць.
То—тайнасьць божжа, яго воля,
Чаго мы, людзі, мо' ніколі
І не дазнаемся, як трэба,
Бо то—вялікая вучэба.
— Чаму? дазнацца, мо', і можна,—
Гаворыць дзядзька асьцярожна:—
І пэўна ведае навука,
Што астраноміяй завецца,
Адкуль тут што і як бярэцца.
Замыславатая то штука,
А вось, як будзеце вучыцца,
То можна сэнсу і дабіцца,
Бо помню я, як сам вучыўся,
Нам штось пра іх казалі ў школе
І вытлумачвалі даволі,
Але цяпер пра то забыўся.
— І я,—тут маці засьмяялась,—
Сказаць хацела, ды збаялась,
Як раз, як наш дарэктар гэты.
Калі стваралісь богам сьветы,
Па зорцы сьветлай чалавеку
Назначыў бог сьвяты спрадвеку;
Яна жыцьцём яго кіруе
І лёс яго і сьмерць пільнуе.
Чым больш з людзей хто выдатнейшы,

Таго і зоркі блеск ясьнейшы.
І гасьне зорачка сьвятая,
Калі даручаны сканае:
Вось так на небе адначасьне
Яна мігнецца і пагасьне,
Як-бы хто з жалю вочкі ўскіне
І невядома, дзе загіне.
І неба слых тагды прыклоніць,
І анёл сьлёзку ціха зроніць...
Як я была яшчэ малою,
То дзед, бываючы ў настроі,
Часамі вёў апавяданьні
Аб гэтым зорчыным зьніканьні,
Яшчэ казаў: «Калі хто зможа,
Пакуль ня згасьне служка божжа,
Задумаць што ў мамэнт бліскаваньня,
Таго ўсе споўняцца жаданьні» —
Для хлопцаў гэта тлумачэньне
Найболей мела здаваленьня,
І ўсе іх думкі мімаволі
Блукалі дзесь у божжым полі:
Іх захапляў сьвет безгранічны
І ўласны лёс іх таямнічны.

XXII.

НА ГЛУШЦОВЫХ ТОКАХ.

Адбыў свой час панура-люты.
Дзянёк патрошку прыбывае,
Прыветней сонейка бліскае,
І рве рачулка свае путы.
Ідзі, зіма, ідзі ў дарогу:
Прайшоў твой час, дзякаваць богу!
Пабач, старая: там, у полі,
Чарнеюць леташнія ролі!
А ўзгоркі, вунь, паразумнелі,
Бо вельмі значна палысэлі.
А лес, глядзі, які вясёлы!
І дуб сьмяецца, хоць і голы.
Паслухай добра: чуеш песьні?
Цяпер яны ўжо не заўчэсьні,
Ужо бо сонейка праменьні
Гатуюць шлюбныя адзеньні
І ткуць карону дарагую
Вянчаць зямельку-маладую...
Пара, зіма, табе складацца
І ўпроч з кудзеляй выбірацца!
І вось у дзень адзін прыўдалы
Загаманілі перавалы.
І гоман, сьпеў і шум усюды,
Як-бы ў цымбалікі і ў дуды
Загралі тысячы музыкаў,
Бы іх на баль тут хто заклікаў.
Ідзе вясна з цудоўнай лірай;
На звон яе зьляцеўся вырай,

І жыцьце ўсёды вынікае,
І пташка песьню зачынае.
— Вясна павінна быць раджайна:
Вада шуміць штось нязвычайна,
Як ґром далёкі—густа, глуха
І так прыятна нейк для вуха—
Міхась, вярнуўшыся з абходу,
Адзначваў добрую прыгоду.
А Костусь дома ня ўтрывае,
Паслухаць шум той выбягае;
І праўда: гук такі цікавы...
Як мілы гэтыя праявы!
Аб чым гудзе вада так важна,
Так мілагучна, так працяжна?
Напэўна гэтая вадзіца
Мабыць якая чараўніца,
Калі наўперад многа знае
І пра раджайнасьць нешта бае.
І нават тата даў ёй веры.
Праз дзень прышоў наказ з кватэры,
Якога бацька спадзяваўся,
Каб у Камлішчы ён зьбіраўся,
Бо ўжо глушцы затакавалі,
А іх прад сьвятам палявалі;
Але ўпярод, да паляваньня,
У змрок вячэрні і ў сьвітаньне
Туды на подслухі хадзілі,
Глушцоў шукалі і сачылі,
Пакуль паны не прыяжджалі.
Два буданы ў бары стаялі:
Адзін—салаш яловы, просты,
Другі драўляны і з памостам;
І вось, як панства наяжджала,
То тут яно і начавала.
Лясьнік у будцы сваёй гнуўся,
Хоць да агню ён больш гарнуўся;
Але і тут было ня міла:
Адзін бок мёрз, другі смаліла.
Міхал сабраўся, апрануўся
І ў лес павольна пацягнуўся:
Ў лясох сьнягі яшчэ ляжалі,
Ды ўжо з узгоркаў саступалі

І больш туліліся па лагчынах
Ды па цяністых раўчавінах.
Зіма і тут зьбірала клумкі.
Міхал ітоў з ім йшлі і думкі,
А з імі вобразы ўставалі
І ў сэрцы водгук выклікалі.
І часта хваля абурэньня.
Глухі протэст нездаваленьня
Яго ахваціць і ўскалыша
І гневу знак ў душы напіша.
Паном пацеха і забава,
І ў іх гусьце гэта справа:
А ты, як Каін, валачыся,
У будане па тыднях гніся
Ды часам пану не ўнаровіш
І «пся крэў», «дурня» часта зловіш,
З апошніх слоў цябе аблае,
А то і горш яшчэ трапляе.
Была-б свая зямля і хата!..
Ды будзь ты тры разы праклята,
І служба панская, і ласка,
І доля вечная падпаска!
І многа розных дум устане,
Пакуль будан той з лесу гляне.
Між буданоў агонь палае,
Міхала Пальчык там чакае;
З другога боку йдзе Гавака.
Стары аб'езчык і служака;
Сядзіць Абрыцкі на калодзе
І грэе ногі, люльку курыць,
Зачаў гаворку, балагурыць
Аб рознай рознасьці, прыгодзе.
Чаго ён толькі ні ўспамяне!
Каму ў душу ён ні загляне!
І абгаворыць, пасьмяецца;
Паном таксама дастаецца,
Бо пан Абрыцкі, сказаць сьмела,
Між імі цёрся жыцьце цэла;
Быў на Палесьсі, на Валыні—
Дзе толькі доля ні закіне!
Сядзеў з ім поруч Дзямідовіч,
З другога боку—Астахновіч,

Ўжо лясьнікі немаладыя,
І хлопцы сталыя, такія,
З якімі можна выпіць чарку,
Таксама й езьдзіць па іх карку,
Чаго Абрыцкі ня цураўся.
Па службе выйдзе папушчэньне
Ці так ня важнае здарэньне,
Абрыцкі пэўна ўжо падкусіць,
Данесьці пану аб тым мусіць
Ды ад сябе яшчэ прыбавіць,
Каб чалавека абясславіць:
Дык на яго ня мелі вока
І з ім трымаліся далёка,
Хоць гэта ў вочы не казалі.
Ды лясьнікі здарэньне зналі,
Калі Абрыцкі абмахнуўся
І пад Пшавару падвярнуўся.
Пшавара быў лясьнік сярдзіты,
Апроч таго, ня лыкам шыты:
Шырок, плячыст, як дуб стары,
І з ім да трох не гавары!
І дужы быў ён не па меры.
Ён быў з Абрыцкім на кватэры,
І вось які быў тут учынак:
Пшавараў конь каля драбінак
Стаяў і хрумстаў сабе сена,
Сянцо мурожнае, бы пена.
Вярхом Абрыцкі прыяжджае,
Сюды свайго каня стаўляе.
Пшавара гэта заўважыў.
— О, каб яго пярун распляжыў!
Які-то гад, які вужака,
Які-то кручаны сабака
Пусьціў каня да майго воза?
— Якая страшная пагроза!
І што за тон такі мужыцкі?—
Азваўся з гонарам Абрыцкі:—
Ну, я пусьціў, то што тут будзе?
Табе што з гэтага прыбудзе?—
Ускіпеў Пшавара ў момант вока;
Дуга была тут недалёка—
Ляжала тут-жа пад рукою—

І за Абрыцкім ён з дугою!
Абрыцкі прэ ва ўсе лапаткі,
Бяжыць, як можа, без аглядкі,
Але Пшавара даганяе,
У ход дугу сваю пускае.
Абрыцкі—некуды дзявацца—
Спыніўся, кінуўся кусацца!
Пшавара й гэты бой прыймае:
Схапіў Абрыцкага, трымае,
Зубамі сам дае ён здачы
І нават гыркнуў пасабачы:
— Калі кусацца, дык кусацца!—
Было з чаго тут пасьмяяцца!..
Тут сам падлоўчы паказаўся,
Ад сьмеху ён чуць не качаўся.
На ўсіх пазыцыях пабіты,
Абрыцкі збавіў тон сярдзіты
І просіць грознага Пшавару:
— Пусьці, братко, панёс я кару!—
Міхал з усімі павітаўся,
Таму, другому засьмяяўся,
Іх жарты жартам адбівае
І стражнікоў разьвесяляе.
— А што, Міхале, мілы браце,—
Абрыцкі кажа:—пэўна ў хаце
Было-б, тэж, лепш, як у будане?
— Няхай тут іх зямля апране:
Паноў, глушцоў і інша ліха,
Тады-б на сьвеце было ціха,—
Сказаў Міхал нібы гняўліва:—
Ось возьмем стрэльбы, пойдзем жыва
Ды хоць у смак папастраляем
І ўсіх глушцоў паразганяем!
— А ты забыўся,- тэж, каханы,
Выпадак быў несладзяваны,
Як наш Вярыга сьвераноўскі
Вёў на глушца пастражнікоўскі
Якраз лясьнічага самога:
Тры крокі скокне ён, нябога,
Ды спыніцца і спыніць пана;
Глушца-ж таго і нячувана.
І вось да хвоі даскакалі,

Але глушца там не засталі.
Стаяць Вярыга і лясьнічы.
— А дзе ж глушэц, пан паляўнічы?
— Вось тут сьпяваў, панок, учора,
Ды перастаў на маё гора.—
Вярыга вочы апускае,
Лясьнічы воўкам пазірае
І—плясь у морду нечакана!
Вось як Вярыга падвёў пана!
— Ну, што-ж? натрапіў на такога;
А каб наскочыў на другога,
Сказаць, хоць-бы і на Пшавару:
Задаў-бы ён там пану жару!—
Гавака важна адазваўся;
Абрыцкі толькі аблізаўся,
А лясьнікі зарагаталі
І тым Гаваку падтрымалі.
— Ну, што, панове ягамосьці:
А ці ня час рушыць у госьці?—
Абрыцкі погляд ускідае
І шчыльна люльку накладае.
— Што-ж! трэба рушыцца—цямнее:
Якраз зьлятаюцца, зладзеі!..
Эх, брат, наняўся—як прадаўся!—
Сказаў Міхал і сам падняўся;
За ім другія паўставалі
І ў цёмны лес павандравалі.
І разышліся ва ўсе бокі
Сачыць глушцоў, шукаць іх токі.
Міхал з дарогі зварачае
І далей, глыбей забірае.
Вось ён разважліва спыніўся,
Прыслухаўся і прытаіўся;
Яшчэ павольненька праходзіць,
Дазорчым вокам лес абводзіць.
Стаяць вакол маўкліва хвоі,
Бы служкі ў панскім дзесь пакоі;
І дрэмлюць чорныя яліны,
І моўкне ў лесе сьпеў птушыны,
І толькі дрозд высьвістваў штучна,
Як на клярнэце, мілагучна;
Ды змоўк і ён, і ўсё зьнямела.

У небе зорачка нясьмела
Над гэтым лесам цемраністым
Зірнула вокам прамяністым.
А лес маўчыць, глухі, таемны.
Міхал—сам слых, але дарэмны
Вушэй чульлівых натужэньні:
Нідзе ні зыку-шарасьценьня,
І толькі шум, бы кім насланы,
Бы тыя гулкія арганы,
У вушшу стаіць, грыміць і звоніць
І штось няўцямнае гамоніць.
«Чусь сю! чуг-гі!»—дзесь зык падаўся.
Міхал як-бы чаго спужаўся,
І сэрца ў ім мацней забілась,
І радасьць нейкая зьявілась.
Глушэц чым далей, то ўсё болей
Дзесь на суку за тоўстай хвояй
Расьсеўся важна і балбоча,
А як сьпявае—плюшчыць вочы,
Тады нічога ён ня чуе;
Але ня цягам ён такуе,
А робіць часта перарывы,
Тады ўжо чутак ён на дзіва,
Тады замры і стой зацяты;
Пачне сьпяваць—хоць бі з гарматы.
Міхал стаіць, штось разважае,
Відаць, ён месца замячае,
А кашаль, падла, так і душыць.
Міхал наш з токаў хоча зрушыць,
Ісьці ў будан, той, ды ўнікае:
Другі глушэц ток зачынае.
Перачакаўшы з паўгадзіны,
Міхал павольненька, як можна,
Пакінуў токі; асьцярожна
Выходзіць зноў на пуцявіны.
Цяпер на збор і ён шыбуе,
Чаго-сь вясёлы, ног ня чуе:
А лясьнікі ўжо ўсе у зборы.
Ідзе гаворка сярод бору
І сьмех і жарты, нават кпіны.
Агонь бадай да палавіны
Высокіх хвояў дасягае.

Абрыцкі рапарты прыймае,
Хто чуў глушца, якія токі,
Адлеглэсьць мерае на крокі,
А Дзямідовіч люльку смаліць,
Ніяк глушцоў сваіх ня хваліць.
— Няма нідзе, папрападалі,
А мо' за зіму паздыхалі,—
Гаворыць ён, рукой махае.
Яму Міхал напамінае,
Як летась ён усім на дзіва
Упаляваў зайца шчасьліва,
Калі той здуру памыліўся
І сам у яму заваліўся.
І ўсе сьмяялісь, рагаталі
І з тога зайца жартавалі.
— А што-ж тут вельмі выпірацца?
І з-за чаго ўжо так старацца?
Брашы ўсю ноч хоць, як сабака—
Адна і ласка і падзяка.
Міхал занадта ўжо служака,
А медалёў не начапілі,
За глупства ў лыжцы-б утапілі.
— Ты праўду кажаш, пан Амброжа,
Ды йначай наш Міхал ня можа:
Натура ўжо яго такая!—
І Астахновіч зазначае.
Вясёлы сьмех і жарты, спорка—
Вядзецца доўгая гаворка.
Будан жыве, будан гуторыць,
Аж покі сон усіх ня зморыць.

XXIII.

ПАНСКАЯ ПАЦЕХА.

Якраз пад Вербніцу ў суботу,
У самы сьнег і гразь і слоту
Ў будан Міхал з Алесем пхаўся.
Конь-Ножык клыгаў, аступаўся,
Вада пад коламі плюхцела.
— Бадай тут іх нуда паела!
Вязі з гумна для іх салому
І стол цягні апошні з дому,
Каб мелі дзе, на чым пажэрці,
Бога ня нашага вы, чэрці,—
Міхал паноў кляне і лае;
А ён загад з кватэры мае
Сюды, ў будан, каб смачна спалі
І гора-бы паны ня зналі,
Завезьці стол, услон, саломы.
«Будуй ты ўсюды ім харомы.
Завошта-ж ім, спытаць, пашана?
Навошта бог трымае пана?
Дзеля таго, каб панавалі
І нашым братам папіхалі?
Ці ласку ў бога заслужылі,
Каб іх тут песьцілі, тулілі?..
Эх, брат! усё то—ашуканства!
Калі-нябудзь ім згіне панства».
І чуў Міхал нутром, душою--
Ня мае грунту пад сабою
Вось лад такі на гэтым сьвеце:
Адны ў пашане, тыя ў сьмецьці

І век жывуць пад нейкім страхам,
Усе-ж вышлі ў жыцьце адным шляхам!
І што ты зробіш? пакарайся
І аднаго гужа трымайся.
Да буданоў ён пад'яжджае,
Пад'ехаў, коніка спыняе,
Зьнімае стол, услон, салому,
Алеся шле з канём дадому.
А сам агонь тут раскладае,
Салому сушыць, прыбірае,
Бо заўтра будзе паляваньне:
Паны пад-вечар прыяжджаюць,
Іх на кватэры ўжо чакаюць,
Сюды прыпрэ іх у зьмярканьне.
Пад-вечар неба праясьнілась,
І ўсё вакол разьвесялілась.
«Глядзі—паном і тут шанцуе:
Сама пагода ім слугуе,
І сонца сьвеціць, стала ціша—
Багатым чорт дзяцей колыша»,
Міхал у думках зазначае
І сам з сабою разважае.
І рупіць гэта паляваньне,
А заўтра ранкам у сьвітаньне
Яму падводзіць трэба пана.
А ну-ж, глушэц неспадзявана
Зьляціць куды, ці так зарвецца,
Калі на гэта павядзецца,
А ты сьвяці тады вачамі
Перад лясьнічым і панамі.
— А, ты ўжо тут! тырчыць, як паля!
Здароў, як маешся, Міхале?
— А так і маюсь, ягамосьцю!—
Ня то з усьмешкай, ня то з злосьцю
Міхал з будана адазваўся,
А Пальчык громка засьмяяўся.
— Ты, брат, як пан той у будане.
— А што ты думаеш, васпане?
Хіба ня пан?—Міхал падняўся,
Як пан, у бокі важна ўзяўся
І з панскай мінай пахаджае,
Папольску Пальчыка пытае:

— Цо повеш, галган? цо патшэба?
Я далам тобе, дурню, хлеба!..
Ідзь до д'ябла!—Пан праўдзівы!—
Са сьмехам Пальчык адзначае;
Абодвых сьмехам пашыбае
Спатканьня гэты тон жартлівы.
Праз паўгадзіны ўсе сышліся.
Цяпер размовы павяліся
На-конт паноў і палявапьня.
Ох, дасьць Ракоўскі залівапьня,
Калі паном не пашанцуе
І сам глушца не запалюе;
Так і ўскіпіць, як рак чырвоны—
Такі ён кручаны, шалёны!
Сам вінават—цябе аблае,
За няма-што з гразёй зьмяшае.
Ох, і паганая урода,
Прышыбла-б дзе яго калода!
Абрыцкі моўчкі дым пускае
І люльку пальцам прыціскае,
Аб чымся думае сукрыта;
Усьмешка нейкая разьліта
І па твары і пад вусамі,
І толькі ўскіне ён вачамі
То на таго, то на другога,
Ды не прамовіць ён нічога,
Бы засмучае штось старога.
— Ўставайце: едуць!—Ўсе ўсхапіліся,
Захваляваліся, захадзіліся,
Знакі на грудзях папраўляюць
І на спатканьне выбягаюць
І ўраз спыняюцца, стаяць—
Паноў тых трэба прывітаць.
Паны ў калясцы пад'яжджаюць.
Фурман тут лейцы падціпае,
Стаемных пару прыпыняе,
А пан Абрыцкі з лясьнікамі
Скланіліся нізка прад панамі.
Паны чуць-чуць адно ўзірнулі,
На іх увагі не зьвярнулі,
Як-бы ня людзі то сталі,
І ў свой будан павандравалі.

Тут лясьнікі бягом да брычкі,
Бо знаюць панскія прывычкі,
Нясуць іх стрэльбы і пакункі,
Прылады розныя, ладункі
І ў будане іх прыбіраюць,
Паном, як могуць, дагаджаюць.
Паны-ж ня бачаць іх, ня чуюць,
Бярэ іх нейкі рух, жартуюць;
Усё іх цешыць, забаўляе,
На лад вясёлы падымае:
Будан, агонь, начлег цікавы,
Прасьцецкі стол, салома, лавы,
Таксама цешыць паляваньне, —
Ім тут цікава ўсё дазваньня,
Апроч людзей, што ім так дбаюць
І ўсе іх глупствы выпаўняюць.
Тут быў Ракоўскі, пан лясьнічы,
З Нясьвіжа глаўны кіраўнічы
Маёнткаў княжыцкіх, пан Сьвіда,
І трэці пан, даўгі, як дзіда,
Быў пан Кржывіцкі, равізовы,
Яшчэ нябачаны тут, новы.
Цямнее ў лесе. Ноч надходзіць,
Марозік зьлёгка націскае;
На неба месяц усплывае,
Задуму смутную наводзіць
І лес маўклівы азірае.
Гарыць-дрыжыць агонь шумлівы,
А залатыя пералівы,
Вуглёў міганьне-дрыгаценьне
Ім ткуць чароўнае адзеньне:
Шчыты агнёвыя, кароны,
То ярка сьветлы, то чырвоны.
Шугае полымя бурліва,
А іскры-зорачкі шчасьліва
Бягуць-плывуць бліскучым роем
Угору ў голькі к тоўстым хвоям
І ў верхавінах прападаюць,
Бы вочкі плюшчаць, уміраюць.
Тут сьветла, весела, ўсё жыва,
А ў лесе цьма ляжыць маўкліва,
Глядзіць панура, неласкава,

Што ня ў свой час ідзе забава.
Дрыгучы блеск вакол гуляе
І цьму адгэтуль адганяе
І піша здольныя малюнкі
І фарбаў розныя гатункі
Па тоўстых хвоях раскідае,
Дзівоты чараў выяўляе.
Сядзяць паны, як страхі тыя,
А міны важныя такія,
Ўсе няпрыступны і ўсе горды,
Рашучы погляды і цьвёрды,
А ў кожным слове, ў кожным руху
Відна зьнявага да «пся юху».
«Пся юхі»-ж ім усяк слугуюць
І для вячэры стол гатуюць,
Ў агонь бярвеньні падкідаюць
І прад панамі выдыгаюць.
І вось за стол паны садзяцца,
Ім заманулась частавацца;
Кілішкі «вудкай» наліваюць
І чаркі з чаркамі стыкаюць,
Жуюць смажэньне і вяндліну
І хваляць добрую часіну.
А «вудка» больш разьвесяляе;
Пан равізовы зачынае:
«Ешчэ польска не згінэла,
Покі мы жыемы».
Паны адны перад другімі
Шыкуюць жартамі сваімі,
Свой розум, гонар выстаўляюць
І дубальтоўкі выслаўляюць.
Ракоўскі, злосны з лясьнікамі,
Зусім ня той цяпер з панамі.
Паны ў хвальбе ня знялі меры,
Самім сабе ня мэлі веры,
Ды пра лганьнё сваё маўчалі,
Не падсяваючы ўсе лгалі.
— А я,—тут Сьвіда выступае,
Ён вус угору падымае
І панству кідае з запалам:—
Седм вількув забіл едным стржалам!»
Паны на момант слупянеюць,

Жавацъ іх скіўцы ня сьмеюць:
Загнаў пан Сьвіда ім загвоздку,
Як-бы у горла ўсунуў костку.
— Дальбуг, цікава, даен слова!—
Сказаў нарэшце равізовы.
— Гм! як-жа гэта, проша пана?—
Усіх зрэзаў Сьвіда нечакана
І верх цяпер над імі мае.
Паноў аж зайздрасьць разьбірае.
— То пан жартуе, як то можна?—
Паны развагу вядуць розна:
Сказаць: салгаў—не выпадае,
Паверыць—веры не хапае;
А паўнамоцны ў здаваленьні,
Як-бы агорнуты ў праменьні,
Навокал горда пазірае
І важна шчокі надзімае,
Як-бы паноў ён і ня бачыць.
— Няхай-жа, пан, то растлумачыць!
— А так, панове: едным стржалам!—
Зноў ткнуў іх Сьвіда як-бы джалам.
У канцы дае ім тлумачэньне:
Забіў ваўчыцу на шчаненьні.
Паны—лясьнічы й равізовы—
Як па камандзе, б'юць галовы;
— І як то мы не дагадаліся!—
І доўга ўсе яны сьмяяліся.
Назаўтра рана, чуць разднела,
Чуць-чуць на ўсходзе пасьвятлела,
Была кароткая парада,
Каму вясьці якога пана.
«Абы ня гэтага шатана,
Хоць-бы ня мне ўсучылі гада»,
Міхал падумаў аб лясьнічым.
«Абы ня з гэтым паляўнічым»,
Так і другія развaжалі,
Пераглядаліся, чакалі.
Але як Сьвіда быў тут глаўны,
А з лясьнікоў найболей слаўны
Міхал даўно ўжо тут лічыўся,
То ён Міхалу даручыўся,
Кржывіцкі Пальчыку застаўся,

А ў трэцяй пары аказаўся
Ніхто другі, як наш Гавака;
Аж уздыхнуў ён, небарака.
Разьмеркаваўшысь такім чынам,
Паны па розных пуцявінах
Ідуць на токі з лясьнікамі.
Міхал здалёк пайшоў цянькамі;
Гатовы плян даўно ён мае,
Ідзе і Сьвіду навучае,
Гаворыць з прыціскам, хоць ціха,
Каб ня ўстрывожыць тое ліха.
— Вось тут, паночку, «такавіска»,
Глушэц асочаны ўжо блізка,
Няхай-жа пан ідзе ціхутка,
Бо гэта штучка вельмі чутка:
Не асьцярогся—і прапала.
І Сьвіда слухае Міхала,
Што толькі той ні загадае.
Міхал над панам волю мае,
Цяпер ён пан хоць на мінутку.
«Скачы-ж, браток, пад маю дудку,
Прызнай-жа мне і ты пашану!»
Міхал у думках кажа пану.
— Як скокну я—і пан хай скача;
Спынюся я—і пан спыніся!
Глядзі-ж, панок, не памыліся,
Каб тут ня вынікла няўдача!—
Міхал замёр, стаіць маўклівa,
А з ім і Сьвіда нярухліва.
У лесе значна пасьвятлела,
І вось дзесь блізка, перш нясьмела
Заграў глушэц і абарваўся,
Ды зноў зачаў, разбалбатаўся.
Міхал даў знак. Скок-скок! Спыніўся.
— Ці бачыць пан? унь-унь чарнее...
Ой, не: хай, пан, цярпець умее!—
А Сьвіда стаў пароць гарачку
І ўжо у стрэльбе ўзьвёў сабачку.
— Ня руш! ня руш, пан! о, крый божа:
Пан папсаваці справу можа!—
Яшчэ мінуту улучылі,
На крокаў дваццаць падступілі.

Цяпер глушэц, як на далоні,
Сядзіць, бы шула, чуць ў заслоне
Хваёвых лапак, хвост мятлою,
Як-бы любуецца сабою,
Балбоча, крэхкае і сьвішча,
Глушыц склікае на ігрышча,
А мо' хваленьні жыцьцю правіць
І гэты бор спрадвечны славіць.
Міхал і Сьвіда тэй часінай
Стаялі моўчкі пад ялінай.
Пан Сьвіда стрэльбу падымае
І доўга цэліцца... страляе.
Бух!—гукнуў стрэл, лес узбудзіўся,
Дымок раўнюткаю стралою
Жахнуў старую гэту хвою,
З якой глушэц даўно зрадніўся;
І раптам з ёю разлучыўся
У момант зьвяў і страціў сілы
І не пасьпеў разьняць ён крылы.
На мяккі дол, на мох зялёны
Упаў, насьмерць акрываўлёны;
Ўзьнялась галоўка і апала,
Два разы лапка задрыжала,
Навек застыла нярухома.
А Сьвіда рад быў, рад, вядома:
Рублём Міхала ён трактуе
Цыгарай хвацкаю частуе.

XXIV.

ВЯЛІКДЗЕНЬ.

У хаце вучням не сядзіцца—
Прайшла ахвота ў іх вучыцца;
І сам дарэктар уздыхае,
На Мікалаўшчыну ківае,
У смутку нейкім часта ходзіць,
Аб доме гутарку заводзіць,
Пускае жарты міма вуха,
Яго ня цешыць сэладуха,
Якая хлопцу падабалась,
Бо вельмі добра удавалась.
— Сказаць, ня кепска тут хлапчыне,—
Прамовіць часам гаспадыня,—
А ўсё-ж дамок свой моцна цягне,
І кожны к матцы сваёй прагне.—
Прышлось уважыць тут малому
І адвясьці яго да дому.
А вучні кніжкі пахавалі
І ўжо вялікадня чакалі.
Прышла вялікая субота,
Даўно прыпынена работа,
І ўжо пад-вечар сама хата
Была прылучана да сьвята:
Лагоднасьць, згода і павага
І вельмі сталая развага
Ўвесь гэты дзень тут панавалі,
І блізкасьць сьвята шанавалі
Старыя, дзеці і падросткі,
І шуму тут не падымалі,

Як будным днём, з-за кожнай косткі.
Алесь і Костусь, Міхаліна—
Сама найшла на іх часіна—
На працу зранка вышлі самі
І падмялі двор дзеркачамі;
Пясочку потым накапалі
І сьцежкі ім панасыпалі;
І гэты дворык так зьмяніўся,
Так гожа траўкай заіскрыўся,
Што проста глянуць было люба,—
Хоць ты вядзі яго да шлюбу.
Мужчыны загадзя пабрыліс,
Вадою цёплаю памыліс,
Бо трэба-ж ім было сабрацца
Паехаць ў царкву спавядацца,
Хоць і казаў Антось, бывала,
Што тут, у лесе, грахоў мала;
Калі-ж часамі грэх налучыцць,
Аб ім забудзеш, ён ня мучыць
І не пашходзіць ў справах неба,
Але папу аддаць іх трэба.
І вось, як трошкі зьвечарэла,
Каламашка загрукацела,
На сьвет выходзячы з усьмешкай,
Зіму згуляўшы пад застрэшкай.
Антось агледзіў тут прылады,
Калёсам добра даў «памады»,
Густога дзёгцю і варволю,
Каб меней крыўдзіліс на долю;
А напамадзіўшы калёсы,
Падправіў вітыя атосы
І падлажыў у задок сена.
Вясёлы час—павозак зьмена!
Агледзіў дзядзька ўсю аздобу,
Тады зрабіў павозцы спробу.
Калёсы лёгка закруціліс,
З вясёлым гукам пакаціліс,
Пайшлі ў ходу раўнютка, гладка,
Як з маслам першая аладка.
Тымчасам ў хаце ўсё гатова,
Цяпер за бацькам толькі слова,
Бо ён у лесе прыпазьніўся

І вось цяпер яшчэ пыніўся.
А хлопцы зраньня рыхтавалісь.
Па добрай згодзе зьмеркавалісь
І самі зладзілі, вядома,
Хто едзе з іх, хто будзе дома.
— То будзем ехаць: я—гатовы...
Ну, аставайцеся здаровы!—
Міхал дамашнім пакланіўся,
І шапку зьняў, перахрысьціўся.
Яму ў адказ дабра жадаюць,
Грахі ўсе чыста адпускаюць.
Над ціхай талаю зямлёю
Навісла ночка тэй парою.
Было спакойна і лагодна,
Як-бы сама прырода тая
Паважнасьць сьвята адчувае,
З людзьмі жыве супольна, згодна.
Маўчаць хваіны, а ні зыку,
Ня шэпне гэты бор-музыка,
Стаіць маўчком і разважае,
Відаць, Вялікадня чакае.
«Цяпер і страхі пазьнікалі!»
На вуха Костусю шапталі
Якіясь думкі-весялушкі:
«Зьвяры Вялікдзень чуюць, птушкі
І хвоі гэтыя і елі,
Ліхія людзі падабрэлі,
Бо сьвятам божым ўсюды вее;
З нажом разбойнік не пасьмее
Залегчы ў лесе срэдзь дарогі,
Бо і заможны і убогі
Сьвяты Вялікаднік сьвяткуюць
І радасьць ў сэрцы сваім чуюць».
І гэту згоднасьць, радасьць сьвята
Ва ўсім Кастусік адчувае:
І ў тым, як з дзядзькам размаўляе
На возе седзячы з ім тата,
Яна чуваць ў пытаньні брата,
І ў гэтым лесе безгалосным,
І ў мерным клыгату калёсным;
Вось так і чуеш, што й дарога
Цяпер паслушна волі бога,

І пераказваюць навіны
Калёсам гучным каляіны.
Дарога з лесу вышла ў поле,
Калёсы коцяцца паволі.
Шуршыць пясочак многазначна.
Ў сяле на цэркві чуць абачна
Блішчыць ліхтарык і мігае,
Дарожных погляд прыцягае.
Яны лагчынку праяжджаюць
Гару сярэднюю мінаюць,
Клады з паніклымі крыжамі,
Дзе дрэвы голькамі-брыжамі,
Навісьлі ціха над зямлёю,
І едуць мернаю ступою.
Вось хаты з мроку выплываюць,
Агнямі вокны ў хатах зьяюць,
І на пясочку блескі-плямы
Прыгожа пішуцца скрозь рамы.
Яшчэ па звычаю старому
Мужчыны сталыя у дому
Свае літаньні адпраўлялі,
Пакуты Езуса сьпявалі.
Так і цяпер у Ратуёвых,
У Яхіма дзядзькі, ў Базылёвых,
Таксама ў Стасечкі і ў Даткі
Свае захоўвалі парадкі:
Сядзелі згодна і набожна
І сьпеў сьвяты вялі заложна,
Вачэй ня зводзячы з кантычкі.
Часамі тут былі і стычкі,
Калі сьпеў новы зачыналі
Ды ў тон агульны не траплялі.
— Ня так, Андрэй, ты пачынаеш!—
— Не, гэта ты, Сальвэсь, зьбіваеш!
— Ня так, мужчыны, вось як трэба!—
Пры гэтым чуўся бас Язэпа,
Другія голас далучалі,
І гуртам зноў яны сьпявалі
За накіроўваючым басам.
А падарожныя тымчасам
На двор да швагра заяжджаюць,
Ідуць у хату, ўсіх вітаюць.

Карусь Дзівак ў сваім кажусе
Ляжаў на печы ў цёплым дусе,
Як заўжды ў вольную часіну;
Ляжаў, курыў і цыркаў сьліну
З-за белай коміны на хату;
І ён таксама рады сьвяту,
Але ніяк ня мог стрымацца,
Каб з печы жартам не азвацца,
Абы хто ў хаце паказаўся,
І сам ён сьмехам заліваўся;
А цётка Магда ня стрывае
І Дзівака свайго палае:
— Чаго, кацьмак, там заваліўся?
Пайшоў-бы ў цэркву памаліўся,
Зусім ты бога адцураўся:
Пятнаццаць год, як спавядаўся!
— А што папу казаць я маю?
Я печ на рай не памяняю!
— Цьфу, млін пусты! ото завала,
Бадай табе было зарвала!—
І злосна дзядзьку лае цётка,
А ён хіхікае каротка.
— Што, дзядзька, пойдзем ў цэркву можа?
— А пойдзем, голубе-нябожа!
Антось і Костусь ідуць з хаты.
Цянюючь вуліцай дзяўчаты,
Шчабечуць весела, сьмяюцца,
І хлопцы дзесь перагукнуцца.
І ўсе вясёлы, ўсе рухлівы
І сьвятам заўтрашнім шчасьлівы.
А цэрква, макаўка сьвятая,
Народу поўна, блескам зьяе.
Сярод царкоўкі плашчаніца
Стаіць між ёлачак зялёных.
Кабеты, дзеўкі, маладзіцы
Ідуць-плывуць да плашчаніцы
У хустках белых і чырвоных,
Набожна хрысьцяцца, ўздыхаюць
І лбом данізу прыпадаюць.
Направа сталыя мужчыны
Стаяць, разгладзіўшы маршчыны.
А Чыліноў Алесь надзьмуўся,

Ў сьвятыя дзеяньні ўткнуўся
І там, дзе слоў не расчытае,
На сажань голас працягае.
— Вось Чыліны як дацінаюць!—
Чытаньне людзі адзначаюць.
Народ калышыцца, хвалюе,
Бы ў цёмным віры вада тая,
І ўсё плыве, ўсё прыбывае
І ўлады сну ён больш ня чуе,
І блізак час сьвятой дзяньніцы.
«Хрыстос васкрос!»—з гары-званьніцы
Вяшчае першы звон шчасьліва.
Народ увесь, бы ў поле ніва
Буйнымі гнецца каласамі,
Скланіўся ціха галавамі.
А пачакаўшы з паўгадзіны,
Нясуць жанкі, нясуць мужчыны
Кашы, каробкі, паўвасьміны
І ставяць ў рад на цьвінтары
Усе вялікодныя дары.
Маленьве бацька-поп канчае,
Ідзе з крапідлам і махае,
Заварушыліся каробкі,
Кашы хватаюць, паўвасьміны,
Ня трацяць добрае часіны
Дзямян, Шабас, Казімер, Сьцёпка.
Паперлі полем русакоўцы,
Бягуць да коней сьвераноўцы,
Гудуць, склікаюцца, віншуюць,
Адны другіх ў галдзе ня чуюць,
І ўсе сьпяшаюцца, бягуць,
Каб рот свой скорамам заткнуць.
Антось з Міхалам і гатовы.
— Сьвяткуйце-ж веселы, здаровы!—
Усім дабра яны жадаюць
І за вароты выяжджаюць.
А людзі ў хатах не драмалі:
Ўжо «алялюя» адсьпявалі
І за сталамі ўсёй сям'ёю
Сядзелі-цешыліся ядою.
Панукі конік не чакае,
І сам ён рысьсю запускае,

Як-бы сьпяшаецца дамоў
Замчаць сваіх гаспадароў.
А новы дзень, даўно жаданы,
Ужо сыпле багру на курганы,
І стрэлы-косы залатыя
На ўзгоркі падаюць крутыя.
А хмаркі ў фарбах злоталітых,
У шаўкох, агністых аксамітах,
То паасобку, то гурткамі,
То залатымі ланцужкамі,
Як-бы спыніўшысь нярухліва,
Усьмешкі кідаюць шчасьліва,—
І ім хацелася, відаць,
Сьвяты Вялікаднік вітаць.
— Ну, едуць, едуць!—Алесь з хаты
Бяжыць да дзядзькі і да таты,
І дзеці кінуліс к парогу.
— Ну, вось, і дома, дзякуй богу!—
Прышлі у хату, ўсіх цалуюць,
З сьвятым Вялікаднем віншуюць;
Памыліс борзьдзенька, садзяцца,
Бо час даўно ім разгаўляцца.
Абрусам белым стол накрыты,
Ўсё мае выгляд самавіты;
Мужчыны добры і прыветны,
Ніякай цені незаметна.
На бэльку кінуў бацька вочы,
Бярэ кантычку і гартае,
«Вэсолы нам дзісь дзень» шукае.
Хоць сьпевы слухаць неахвочы,
Але трымаюць дзеці згоду,
Бо ўжо вялось так год ад году.
«Вэсолы» ў «ксёнжцы» дзесь прапалі,
Насілу ў двох іх адшукалі
І раптам дружна зацягнулі,
Як-бы іх пугай сьцебанулі;
І маці голас далучае
І так танютка выпрабляе,
А гаспадар ўсё болей з баса
Утне такога выкрунтаса,
Аж сам падзівіцца сабе
І стане горача табе.

Антось бярэ больш танкавата
І не адстае ніяк ад брата,
А хлопцы толькі усьміхнуцца,
Але сядзяць, не зварухнуцца.
К канцу падходзіць «алялюя»,
Ў камору маці тут тралюе,
Нясе прынадную бутэльку.
Кантычка зноў ідзе на бэльку.
Відэльцы дружна разьбіраюць,
І гуртам яйкі ачышчаюць,
І па кусочку іх бяруць,
Крыху падсольваюць, ядуць.
Вось бацька чарку наліває
І вочы ўгору падымае.
— Дай, божа, за год дачакаць.
Здаровым, вясёлым, жывым
І новы Вялікдзень таксама спаткаць
У добрым здаровейку ўсім,
Каб гора і смутку ня зналі.
— Дай божа!—разам адказалі.
І пайшла чарка з рук у рукі,
Пілі ўсе гладка, бяз прынукі;
Малым папробаваць далі,
Каб весялейшыя былі.
А на стале тым—рай ды годзі,
Таго ня знайдзеш і ў «кампродзе»:
Ляжала шынка, як кадушка,
Румяна-белая пампушка,
Чырвона зьверху, сакаўная,
Як-бы агонь у ёй палае,
А ніз бялюткі, паркалёвы;
Кілбасы-скруткі, як падковы.
Між сьцёган, сала і грудзінак
Красуе ўсмажаны падсьвінак,
Чысьцюткі, сьвежы і румяны,
Як-бы паніч той падзіманы.
Муштарда, хрэн—адно дзяржыся,
У рот паложыш—сьцеражыся!
А пірагі, як сонца, зьялі,
І ў роце бабкі раставалі.
Са смакам елі і багата—
На тое-ж даў бог людзям сьвята.

XXV.

ЛЕТНІМ ЧАСАМ.

Прайшоў Вялікаднік сьвяценькі.
Бяруцца людзі за сявенькі,
За плуг, за бораны, за сохі,
Пайшлі разгульвацца патрохі.
Запахла поле зноў ральлёю;
Гракі, вароны чарадою
За сьвежай ходзяць баразною.
Вясёлы шум і пануканьне
Чутны да самага зьмярканьня.
А над палямі ў ясным небе
Сьвятымі песьнямі аб хлебе,
Які даручан гэтай глебе,
Зальлюцца жаваранкі хорам,
І песьні моўкнуць па-над борам.
А сам той бор глядзіць з усьмехам
І ўторыць чуткім сваім рэхам
І сьпеву-посьвісту драздоў,
І громкім трубам пастухоў,
І ціхай дудцы за гарою.
Адна работа за другою
Ідзе-плыве сваёй чаргою
То ў агародзе, то на полі
І ня спыняецца ніколі;
І так у клопаце, ў рабоце,
Ці то ў няволі, ці ў ахвоце
Вясна мінецца, прыдзе лета.
Тады што дня ўставай дасьвету;
І вогнявокая дзяньніца,

Як маладая чараўніца,
Цябе сягрэе мілым сьмехам,
Авее духам чыстым бораў,
Палёў, лугоў, нябёс прастораў
І сыпне радасьць нізкім стрэхам.
Ды толькі будзе той дастойны
Вітаць у ранічак спакойны
Златавалосую багіню,
Той да грудзей яе прыхіне,
Яе пацешыцца красою,
Хто сам абмыецца расою.
За колькі дзён да касавіцы
Касцы заглянуць на паліцы,
Каб малаток знайсьці і бабку:
Ідзе работа, ня сьпі ў шапку.
Агледзьце, братцы, добра косы,
Каб не псаваць свае пракосы,
Каб не ўвадзіць людзей у грэх,
Касарства зводзячы на сьмех.
Пахібка знайдзецца якая,
Наш дзядзька першы ня ўтрывае
І на пакошу тыкне пальцам:
Бяда няўмекам і нядбальцам,
Хто шнур зжуе нявоўным плехам—
Антось яго ўжо дойме сьмехам,
Задзене проста за жывое,
Хоць сэрца ў дзядзькі і ня злое.
Затое-ж дзядзька хват і дока,
Набіў на косах сваё вока,
І калі выбера ён коску—
Ня пара іншаму падоску:
І ярка, лёгка, спрытна, гонка;
Другі лягчэй знаходзіць жонку,
Свой вечны лёс, сваю красу,
Чым дзядзька добрую касу.
І паглядзець было цікава,
Як дзядзька шчыра і ласкава
Касу на рынку выбірае!
Якіх ён спроб там ня ўжывае!
Сьпярша агледзіць яе пільна,
З усіх бакоў глядзіць прыхільна
І пастулова, папададку,

Як на насок, так і на пятку
І на кляймо, на шыйку тую;
Глядзіць мінуту і другую.
Ды для касы гэтага мала:
Спрабуе кіпцем яе джала
І спробу зробіць над абухам.
Тады паверка йдзе ўжо вухам,
Ці добра звоніць коска гэта—
У дзядзькі тут свая прымета.
Ды я ня ведаю, якая,
І дзядзька косцы загукае:
„Ка-са!“ і вуха прыкладае—
Сакрэт знаў дзядзька ў гэтай штуцы:
Каса павінна адгукнуцца;
Калі-ж каса не гаваркая,
То дзядзька спосаб яшчэ мае:
Насьлініць, выцершы насуха,
Рубец касы, той край абуха,
І ўпапярок у тую сьліну
Кладзе саломінку-націну,
І тут каса ўжо, брат, ня схлусіць:
Удоўж саломка легчы мусіць.
Купіць касу—о, гэта штука!
Яшчэ больш важная навука—
Умець дагнаць касу да ладу
І даць ёй выклепку, асаду.
Мастак быў дзядзька і на гэта,
Ён ладзіў многа кос у лета
І так наклепле іх, асадзіць,
Што хто на коску ні паглядзіць,
То толькі ахне ўжо ад дзіва
Ці галавой кіўне маўкліва.
За дзень, за два да касавіцы
Зьвіняць, гамоняць вакаліцы
На ўсе лады, на ўсе галосы—
Пайшлі кляпаць і ладзіць косы.
Настаў дзянёк, даўно чаканы.
Пакаты ўзгор'я і курганы
Узьдзелі чырвані кароны,
І стрэхі сонцам пазлачоны;
Туманаў лёгкія паромы
Над рэчкай віснуць нярухома,

А ў люстры водаў гэтай рэчкі,
Як закаханая дзяўчына,
Глядзіцца пышная вярбіна.
Ў бліскучым лісьцейку, як сьвечкі
На аўтары ў часы маленьня,
Іскрацца сонейка праменьні,
Бы сьмех бязгрэшны і шчасьлівы.
А там, на ўсходзе, пералівы
Агністых фарбаў робяць дзівы
І сыплюць шчодра ад усходу
Зямлі і небу радасьць, згоду.
І чуткі струны гэтай цішы!
Іх подых ветрыку ўскалыша,
І нават з дрэва лісьцік кволы
Адб'е ў іх голас свой вясёлы.
  Але паслухай, мілы дружа:
Эх, што за хваля і як дужа,
Разгонна, сьмела і вагромна
Плыве па струнах тых з-пад Нёмна!
Ідуць касцы, зьвіняць іх косы,
Вітаюць іх буйныя росы,
А краскі ніжай гнуць галовы,
Пачуўшы косак звон сталёвы.
Касцы ідуць то грамадою,
То шнурам цягнуць, чарадою,
То паасобку, то па пары;
Ідуць касцы, ідуць, як хмары,
І льлецца сьмех іх разудалы,
Як веснавыя перавалы.
Гаворка, шум і коней ржаньне—
Касьбы вясёлае вітаньне.
Касцы, ваякі ціхай працы,
Выходзяць з косамі на пляцы,
І на палоскі верставыя
Кладуцца коскі іх крывыя—
Пайшлі праверкі і прамеры,
Каб больш мець пэўнасьці і веры
І каб ня вышла пераксу
І не зайсьці ў чыю палосу,
Бо будзе крыку, будзе сваркі,—
Няхай лепш цэлы будуць каркі.
Але бывалі ўсё-ж здарэньні,

Што вынікалі абурэньні,
Калі ў траве хто брод вядзе
Ды трохі ў шнур чужы ўбрыдзе:—
Тагды касцы страх, як крычалі
І мацярок упаміналі.
Эх, час касьбы, вясёлы час!
І я ім цешыўся ня раз,
І з тога часу па сягоньня
Мне сонцам сьвеціць Наднямоньне.
Касцы рассыпаліcь па гаку,
Як-бы ідуць яны ў атаку,
І жыва менцяць свае косы;
І ткуцца здольныя пракосы,
Лажацца роўнымі радамі,
А за касцом двама сьлядамі
Адбіткі ног яго кладуцца,
А косы сьвішчуць і сьмяюцца.
Тымчасам сонца выйшла ўгору
І з безгранічнага прастору
Шырокай плыньню агнявою
На землю шчодраю рукою
Льле блеск гарачы і яскравы;
І вянуць скошаныя травы,
І выглядаюць нудна палі.
На луг другая коціць хваля:
Ідуць грабцы, жанкі, дзяўчаты,
Убраны хораша, бы ў сьвята:
Чырвоны колер, белы—ўсякі,
Бы ў агародзе тыя макі;
Ідуць, пракосы разьбіваюць,
З лагчынак сена выграбаюць.
То там, то сям у чэсьць Пятровак
З грудзей тых макавых галовак
Дзяўчатак слаўных, яснавокіх
У лугох прасторным і шырокіх
Плывуць-дрыжаць сьпяванак тоны,
І тыя песьні засмучоны
І млеюць ў стомленым абшары,
Як-бы адбітак божжай кары.
А дзень гарыць, а дзень палае.
Ўсплывае хмарка і другая
Над сіня-дымным небасхілам

I ў задуменьні смутна-мілым
З нябёс блакітных пазіраюць,
Як-бы дарогу выбіраюць.
Раздольле ў лузе, эх, раздольле!
А колькі сьмеху і свавольля
І жартаў, плюскату, штурханьня
Над гэтым Нёмнам у купаньне!
І хіба можна ўжо ўстрымацца,
У час касьбы не пакупацца?
І дзе на сьвеце ёсьць такая,
Як Нёман, рэчанька другая?
Тут хвалі сьветлы, срэбралітны,
А беражкі—ну, аксамітны,
На дне пясочак жоўты, чысты,
Вадою згладжаны, зярністы.
У воду войдзеш—шчасьце раю,
Я шчасьця большага ня знаю,
Ці знаць яго ўжо ня прышлося,
Як толькі тут, на сенакосе.
    А глянь на луг пад вечар, браце!
Увесь, як ёсьць, ва ўсім ахваце,
Па ўсіх грудох аж за дарогу
Устаўлен копамі мурогу;
І так сьвяжуткі копкі тыя,
І так выразны, бы жывыя,
І выгляд кожнае адметны,
Але ўсе разам так прыветны!
Вазы шыбуюць важна, стала,
Бы тых вагонаў рад нагнала.
Павее ветрык—што за пахі!
Мёд разьліваюць тыя гмахі,
Віно найлепшае і ром,
Як плата шчырая касцом.
    А вечар чуткі, гутарлівы
Разносіць гоман, сьмех шчасьлівы
І ў сэрцы паліць парываньні
І тчэ красёначкі каханьня.
Ружовы захад повен ласкі,
І ціха зьвісьлі агнепаскі,
Брыжы, тасемкі і каралі;
Адзеньне хмаркі пазьнімалі,
І самі леглі спаць на ночку,

Адзеўшы лёгкую сарочку;
І гасьне дзень у задуменьні,
Як гаснуць жыцьця лятуценьні.
Зірні на луг прад навальніцай,
Калі крыжастай бліскавіцай
У страсе твар ахрысьціць хмара,
І сілай грознага цяжару
Ўскалыша землю шум дрыгучы—
Далёкі, устрымлены, магучы—
І здрыгане нябёс разлогі,
Як голас божжай засьцярогі.
Зірні тады на гэту шыр:
Трасецца-ходзіць луг, бы вір,
Бы той кацёл у час кіпеньня,—
Ўсё поўна руху і імкненьня.
Ой, час гарачкі, ой, час цяжкі!
Бягуць касцы, ну, як мурашкі,
Бягуць грабцом на дапамогу
І раптам б'юць усе трывогу.
А хмары ўсталі нечакана,
Хоць праўда, парыла ўжо зрана;
Беларужовыя іх шаты
Вісяць маўклівы і зацяты,
А кучаравыя клубішчы,
Як на ўсясьветным пажарышчы,
Растуць, расквечваюць на сонцы
Свае клубочкі-валаконцы
І ткуць сярэбраны масток,
Дзе гром застукаў, як чаўнок.
Пад шум, пад грукат навальніцы,
Як-бы па знаку чараўніцы,
Ўстаюць-растуць на лузе копкі,
І луг пабраўся ўвесь у бобкі.
А пад хваінаю на грудзе
Вакол стажка аж кішаць людзі,
Гарачка ўсіх бярэ такая,
Што пот ім вочы залівае,
Бо хмара сіваю градою
Ўжо зьвісла нізка над зямлёю,
Ідзе гняўліва, пасмы сьцеле,
Блішчыць-гарыць яе кудзеля
І пакручастымі жмутамі

Стрыжэ-глядзіць, як зьмей вачамі,
І сучыць срэбраныя ніткі
У шнур дажджаны ўвачавідкі.
    А дождж шуміць, а дождж гудзе
І бліжай-бліжай ён ідзе
І даль туманам засьцілае.
Упала кропля і другая,
За імі цэлым вадаспадам
Буйныя капкі, як-бы градам,
Па лісьцях дуба секанулі
Ды далей сетку пацягнулі.
І вось жахнула бліскавіца,
Як вогнемгненная крыніца,
І гром-пярун сталёвым бічам,
Бы нейкі зьвер страшэнным лычам
Арэ, трасе, калоціць хмары,
Зямлю, надземныя абшары,
Бушуе доўга, абурліва,
Над лесам коціцца гняўліва,
І гэты гоман, гнеў дрыгучы,
Злучае зноў у стрэл магучы,
Густы, злавешчы, віхрабежны
І нястрыманы і драпежны,
І так цяжэрна націскае,
Як-бы зямлю дзесь угінае.
І шугнуў дождж налётам сьмелым,
Павіс абрусам густа-белым
Над гэтым лугам, над палямі
І льлецца коса ручаямі,
Бы невад цягнецца грымотны,
І б'юцца кроплі ў пыл вільготны.
Зірнеш вакол—адна любота!
На лузе спынена работа,
Жанкі, дзяўчаты і мужчыны
Бягуць пад копы, пад драбіны,
Каб менш быць змочаным дажджом;
А хто, накрыўшысь халатом,
Ці так накінуўшы дзяругу,
Сядзіць квахтухаю срэдзь лугу.
— Давай, давай, дожджык, накропу!
Сюды, дзяўчаткі, лезьце ў копу:
Дасьць бог на нашым гэтым грудзе

На другі год касцоў прыбудзе!—
Пад гэты гром, пад дождж упарты
То там, то тут пачуеш жарты
І сьмех вясёлы, піск дзявочы,
Бо хто-ж кранудь іх не ахвочы?
Але й дзяўчаты язык маюць
І востра хлопцаў падсякаюць,
Ня робяць жартам перашкоды.
    За тыдзень добрае пагоды
Праходзіць, глухне касавіца,
І толькі дзе-ня-дзе капіца,
Стуліўшысь ціха над вадою,
Глядзіць забытаю ўдавою,
Бы нейкі жаль яна хавае
І сэрца смуткам авявае;
Ды стогі, сьведкі цяжкай працы,
Стаяць, як панскія палацы.
А пышны луг так абяздолен,
Стаіць, пакошан і аголен
І выгляд мае засмучоны.
Гракі і галкі і вароны
Даўно дзяцей павывадзілі,
Над гэтым лугам закружылі,
Ляцяць сюды на раздабыткі—
Цяпер тут добрыя спажыткі.
    Эх, скошан луг,—і зьніклі краскі,
Бы тыя чары мілай казкі,
Якую ў часе вандраваньня
Ці адзінокага блуканьня
Табе складаюць думкі самі
І залатымі паясамі
Твае прыгоды спавіваюць
І лёсы жыцьця аздабляюць.
Глядзіць пакоша-луг гаротна,
На сэрцы робіцца маркотна.
Эх, лета-лецейка любое,
Ты адцьвітаеш, залатое!..
І так паволі, неўзаметкі
І нашы зьвянуць жыцьця кветкі.
    Але касьба—пачатак лету.
О, колькі ў ім яшчэ прывету!
Прыгод усякіх так багата—

Тужыць аб леце ранавата.
Яшчэ ня раз у часе жніва
Дзяньніца зоймецца шчасьліва,
І ў ясным блеску і ў красе
Адб'юцца хараша ў расе
Яе кароны агнявыя,
І пасмы-косы залатыя
Скрозь шоўк нябёс ружова-белы
Рассыплюць радасныя стрэлы,
Бы ліры божжай тыя стрункі,
Бы тыя чары-пацалункі
На вуснах шчырага каханьня
У патайны часок спатканьня.
Яшчэ нямала дзён цікавых
І раніц сьветлых і ласкавых,
Калі туманам белаватым
Лясок атуліць свае шаты,
А на палёх у белі жыта
Сьмех заблукае самавіта—
Ружова-бледна чырвань-зьяньне,
Дзяньніцы ціхае вітаньне.
Дык не гаруй-жа, брат-нябога:
Дзянькоў вясёлых яшчэ многа!..
    І так заціхлі сенажаці,
Пайшла каса адпачываці,
Да часу зьвісшы пад страхою,
Каб быць заўсёды пад рукою
На ўсякі выпадак, патрэбу.
Цяпер увагу дайце хлебу—
Сярпок крывенькі просіць дзела,
Жытцо падходзіць, пабялела.
Саломку выгнуўшы дугою,
Зьвісае колас над зямлёю,
А сьпела-поўныя зярняткі
Глядзяць, як сповкі-вачаняткі,
Нібы ім хочацца хутчэй як
Спаткаць-убачыць мілых жнеяк.
    Прыйшоў жаданы час спатканьня.
Глядзіць прыветна дзянёк зраньня;
У блеску сонца нікнуць росы;
Сьвяжуткі, чысьценкі нябёсы,
Бы тыя вочкі маладыя.

Застылі хмаркі залатыя.
Дымок танюткі, белаваты
Ўжо павіваецца над хатай,
Бо трэба-ж выпаліць печ тую
Ды йсьці на ніўку маладую.
Угрэла сонца. Жней чародкі
Ідуць паважна, як лябёдкі
У хустках лёгкіх, кофты белы,
Іх рукі дужа загарэлы.
Ідуць дзяўчаты, маладзіцы
І жарты строяць, як блазьніцы,
Ідуць шумлівы, гаварлівы,
Зьвініць іх голас, сьмех шчасьлівы;
Чутна і песьня маладая,
І поле раптам ажывае.
І мацяркі з дзяцьмі малымі
У лубкох-калысках за плячымі—
Такая ты, жаночча доля—
Марудна цягнуцца на поле.
Прыйшлі на вузкія загоны,
Дзе каласочкі шумы-звоны
У таямнічны сьпеў зьлілі,
Упаўшы чолам да зямлі.
Гарачы дзень. На полі душна.
Прыціх той ветрык непаслушны,
Як-бы сваім аддаўся марам.
Зацішак поля дыша варам
І гоніць з твару поту рагі,
І сохнуць губы ад тэй смагі.
А жнейкі жнуць. У моры збожжа
Мільгае постаць іх прыгожа,
Калі ў паверхні таго жыта
Ўсплыве галоўка самавіта
І так прыгожа азірнецца,
А гібкі станік разагнецца.
Або калі над галавою
У жнейкі спрытнаю рукою
Пучок калосьсяў мільгатнецца,
Апіша дужку, бы вясёлку,
Бы нейкай зьнічкі сьлед пагаслы,
І борзда ляжа ў перавяслы,
Што распасьцёрты на падолку...

Дапраўды: ўзмахаў гэтых мгненьне—
Адна любота, заглядзеньне!
Гарачы дзень! Эх, сьпёка, сьпёка!
А прахладзь вечара далёка.
Замлела ўсё ў жары-тамленьні,
Зямля гарача і каменьні;
А ўсюды ціха, нема, глуха,
І толькі заедзь каля вуха
Гудзе агідна, надаедна,
Бы сама наша доля бедна,
Ды дзіцянё з лубка-калыскі
Заводзіць плачы свае, піскі,
А кучаравыя снапочкі,
Над ім злучыўшы каласочкі,
Стаяць спакойна і маўкліва,
Бы кажуць жнейкам тым жычліва:
«Да нас ідзеце, дабрадзейкі!
Пад наш цянёк хавайцесь, жнейкі!»
А жнейкі жнуць. Іх твар палае,
Іх пражыць, сушыць смага тая,
Якую трудна ім здаволіць,
Якая толькі «піць! піць!» моліць.
Сярпок скрыгоча прагавіта,
Жытцо згрызаючы сярдзіта,
Як-бы яму ўсё мала стравы—
Ня дарма-ж вылез ён з-за лавы;
Цяпер яго краса-часіна:
Шпарчэй, шпарчэй-жа гніся, сьпіна!
І сьпіны гнуцца, бы ныраюць;
Па струнах-кольвах пальцы граюць,
На прост кладуцца жмені жыта,
Растуць снапочкі самавіта,
Стаяць, бы лялечкі якія,
Глядзяць, як госьці дарагія.
Прыйдзі пад вечар ты на поле
І палюбуйся ім, саколе!
Ў якія роўныя шнурочкі
Цяпер пакладзены снапочкі!
І як прыгожа-слаўны бабкі!
Якія ладныя іх шапкі!
І хоць яны ўсе адзінакі,
Але і выраз і адзнакі

У кожнай бабкі асабісты,
А наагул усе фарсісты.
Зірнеш—дальбог-жа, возьме ўцеха
І ня стрымаешся ад сьмеху:
Яны так мілы, так прыветны,
Так самавіты, так фацэтны
І пазіраюць так прыхільна,
Прыгледзься толькі да іх пільна!
І многа-ж іх: ня зьмерыш крокам
І не акінеш нават вокам;
Стаяць радамі, зухаваты,
Як на ўрачыстасьці салдаты.
А тая ранічка на полі
У часе летняга расквету!
Эх, выйдзі ў поле, брат, дасьвету:
Ня будзеш каяцца ніколі.
Зірні, прыслухайся наўкола:
Як ціхамірна, як вясёла!
І ў кожным дрэве, і былінцы,
І ў малюпасенькай расьлінцы
Ну, ва ўсім чысьценька дазваньня
Блукае радасьць спадзяваньня.
Куды ні глянь—усё ў настроі
І ў добрай згодзе між сабою.
Само паветра жыва, дыша,
Бы ў ім хтось хвалы жыцьцю піша,
Праменна-сьветлы, яснавокі,
І гаснуць-нікнуць ночкі зрокі.
Усход жыве, гарыць, палае,
Слупы-праменьні падымае,
Бы тыя рукі блаславеньня
У часе шчырага маленьня.
І вось яна, жыцьця крыніца,
Сама багіня-чараўніца,
Ўзышла на неба і міргнула,
Расу ў брыльлянты абярнула,
Глядзіць прыветна, ўсіх кахае,
Па сьвеце стрэлы рассыпае
І песьціць шчыра ўсіх, як матка...
Хіба забудзеш міг той, братка?
Каб завяршыць малюнак лета,
Каб песьня ўся была дапета

На мой манер і на мой лад
І апісаць усё падрад,
Я, адчуваючы патрэбу
Аддаць падзяку зямлі, небу,
Хачу ў парэчынскі лясок
Зайсьці яшчэ, ну, хоць разок,
Узяўшы кошык ці каробку,
І ўжо тады паставіць кропку
І кончыць з летняю парою.
Мне не даюць грыбы спакою,
Баравікі мне часта сьняцца,
Мне з імі трэба паквітацца;
Я чую—грэх іх абмануць,
На іх увагі не зьвярнуць.
Чорнагаловыя, ўдалыя,
Баравічкі мае любыя!
Якою слаўнаю сям'ёю
Вы ўстаіцё перада мною!
Я помню летнія часіны
І вас, грыбныя баравіны!
Ранюткі час. Нідзе нікога.
Між дрэў зьвіваецца дарога,
А па дарозе ты з кашом
У лес шыбуеш ціхачом,
Каб ашукаць жанок руплівых,
Бяссонных, вечна клапатлівых,
І ім на злосьць, на зайздрасьць тую
Набраць грыбоў капу, другую,
Пакуль агледзяцца яны,
Што там «карэнчыкі адны».
Наладзіў струны лес маўклівы
На лад вясёлы, на шчасьлівы;
І толькі сонцаў круг чырвоны
Асыпле золатам кароны
Высокіх хвой у тым бары
І кіне багру па кары,—
Ачнецца лес, зьвіняць прагалы,
Як многаструнныя цымбалы,
І толькі пошчак той якоча,
Пераліваецца, гагоча,
Бяжыць па ўзгор'і між палянак,
Як сьпеў размашыстых гулянак.

— Марыля, гу!—Гу-гу, Тацяна!
— Гу-гу, Магдуся! Гу, Мар'яна!
— Антоля! цётка Міхаліна!
— Алеся! Зося! Катарына!—
Па лесе ходзіць пагалосак
Дзяўчат, жанок вакольных вёсак;
Грымяць, трасуцца баравіны,
І бас тут чуецца мужчыны.
Але ўсяго тут цікаўней—
Прынамсі так было даўней,
Калі сьвяржэнскія кабеты
Капэльляй прыдуць у лес гэты,
Ды з іх кабеціна якая
Капэльлю згубіць і гукае
І па імёнах называе:

„Каруся, Палуся,
Цацэля, Марцэля,
Алена, Магдалена,
Зося, Антося,
Анэта, Праксэта,
Цётка Югася,
Бабка Кася, гу-у-у!»

І сьмешна часам і цікава,
Як-бы тут робіцца аблава.
Шнуруюць бабы і дзяўчаты
І кантралююць мох узьняты
І тыя кучачкі калюшак,
Дзе грыб схаваў свой капялюшык.
Другая нізенька прыгнецца,
Ня ходзіць—поўзае вакол,
Рукою мацаючы дол,
Як-бы на клад найшла, здаецца.
І так стараненька шукае:
І пад ялоўчык заглядае,
Пад верасок і пад хваінку,
Разгорне кожную гарбінку
І моху купінку ўзьдзярэ—
Пу, ўсё, як ёсьць, перабярэ.
А як надарыцца часамі
Табе, вандруючы лясамі,

Найсьці на неруш, дзе ніколі
Ніякай Тэклі, ні Аўдолі
Нага ні разу ня ступала
І вока іх не зазірала!
Зірнеш і страчваешся ты:
Сядзяць грыбы, як капыты,
І, разгарнуўшы парасоны,
Глядзяць, бы нейкія пярсоны,
Крыху сур'ёзны, чуць пануры—
Відаць, ня простае натуры.
Якія постаці іх, міны!
А як пралазяць скрозь галіны!
Як пад ялоўцавыя лапкі
Яны хаваюць свае шапкі!
Стаіш, бы ўкопаны, прад імі
І прагна мерыш іх вачымі.
Яны-ж, ну, вочы адбіраюць,
Цябе аж дрыжыкі праймаюць:
Так многа іх, і ўсе таўсматы,
Прыземісты, карэнкаваты,
Чорнагаловы, поўнацелы,
Як тонкі кужаль, зьнізу белы;
Сядзяць асобна і радамі,
А дзе і зросшысь спарышамі.
Што ні асоба—свой узор,
Свая пасада і свой двор.
Глядзіш на іх—і сэрцу міла,
Як-бы з іх сходзіць нейка сіла,
Цябе чаруе, захапляе,
Па жылах радасьць разьлівае.
Дадому прыдзеш, ляжаш спаць—
Так уваччу яны й стаяць...
Эх, досьвітак маленства, лета!
Вамі навек душа сагрэта!

XXVI.

АГЛЯД ЗЯМЛІ.

Прайшло ў Парэччы лет нямала;
Яно-ж ня цешыла Міхала,
Хоць тут мясьцінка гожа, міла
І так гарнула, так хіліла
К сабе і лесам, і лугамі,
І старасьвецкімі дубамі!
Ды што краса без аўладаньня?
Адно пустое парываньне,
У цьме далёкі блеск зарніцы:
Ўсё гэта—скарбы чужаніцы,
Магната князя Радзівіла,
А ты, пакуль ёсьць рух і сіла,
Служы паном, зьбірай іх крошкі
І ведай цьмяныя дарожкі
Батрацкай долі да магілы,
Служы, пакорны і пахілы,
Служы з-за панскага агрызка
І заўжды гніся нізка-нізка!
Няўжо-ж і век прабыць слугою
І чуць пагрозу над сабою,
Што пан у кожную хвіліну
Цябе пагоніць, як скаціну?
Пагоніць вон без разважаньня,
Бо пан ня мае спагаданьня,
Што трэба жыць з сям'ёй на сьвеце,
Што ты, як рыба тая ў сеці,
Ня маеш волі, ні разгону,
Што ты ня чуеш жыцьця звону,

Што гэты сьвет табе завязан
I шлях прасторны твой заказан.
А дзе-ж той выхад? дзе збавеньне
З няволі цяжкай, з паланеньня?
Адзін ён ёсьць: зямля, зямля,
Свой пэўны кут, свая ральля —
То—наймацнейшая аснова
I жыцьця першая умова.
Зямля ня зьменіць і ня здрадзіць,
Зямля паможа і дарадзіць,
Зямля дасьць волі, дасьць і сілы,
Зямля паслужыць да магілы,
Зямля дзяцей тваіх ня кіне,
Зямля—аснова ўсёй айчыне.
Міхал у часе вандраваньня
На адзіноце сам з сабою
З гарачым сэрцам і душою
Разьвязваў важнае пытаньне
Аб тэй зямельцы аб уласнай.
Яна сьвяціла зоркай яснай,
Яна гарнула і хіліла,
Бы нейкіх чар нязнаных сіла.
Свая зямля, свая пасада!..
Ці ёсьць мацнейшая прынада?
Міхал станоўка, ненарокам
Ішоў да мэты крок за крокам.
Ён паскупеў і нават значна.
Што-ж? лепей зьесьці ня так смачна,
Загнаць запас на хлеб, на сала,
Абы капейка перапала
I лішні выгадаць рубель
Ды палажыць яго ў кашэль.
Наогул трэба жыць больш змысла
I больш маркоўна, болей сьцісла,
Трымаць зачыненымі губкі
I меней траціць на пакупкі.
I так паціху ды памалу
Прыдбалі трохі капіталу,
Каб хоць пачатачак зрабіць
I першы камень залажыць
На грунце вольнае зямелькі,
Аднэй-адынай збавіцелькі

Ад панскай ласкі і апекі,
І плюнуць ім за тыя зьдзекі,
Што так уеліся ўжо ў косьці,—
Калом зямля вам, ягамосьці!
Цаною доўгага шуканьня,
Парады, спрэчак, разважаньня
І гэтых мысьлей натужэньня
І нястрыманага імкненьня
Ня знаць ні службы тэй, ні пана
Была зямелька апытана.
Яе Міхал—прыпомнім гэта—
Апісваў фарбамі поэта,
Апісваў шчыра, ўсё зазначыў,
Хоць ён зямлі тае ня бачыў;
Ды мала што: ніхто ніколі
Ня бачыў сьветлай райскай долі,
Але той рай мы так малюем,
Што асалоды яго чуем.
Ды тут замецім стараною:
Ці не зьяўляецца маною—
Прашу прабачыць мне за слова—
Уся гэта райская размова?..
Але пара, пара ў дарогу,
Бо час прыстаць к свайму парогу,
Пакуль жаданьне не астыла,
Пакуль ахвота ёсьць і сіла.
Агледзіць трэба зямлю тую,
Каб не гадаць, ня йсьці ў сьляпую,
Аб чым была ўжо пастанова;
Няхай зямелька скажа слова
І твар пакажа свой выразна,
І гэта будзе болей важна,
Чым тая іх уся размова.
І вось пад восень прад сяўбою,
Парадзіўшыся між сабою,
Міхал з Антосем воз прыбралі,
Каня запрэглі, пастаялі
У нейкім смутным разважаньні,
Ў настроі новым, хваляваньні:
Дарога, даль і лёс нязнаны
Глядзяць нявetла скрозь туманы.
Эх, ты, жыцьцё, жыцьцё людзкое!

Няма табе, няма спакою:
Ты—суматоха, вір бурлівы,
Ў табе загіне баязьлівы,
Як парахно, як зерне тое...
— Ну, будзем ехаць!—Едзьма, браце!—
На момант ціха стала ў хаце.
Куды мужчыны завіталі,
Спыніліось, шапкі пазьнімалі,
Прад абразамі гнуць галовы.
— Бывайце-ж, мілыя, здаровы!
— Ну, час вам добры, едзьце з богам!—
Ім кажа маці за парогам,
Жадае шчасьця і дабра.
Мужчыны рушылі з двара.
На воз паселі і ўздыхнулі
Ды ўлева к дубу павярнулі.
Ускінуў жвалы конік грывай,
Два разы пырхнуў выразьліва—
Відаць далёкую дарогу
Пачуў Сівак, забіў трывогу
І, шыю выгнуўшы дугою,
Пабег вясёлаю трусцою
Па гладзі мяккага дзірвану.
Алесь і Костусь з-за паркану
Глядзелі ім усьлед маўкліва,
І думка нейкая тужліва
На смутных тварыках блукала
І ценем вочы засьцілала;
І ім здавалася, што з імі
Дзяліліс жальбамі сваімі
І дуб стары, і той будынак,
І лазьнячок ускрай лагчынак,
І гэты лес, і само неба:
Чаго людцом, чаго ім трэба?
Нашто шукаць зямлі далёка?
Зайздросна ты, людзкое вока!
Хіба тут цесна? сьвету мала?
Няма работы для арала
Ці для сярпа, або для коскі?
Ці ня прыгожа ў кроплях роскі
Гарыць-ірдзіцца дрыгаценьне,
Як нейкі вобраз лятуценьня,

Адбітак вечнае красы?
Ці не багаты тут лясы
І рознай пташкай і зьвярамі,
Арэхам, ягадай, грыбамі?..
Эх, вы, нявіннасьць і прастэча!
Цямны вам лёсы чалавеччы.
Але напэўна і мужчыны
Паважнасьць гэтае хвіліны
Ня менш ад хлопцаў адчувалі,
І нейкі час яны маўчалі,
І кожны ў думках сам з сабою
Размову меў часінай тою.
Ды што гадаць аб гэтых словах,
Што не адбіліся ў размовах?
Мінём дарогі, іх малюнкі,
Ім не падведзены рахункі;
Яны заўсёды сьвежы, новы
І многадумны, настраёвы,
Іх ні прайсьці, ні азірнуць,
Яны сваім жыцьцём жывуць.
Ды ўсё-ж зазначыць я тут мушу—
Міхал з Антосем сваю душу
Дарогай цешылі нямала.
Прад імі Случчына ляжала,
Старонка міла і багата.
Народ, відаць, жыў панавата,
Прынамсі добра і заможна,
Па ўсім аб гэтым судзіць можна:
Па ветракох, такіх удумных,
І па абэржах гэтых гумнах,
Па старасьвецкіх азяродах,
Па гарбузох на агародах,
Па тытуну і па садочках,
Дзе хаты ніклі, бы ў вяночках.
А тыя ліпы ці таполі!
Такіх ня бачылі ніколі:
Разьвіслы, тоўсты, сакавіты,
Гамоняць з небам—паглядзі ты!
За многа вёрст здалёк відаць.
— Ну, дрэвы! нечага сказаць;
Зямля, брат, сілы многа мае—
Такія вежы выганяе!

А роўнядзь, роўнядзь! як далоні!—
Міхал зазначыць ці Антоні:—
Эх, брат, зямля: ўміраць ня трэба,
Не пашкадуе табе хлеба.—
Усё прыцягала іх увагу:
Ці ўстрэнуць родную сярмягу—
І людзі простыя так ветлы,
І погляд добры іх і сьветлы
Так да душы і пранікае
І сэрца цешыць і ласкае;
Ці хутарочак нападзецца,
Ну, як знаёмым, усьміхнецца!
Ці гэта вёска з ветракамі
І з прыдарожнымі крыжамі.—
Усё так павабна, так адметна,
І ўсё вітала іх прыветна,
Бы тая блізкая радня.
На трэцьцю ранічку да дня—
Мужчыны трохі і блудзілі,
Дарога ж мерылась на мілі—
Яны прыклыгаліся да мэты,
Каб аглядзець куточак гэты.
Міхал зьлез з воза, кінуў вокам,
У двор шыбуе мерным крокам,
Ідзе, гасподу разглядае.
Яна ня досыць маладая;
І на двары ня вельмі ладна,
Усё нейк раскідана, нясkладна,
Як-бы будынкі між сабою
Жылі ня ў згодзе, бралі з бою
Мясьцінкі тыя, дзе стаялі,
Адна другую адпіхалі,
Або ляпіліся няўклюдна.
І каля хаты было брудна;
І нават гэта сама хата
Была залішне праставата:
Абрэз страхі йшоў коса, крыва,
І гэта стрэшка шалудзіва—
То голы плех, то кучка моху,
І ўся дзіравілась патроху,
І нават комін той шчарбаты,
Ну, адным словам—гора-хата,

Сваім прыгожствам ня хіліла.
Але ня ў хаце сэнс і сіла,
Бо хаце можна раду даць
І на свой густ пабудаваць,
І хата стане больш вясёла,
А не такая, вось, стадола,
Наогул хата—справа дробна,
Абы зямля была ўпадобна.
Міхал яшчэ раз кінуў вокам,
Э, хата—глупства: лес пад бокам.
З такою думкаю ў вакенца
Міхал пастукаў пужаленцам.
На гэты стук у яме-хаце
Наўперад рыпнулі палаці
І ўзварухнуўся край бярлогі,
А потым шлопнулі ўжо ногі;
Сам гаспадар, кудлач заспаны,
Ідзе на стук неспадзяваны
Хадою важнаю індыка.
— Ці тут жыве Фядос Хадыка?—
Міхал пытае, жджэ адказу,
Адказ даецца, ды ня зразу,
Як падабае ў такім стане.
— Тут, тут! А скуль вы, мой васпане?
І хто такі сам, ягамосьцю?—
Фядос пытаньне ставіць госьцю,
Вачэй ня зводзіць з яго твару.
— Здалёк мы, пане гаспадару:
Чатыры мілі за Нясьвіжам
(Міхал лічыў Нясьвіж Парыжам,
Усім вядомым на ўсім сьвеце),
І мы вас маем на прымеце.
Даведаліся ад людзей,
Што пан Хадыка, дабрадзей,
Сваю пасаду спродаць мае.
— Так. Справа, значыцца, такая!
То пачакайце-ж, калі ласка!—
І зьнікла ўраз яго апаска
(Ня шкодзіць быць і асьцярожным
Прад незнаёмым падарожным).
Хадыка зараз захадзіўся
І аканчальна абудзіўся.

Кажух накінуў ды йдзе ў сені,
І таго страху няма й цені:
Глядзіць прыветна, як на брата,
— Заходзьце-ж, брацiку, да хаты...
Ды вы з канём? дык заяжджайце,
Вось тут пад клуняю стаўляйце,
Сюды, за гэты стог саломы!—
Гамоняць, бы даўно знаёмы,
Адны другім так моцна рады!
Няма ні хітрыкаў, ні здрады,
Ні гэтай фальшы, ні падкусы;
Ідзе гаворка бяз прымусы,
Хвілінак першых палі путы,
І душы насьцеж разамкнуты.
— Сюды, сюды кіруйся, браце:
І месца будзе й корму хваце.
Там за аўсянымі снапамі—
Ядзяць іх мухі з камарамі—
Ляжыць і кошаніна й віка—
Не агалеў яшчэ Халыка! —
Каня адпрэглі, воз прыбралі,
На прыгуменьні пастаялі;
Ніяк ня скончыш тэй размовы,
Бо людзі сьвежы тут і новы,
Кранеш адно, ўсплыве другое:
Такі-ж і трэба сёе-тое
Абмеркаваць, як мае быць,
Аб тым, аб сім пагаманіць,
І з тэй размовы асьцярожна
Што-небудзь вывудзіць і можна,
Ці слоўка, рысачка якая,—
Усё гэта часам памагае
Зірнуць на справу іншым вокам
І падыйсьці да яе бокам.
І стала ясна з тэй размовы,
Якія цяжкія умовы—
Няхай іх людзі лепш ня знаюць—
Прадаць зямельку прымушаюць.
— Пакрыўдзіў бог мяне сынамі,
Ядзяць іх мухі з камарамі!
Няма сыноў—няма падмогі,
А сам я стаў слабы на ногі,

Бракуе сілы мне, браточкі!
Няма, мінуліся гадочкі,
Калі зямлю вярнуў Хадыка
Ня горш вала таго ці быка.
Зямля-ж тут, братцы, залатая:
Цаны яна сабе ня мае!
Але вядома, браце мілы:
Тут рукі трэба, сілы, сілы,
А іх няма, заўважце самі,
Ядзяць іх мухі з камарамі!
І я—скажу вам па суменьню—
Больш к гандлю маю нахіленьне.
Дык вось чаму я, ягамосьці,
Мае вы міленькія госьці,
І продаю сваю пасаду,—
Казаў Хадыка ўсё да ладу
І так праконана, праўдзіва,
Што нашы купчыкі маўкліва
Ківалі толькі галавамі
Ды усьміхаліся часамі;
Але цішком самі сабе
Напэўна мысьлілі другое:
«Сьпяваеш добра, ды ці тое?
Вярзеш, брат, грушу на вярбе».
— Хадзем у хату, мае братцы;
Ня грэх было-б пасілкавацца
Хоць верашчачкаю з блінамі,
Ядзяць іх мухі з камарамі!
— А мо-б наўперад, пан Хадыка,
Калі фатыга невяліка,
Нам паказаў-бы сваё поле?—
Сказаў Міхал.—Што-ж? ваша воля!
А пацікуйцеся: тут блізка;
Зямля, бы ў мацеры калыска,
Навідавоку, пад рукамі,
Ядзяць іх мухі з камарамі!
Вось яна тут, уся валока,
Глядзіць на нас, як божжа вока.
Вось паплавец мой. Сена—піва!
Ядкое, брацікі, на дзіва:
Запраў, дык есьці будзе поп.
А жыта! ну, ня ўзьнімеш сноп!

Глядзеце: ржышча—чараціны,
Ня вашы менскія націны,
Бо вашы менскія пясочкі
Знаёмы добра мне, браточкі—
Мясіў уласнымі нагамі,
Ядзяць іх мухі з камарамі!
Зямля раджайна, ох, раджайна!
Гарох расьце тут нязвычайна.
А грэчка! ну, лаза лазою!
Ячмень, як лес, расьце бяз гною...
Хто мае здольнасьць, сілы, рукі
І гаспадарскія навукі,
Той азалоціцца, мужчынкі!
Прыдбае хлеба і скацінкі
І будзе жыць ён сабе панам
І складваць грошы чыстаганам.
Жывуць тут людзі багачамі—
Ядзяць іх мухі з камарамі!—
На паўвалоках і скупых,
Калі даўно сядзяць на іх!—
    Ідзе паперадзе Хадыка
І, не шкадуючы языка,
Пасаду хваліць «залатую»,
Як сваця дзеўчыну якую.
Антось на словы не зважае,
Бо ўласным вокам уздужае
Зямлі вартоўнасьці спазнаці,
Ці яна мачыха ці маці,
Ці не зьбяжыш ты з яе ўпрочкі?
Малыя шэранькія вочкі
З-пад цёмных броў сачаць, як мышкі,
Як вучні дбалыя на кніжкі,
На тыя польныя адзнакі,
На іх вартоўнасьці і бракі,
Якіх ня кожны прымячае,
Ці не набыў таго звычаю.
Глядзіць унікліва і ўдумна,
Праверыць там, дзе справа сумна,
Зямельку ботам капарне,
У рукі возьме, азірне
І расьцірае ў пальцах грудку,
Каб лепш дазнацца таго скутку.

Зямля запраўды не благая,
Гаспадара-ж яна ня мае;
Каб пахадзіць за ёю дбала,
Тады-б ня гэтак выглядала.
— Зямля запушчана ў васпана:
Пакрыта скураю дзірвана.
Глядзеце—пырніца якая,
Зямлі вартоўнасьць ён зьніжае:
Чартапалох буяе дзікі!—
Антось зьвярнуўся да Хадыкі:—
А дзе ўжо пырнік завядзецца,
Змаганьне трудна з ім даецца!
Хібеюць доўга тыя гоні!
— Э, плюнь, браток мой! плюнь, Антоні!
Гадок, ну, два таго змаганьня—
І пырніку ня будзе званьня!
Кажу-ж я вам, браток мой мілы:
Няўпраўка мне, бракуе сілы.
Зямля-ж, ох, многа патрабуе
І догляду і тэй увагі
І, калі хочаце, павагі,
Тады вас хлебам ушануе
І малаком, і пірагамі,
Ядзяць іх мухі з камарамі!
— Так! гэта так,—Міхал згадзіўся:—
Яшчэ той брат наш не радзіўся,
Каб на ўзьві-вецер жыць багата
І ў дні будныя спраўляць сьвята.
Але дзе поле адзічала,
То й там, васпане, смаку мала—
Зрабі зямлю з такой аблогі!
Праз год ня станеш тут на ногі!—
Браты, наколькі было можна,
Вялі падходы асьцярожна,
Каб зьбіць цану, хоць тэй цаны
Яшчэ ня ведалі яны.
Ды як-ніяк зямлі валока.
Міхал прыкідвае на вока
Рахункі гэтай важнай справы.
У яго ваччу ўставалі лавы
Жытоў, што ўласнаю рукою
Засее восеньню другою

На ўласнай гэтай на зямельцы...
А ўсё відаць, як на талерцы!
На курганку лясок мяшаны—
Такі прыветны, хоць да раны
Яго вазьмі ды прылажы ты;
Далок паўзрэччу самавіты,
І гэтай рэчкі від усьцешан,
Блішчыць, бы срэбра, з-пад алешын.
Там хутаркі, ды ўсё з садамі,
То як папала, то радамі
Параскідаліся па полі.
Зямлі і пашы там даволі.
А завядзеш і тут парадак,
То й сам харош ты будзеш, гладак.
Прайшлі мужчыны па граніцы
І ўсе агледзілі драбніцы
Ды сьцісла бралі пад увагу,
Як многа дасьць зямля пасагу,
Калі-б яе купіць прышлося.
Міхал зьвярнуўся да Антося:
— Ну, як, Антось, твае пагляды
На-конта гэтае пасады?—
Міхал пытае, а ў самога
Купіць зямлю ахвоты многа,
І вочы поўны спадзяваньня,
Што ім тут будзе панаваньне.
— Зямля, брат, важна! ох, зямля!
Як сажа, чорная ральля.
Купляй, заплюшчыўшы хоць вочы,
Ды колькі грошай ён захоча?
Ці будзе, брат, нам па кішэні?
Бо шчуплаваты нашы жмені...—
І мелі доўгую параду,
А потым моўчкі йшлі ў пасаду.
— Заходзьце ў хату, калі ласка,
Бо ўжо й гатова і папаска,—
Гасьцей Хадыка сустракае
І на сьняданьне заклікае.
Антось да воза адвінуўся
І зараз з торбаю вярнуўся.
Міхал з Антосем вайшлі ў хату,
З двара зусім падсьлепавату,

З заметна зьніжанаю стольлю
І з павуцьцём па завугольлю.
Паўздоўж сьцяны стаялі лавы;
І печ і сьцены ўсе куравы,
Зямля няроўна, ўся на ямах.
На падваконьні і на рамах
Сьлед чэрваточыны з мецен...
Не, выгляд хаты няпрывецен!
— Сядайце ж, людзейкі-нябогі,
Ды пасілкуйцеся з дарогі!—
Да госьцяў кажа гаспадыня,
Сама Фядосіха Аксіня.
Яна абрусам стол накрыла,
Гасьцей уважна папрасіла;
А на стале—скаварадзішча,
І скваркі правяць там ігрышча,
Звычай спраўляючы сьвінячы,
І скрозь яешню пар гарачы
Клубкамі коціцца і смыча
І нос прыемненька казыча.
Для завяршэньня ладнай справы
Хадыка вынуў штось з-пад лавы,
І ставіць ён на стол... бутэльку,
Каб акрапіць сваю зямельку.
І вось, як чарка разоў пару
Прайшла ад госьцей к гаспадару,
Тады ўсе разам зашумелі
І праканаліся на дзеле,
Якія людзі яны прости,
Што ашуканства, як каросты,
Цярпець ня могуць і ня зносяць,
Ідуць начыстую і досыць!
Што з першых слоў адны ў другіх
Пачулі блізкіх і сваіх,
А як падводзілі рахункі,
То іх скраплялі пацалункі.
— Я вас люблю!--казаў Хадыка,—
І сам я—менскі гарамыка;
Пасябраваць хачу я з вамі.
Ядзяць вас мухі з камарамі!
І толькі вам, мае браточкі,
Каб не дажыў я гэтай ночкі,

Хачу прадаць сваю пасаду,
А сам за гандаль я засяду,
Мае вы родненькія братцы,—
Хачу я сальнікам заняцца.
— Браток Фядос!—Міхал гаворыць:—
Ня будзем доўга мы гуторыць:
Вось вам рука!—Фядос даў руку,
І ў тым агульным шуму-гуку
Зачаўся торг, пайшлі бажыцца
Ў жаданьні шчырым падружыцца,
Каб потым, далей, пры спатканьні
Ня мець ніякіх нараканьняў.
— Дык так: тры тысячы, Фядосе!—
Той пальцам шоргае па носе,
Мінуту мысьліць, разважае.
Мінута важная, цяжкая.
І ціха, ціха стала ў хаце.
— Няхай так будзе, пане браце!—
Гукнуў Хадыка канчаткова.
Яны рукамі крэпяць слова,
Антось ім рукі разьнімае.
— Няхай-жа бог нам памагае!
— Панамі будзеце, панамі,
Ядзяць вас мухі з камарамі!—

XXVII.

ПА ДАРОЗЕ Ў ВІЛЬНЮ.

Дарогі, вечныя дарогі!
Знаць вам спрадвеку самі богі,
Калі красёнцы жыцьця ткалі,
І вашы лёсы вызначалі.
Няма канца вам, ні супыну;
Вы жывы кожную часіну,
То задуменны, смутна строгі,
Як сьлед захаванай трывогі,
То поўны чараў спадзяваньня,
То страхаў цёмнага зьніканьня,
Калі душа свой лёс прачуе,
І ноч нябыту зацянюе...
Дарогі, цёмныя дарогі!
Вы так маўклівы, вы так строгі!
Хто вас аблічыць? хто вас зьмерыць?
Хто вашы зьвівы ўсе праверыць?
Хто вашы ходы абшукае,
Бо ўсё сваю дарогу мае?
Я не зайздрошчу тым з вас, брацьці,
Каго спрадвечныя закляцьці
Не парушалі, не тамілі
І цяжкім каменем ня білі,
І для каго ўвесь гэты сьвет
Ёсьць аднае цялежкі сьлед,
Пытаньні толькі дабрабыту,
Дзе ўсё прыводзіцца к карыту,
І гэта ёсьць адна дарога,
Апроч яе, няма нічога.

Не! духа волі плынь жывая
Такога ладу ня прыймае
І ня прыхіліцца ніколі
Да гэтай лішне простай долі,
Бо сьвет і жыцьце многалучны
І многавобразны, выключны,
Таемна схованы, цікавы
І рознастайны іх праявы,
Дзе кожны момант хвалі новай
Нам штось гуторыць сваёй мовай
Для сэрца і для разуменьня;
Дзе поўна ўсё свайго значэньня,
Прыгожства, чар і глыбіні,
Дзе граюць вечныя агні,
Дзе патаемныя крыніцы
Зьвіняць, як струны зараніцы...
І толькі шкода: абмяжован
Ты, круг жыцьця, і ў путы скован
Варожым поясам спавіты,
Сатканым злыднямі ў тры ніты,
З прыбітай цёмнаю пячацьцю,
Як падзалежнае закляцьцю.
Я знаю: скончыцца дарога,
Бо ноч нябыту, ноч-аблога
Сачыць наш час ад дню раджэньня
Сьляпымі зрэнкамі зацьменьня,
Як дух закляцьця, дух праклёну.
Ды покі круг мой незамкнёны,
Я зноў хачу зірнуць назад
Пад тыя стрэхі родных хат,
Дзе зачалася пуцявіна,
Дзяцінства сьветлая часіна...
Дарогі, вечныя дарогі!
Ня вечна-ж ходзяць па вас ногі!

Дык так: зрабілі і пачатак—
Тры соткі дадзены ў задатак!..
Няўжо то праўда, не вяроза?
Няўжо канец табе, пагроза
І вечны ціск пад панскім ботам
І страх знайсьці канец пад плотам?
Няўжо то праўда, а ня сьненьне,

І мара йдзе ў ажыцьцяўленьне?
Цяпер няма назад адходу!
Скідай з дарогі перашкоду,
Ні перад чым не запыняйся
І з гэтай спадчынай сквітайся,
Што засталася ад бацькоў—
Зямелькі некалькі шматкоў,
І толькі трэба йсьці станоўка,
Адно хай думае галоўка:
Як абярнуцца тут лаўчэй,
Каб справу выканаць хутчэй.
А першым дзелам справа пільна—
Паехаць трэба ў банк у Вільню
Навесьці спраўкі, сёе-тое
Ці разрашэньне там якое.
Аб гэтым шмат тут гаварылі
І ехаць дзядзьку прысудзілі.
Убраўся дзядзька, як у сьвята;
Сказаць—ня вельмі зухавата:
Пільчак быў з простага суконца,
І той весь вырыжаў ад сонца;
Кашуля зрэбна, але бела,
А шапка козырам сядзела,
Хоць і зналася добра з горам;
А боты вымазаў ён здорам;
А на кіёчку за плячамі
Вісела торба з кутасамі;
У торбе хлеб, кавалак сала,
З кішэні люлька пазірала—
Таварыш верны і нязьменны—
І з тытуном капшук раменны.
Незухавата, але гладка
На ім ляжала ўся апратка.
Вось дзядзька ўжо Маргі мінае
І ў даль з задумай паглядае;
Ідзе, на жыта погляд кіне,
На нівах сэрцам адпачыне,
Ідзе далей, ізноў сьцігае,
Дарога гэта—не малая!..
І думаў дзядзька, каб таней як,
Хоць-бы за трыццаць пяць капеек—
А чым таней, тым лепш, вядома—

Далей ад'ехацца ад дому.
У дзядзькі ў Стоўпцах быў дружака,
Вакзальны стораж, Доніс Драка;
Ён машыністых знаў каротка,
Кандуктарчыха—яго цётка,
А з качагарам жыў, як з братам,
I быў канторшчык яго сватам;
З тэлеграфістымі ён знаўся,
А з дзядзькам летась сябраваўся.
Падумаць толькі—чуць ня шышка!
I з аднаго яны кілішка
У цёткі Гэні выпівалі
I разам восі яны кралі.
I гэтай думкай, як-бы хваляй,
Падхвачан дзядзька, чэша далей
З узгорку ўніз, іноў на ўзгорак,
Як-бы па хвалях лёгкі корак.
Але не-не, ды смутна стане,
Як ён палі вакол агляне
I гэты лес, смугой засланы,
I родны Нёман, і курганы,
I хвайнякі і грушы ў полі,
Як-бы ня бачыў іх ніколі.
I блізкі сэрцу яго сталі
Малюнкі гэтай роднай далі,
I нейкі смутак, жаль нахлынуў,
Як-бы падоўга іх пакінуў.
Ідзе наш дзядзька, развaжае
I лес Сустрэнаўку мінае,
Праходзіць грэблю і балота.
Лажылась сонца пазалота
На верх лясоў чырвоным шляхам,
I ноч панурым крылом-махам
У змрок нізіны спавівала
I сон на землю навявала.
Вось кончан лес, і Стоўпцы блізка.
Туман на возера лёг нізка,
Вада шумела каля млiна,
Сьвістала голасна машына,
А там, за возерам, як струнка,
Цягнулась роўненька чыгунка.
Вось пераезд, даўно знаёмы;

Правей вакзальныя харомы.
Антось зварочвае направа
Ды йдзе на станцыю рухава.
Усё там кіпіць, бы ў час разрухі.
Снуюць служачыя, як мухі,
Гудуць, шумяць, бы ў вульлі пчолы,
І ходзяць шумна балаголы,
Каменацёсы з малатамі,
Таргоўкі бегаюць з кашамі.
У ліхтарох агні трапечуць;
Жыдкі крычаць, галдзяць, гергечуць
І б'юць у грудзі кулакамі,
Як-бы забіць хацелі Шмульку.
А дзядзька паліць сваю люльку,
Сядзіць, другую накладае
І свайго сябра выглядае.
— А, брат Антоні!—дзядзька чуе.
Глядзіць—аж Драка сам шыбуе,
Ідзе, ківае галавою
І газы пах нясе з сабою.
— Здароў, брат Доніс!—дзядзька рады,
Сябру ківае для парады:
— Скажы мне, браце, ці ня можна,—
Пры гэтым дзядзька асьцярожна
Прыгнуўся к Донісу, замяўся,
Ды Доніс зразу дагадаўся,
Што за патрэбу мае сябар,—
Дык ці ня можна-б мне... за хабар
Крыху паехаць на машыне?
— А вось пастой, хай люд адхлыне,
Кур'ерскі пройдзе, а тымчасам
Мы перамовімся з Уласам...
Спакойны будзь: мы ўсё абладзім,
Хоць на таварны, а пасадзім.
— Дык ты, брат, Доніс, пастарайся!
— Будзь пэўны, брат, не сумнявайся:
З казамі мы на торг пасьпеем.—
У гэты момант лютым зьмеем
Ляціць кур'ерскі. Задрыжалі
Усе шыбы ў вокнах на вакзале,
І ўвесь народ ураз мятнуўся,
І дзядзька наш не аглянуўся,

Як і яго людзкая хваля
Нясла, бы шчэпку ў паравале,
Як-бы хто іх тут страшна спудзіў.
Плячук тут дзядзька прынапрудзіў,
Крутнуўся моцна навакола,
Чуць з ног ня зьбіўшы балагола,
У жыдоўкі выбіў абаранкі,
Зато між цел прабіў палянку
Ён гэтым моцным паваротам,
У цьвёрды грунт упёршысь ботам.
    Званок. Другі і зараз трэці,
І дрыгнуў цягнік, быццам чэрці
Яго сярдзіта скаланулі,
Дождж цэлы іскар сыпанулі
І страшным рогатам заржалі
Ды з дымам далей паімчалі.
Вакзал пусьцеў, люд распаўзаўся.
Антось сядзеў або сланяўся,
Балелі ногі, ўнікла сіла,
А спаць так моцненька кланіла!
— Ну, што, Антоні, рыбу вудзіш?
Засьнеш, брат, потым і ня ўзбудзіш.
Хадзем, брат, вып'ем, пагаворым! —
Сябры выходзяць крокам скорым.
Сядзяць за півам, выпіваюць,
Аб розных справах разважаюць,
А піва ім вяселіць душы,
І чырванеюць у іх вушы;
А праз кароткую хвіліну
Антось садзіўся на машыну,
На паравозе бяз білету
Чхаў да Баранавіч дасьвету.
    Відаць, у добрую часіну
Зьбіраўся дзядзька ў пуцявіну:
У Баранавічахналучыўся
Кандуктар добры: ён згадзіўся
Давезьці ў Вільню дзядзьку сходна.
Уздыхнуў тут дзядзька наш свабодна
І, азіраючысь трывожна,
У вагон шыбуе асьцярожна,
Куды кандуктар ткнуў пальцам.
І вось наш дзядзька едзе зайцам.

Тымчасам сонейка ўсхадзіла,
Палёў узгоркі залаціла,
І белаватаю смугою
Туман павіснуў над вадою.
Вагон біткам набіт народам.
Імчыцца цягнік поў[illegible]
І толькі пыл ён падымае,
Як ад табакі, дзядзька чхае.
Вайшоў кандуктар і вачамі
Шукае торбу з кутасамі.
Стхарыўся дзядзька у куточку,
І торба з ім на тым кіёчку,
З якім наш дзядзька пехатою
Учора йшоў адзін душою.
Ня спаў ён праве цэлай ночы,
На сьвет глядзець ня хочуць вочы,
А галава сама гуляе,
Машыне тахты выбівае:
Наніз падзе, назад рванецца,
Туды-сюды яна качнецца
І грукне ў сьцену, як дурная.
Як толькі карк яе трымае!
Так на вясельлі маладуха,
Калі датне яе сівуха,
Забудзе ўсё ды пойдзе ў скокі
І чэша дробна, рукі—ўбокі,
Ня чуе долу пад нагамі
І плешча ў тахт яна рукамі.
«Лягаш» у дзядзьку ўцікаваўся
І, як з ім толькі параўняўся,
Пад бок штурхнуў яго рукою,
Маргнуў, паклікаў галавою.
Ўсхапіўся дзядзька наш праворна
І за кандуктарам пакорна
Ідзе ён, стомлены, заспаны,
Ня раз схінуўшыся, як п'яны.
Прывёў ён дзядзьку ў карыдорчык
(Абодвых іх трымае ворчык).
— Ідзі сюды!—кандуктар кажа:—
Я буду сам стаяць на стражы—
Ідзе кантроль, дык ты схавайся'
Сядзі цішком, не адзывайся,

Ня кашляй моцна і ня грукай!—
І з гэтай мудраю навукай
Кандуктар дзьверы адчыняе
І хітра пломбу ён зьнімае,
Засадзіць гвозд, ключом пакруціць,
А страх аж вочы дзядзьку муціць,
І губа ходзіць, бы ў жаробкі.
Тымчасам дзьверы бруднай «топкі»
Ўраз адамкнуў кандуктар лоўка
І зачыніў, бы ў клетцы воўка,
Запхнуўшы дзядзьку чуць ня сілай
Да гэтай дзіркі апастылай.
Ступіў наш дзядзька крок, спыніўся—
І сьвет яму тут зачыніўся,
Стаіць, як дурань, небарака.
— Куды-ж ты ўпхнуў мяне, вужака?
Бадай ты спрах з сваёй нарою!—
Гамоніць дзядзька сам з сабою
— Ну-ж удружыў, гад! вось усунуў!—
І ў цёмны кут ён злосна плюнуў.
— Ах, вэй! што гэта? ці сьляпы ты?
То-ж тут-жа мы!—з кута сярдзіты
Пачуўся голас чалавечы.
Аж узьняліся ў дзядзькі плечы,
Ды каб схаваць, што ён спужаўся,
Спакойна дзядзька адазваўся:
— А, гэты вы! Нашто-ж пад сьліну
Было вам ставіць абразіну?—
Тут толькі стаў ён прыглядацца—
«Зайцы» сярдзіта мітусяцца.
Яны даўно ўжо там сталлі,
Як мышы з норак, выглядалі.
Пярэдні з іх, такі вяртлявы,
Яшчэ ўсё цёрся аб рукавы.
Было ўсё чорна тут ад сажы,
Насілась густа пылу пража;
Адно вакенечка і тое
Глядзела цьмяна, як сьляпое.
А цесната—ні стаць, ні сесьці:—
Тырчы, як пень, на адным месьце!
Але сяк-так прымайстраваўся
Наш падарожны каля печы,

Разьмяў крыху грудзіну, плечы
І закурыць нарыхтаваўся,
У кут паставіўшы крывульку.
Дастаў капшук, агледзіў люльку,
Прадзьмуў цыбук, задаўшы смроду,
Што аж жыдок сівабароды—
Даўно ўжо ён на дзядзьку дзьмуўся—
Шмаргнуўшы носам, адвярнуўся.
Але наш дзядзька не шманае:
Тытун у люльку накладае;
Тытун быў свой, а ня куплёны
І драў ён горла, як шалёны,
І як казаў у нас Дзямежка,
Па галаве біў, як даўбешка.
Тытун быў хвацкі, адмысловы,
І не адзін курэц здаровы,
Хваціўшы дыму галт зьнячэўку,
Як-бы сьпірытусу кватэрку,
І чхаў, і пырхаў з паўгадзіны,
І выціраў з вачэй сьлязіны,
Аж пуп яго трашчаў і рваўся.
(Ён басарабскім называўся—
Тытун той дзядзькаў самавіты).
Як чорт, быў дым яго сярдзіты.
Паклаўшы люльку, вынуў скалку,
Адкалупіў ён цыру галку
І гасіць крэсівам. Іскрынкі,
Як залаценькія пылінкі,
З нягромкім трэскам узьвіліся,
На цыр багата паліліся.
Вось дзядзька люльку разьдзімае,
Цыбук хрыпіць, пішчыць, сьпявае.
Дым усё большымі клубамі
Зьвісае ў дзядзькі над вусамі.
І вось, як люлька разгарэлась—
Курыць даўно яму хацелась—
Набраў ён дыму рот паўнюткі—
Цягнуў ня меней паўмінуткі—
І клуб, як з коміна, пускае.
Нясецца дым, насы зрывае,
«Зайцом» духі ён забівае;
І мух тым дымам даняло:

Гудуць жалобна, б'юцца ў шкло.
Падняўся кашаль між «зайцэмі»
І ўсе зашморгалі насамі.
— Ой, фэ! ня вытрываць! ратуйце!
Хоць нашу старасьць пашануйце!—
Крычаць зайцы ўсе ў адзін голас
І на барадах скубуць волас,
А дзядзька пыхкае клубамі
І сьмех хавае пад вусамі.
Ды ў гэты момант з карыдора
Пачуўся голас кандуктора
І грук у дзьверы кулакамі.
— Эй, ты, там, торба з кутасамі!
Якога чорта гэта смаліш?
Ты мне вагон увесь разваліш!
Пакінь курыць, бо і праз дзьверы
Праходзіць дым сюды бяз меры...
Але і дым: аж з ног скідае!
Ну, проста нос табе зрывае!—
Кантроль, даў бог, прайшоў удатна.
Вайшлі ў вагон, і так прыятна
У вагоне дзядзьку паказалась!
Прад ім раўніна расьсьцілалась
Палёў, засеяных хлябамі;
Загоны стройнымі радамі
Антосю вочы весялілі
І на працягу цэлай мілі
Узад пачціва адхадзілі
І расступалісь прад машынай,
Як кавалеры прад дзяўчынай
Ці як прад сьвёкрам маладзіца.
Яна-ж, як вольная арліца,
Ляціць стралою, грозна дыша
І сівым дымам цяжка пыша.
І кожны міг каля чыгункі
Зьяўляліс новыя малюнкі:
Слупы мільгалі верставыя,
Дарожкі, сьцежачкі крывыя,
Што чуць заметна споміж збожжа
Віліся ўстужкаю прыгожа;
Лясы, гаёчкі вынікалі,
І цэрквы вежамі блішчалі

Ў жывых вянкох бяроз і клёнаў,
І пакручастых рэчак гоны
І мігацелі сёлы, дворы,
Сады, курганы, касагоры.
— Ото разгон і шыр якая!—
З сабою дзядзька развжае:—
Зірнеш—ня гледзіш канца-краю,
І гэта ўся зямлі армада
Гаспадара-цара аблада!
Вялікі богач ён на сьвеце,
Ды толькі бедны яго дзеці:
Ядуць хлябок яны з мякінай,
Зайцамі езьдзяць на машыне.
Якія дворы, божа мілы!
А ўсюды бедны люд, пахілы
Кішыць, ґаротны, як мурашкі,—
І ўздых задушаны, ды цяжкі
Гатоў з грудзей яго прарвацца,
На гоман думак адазвацца.
«Эх, дзецца людзям бедным недзе!»
І ўспомніў дзядзька, куды едзе
І што яму ў той Вільні трэба.
Эх, цяжка ты, скарынка хлеба!
Пакуль пачуеш кроплю сілы,
То банк мо' выматае жылы
Налогам, гэрбавым там зборам,
Не разьвітаешся ты з горам
І пусьціць жыць бадай ня голых.
У гэтых думках невясёлых
Антось да Вільні пад'яжджае
І свой гарнітар папраўляе.

XXVIII.

ДЗЯДЗЬКА Ў ВІЛЬНІ.

І ня спынілася машына,
А ўжо пайшла мітусяніна:
Хватаюць клумкі пасажыры,
Пад рукі б'юць зайцы-праныры,
Паны складаюць чамаданы,
Лубкі-каробкі, дзе схаваны
Паненак розныя прыпасы
Для завіваньня, для падкрасы,
Каб трохі зьменшыць перашкоды,
Пахібкі матухны-прыроды.
Срэдзь люду рознага і панства
І між усякага убранства
Відна і дзядзькава апратка,
Пільчак і шапачка-аладка.
Машына стала. Валіць валам
Люд у тунэлі пад вакзалам,
А з ім і дзядзька цісьне збоку
Ад шэрых сьвіт непадалёку.
Яшчэ ніколі дзядзька зроду
Ня бачыў гэтулькі народу,
Паноў, чыноўнікаў багатых,
Такіх таўшчэразных, пузатых,
Што можа-б сьмела зьесьці булку,
Каб абыйсьці гэту качулку;
І выступаюць такім тузам,
Ідуць, ня бачаць ног за пузам,
Аж дол каменны чуць ня гнецца,
Як студзень, карк яго трасецца.

«Ото паноў! о, божа мілы!
Якія гладкія іх рылы!
Якія вусы і бароды!
Паставіць-бы іх у гароды—
Ні вераб'і і ні вароны
Ня сьмелі-б сесьці на загоны!
І процьма-жаж іх тут якая!»
У мысьлях дзядзька разважае:
«А морды зьяюць, як пад лакам,
Відаць, жывуць яны са смакам.
А ўзяць паненак—ажно зьяюць
І ходзяць—долу не чапаюць:
Так лёгка, плытка, далікатна,
Як-бы матыль той, акуратна.
Ды што рабіць дачушкам бруку?
У гэтым іх уся навука.
Растуць, як краскі, ў добрай долі,
Ня трэба йсьці з сярпом на поле,
Дзе праца ўсю красу зьнімае,
А ржышча ногі прабівае.
Ідзе наш дзядзька і баіцца,
Каб часам як не памыліцца
І ня ступіць каму на ногі
І каб ня зьбіць каго з дарогі.
А боты, падлы, ну, відочна,
Ня так, як людзі, йдуць нарочна:
На ўвесь вакзал грымяць насамі,
Як конь па току капытамі.
Дзівіўся дзядзька тут нямала,
Йдучы тунэлем да вакзала.
Як хітра, мудра збудавана!
Як чыста, хораша прыбрана!
А колькі вулачак і ходаў,
Палітураваных усходаў!
Там угары над галавою
Ідуць вагоны чарадою!..
О, хітры сьвет, на штукі здаўся!
Тунэль тымчасам разьдзяляўся,
І вал сярмяжнага народу
Ідзе да правага праходу.
Паны налева важна садзяць,
Дзе іх сярмяжнікі ня здрадзяць

Ні пахам дзёгцю, ні карчагі,
Ні відам латанай сярмягі.
Як выйшаў дзядзька наш з вакзалу,
Яму аж моташна нейк стала:
Такое пекла—шум страшэнны,
Застой паветру і дух дрэнны;
Народ таўчэцца каля конкі,
Па бруку б'юць падковы звонка,
Грымяць павозкі, буды, колы,
Аж проста глушаць балагэлы—
І гэта процьма ўсякіх зыкаў
Зьлілася ў гул адзін вялікі,
Дзе з няпрывычкі вуху цяжка,
Дзе б'юць па сэрцы яны важка.
Снуе народ, як на пажары,
Пад ім аж гнуцца тратуары.
Эй, божы люд! Якая сіла
Цябе віхрамі закруціла?
Куды ты йдзеш? чаго шукаеш?
Які ты ў сэрцы смутак маеш?
Куды вядзе твая дарога?
Чаму задума і трывога
Пячаць на твар твой палажыла?
Чаго глядзіш ты так няміла?
Няма ў тваіх вачох прывету,
Як-бы ня рады сонцу, сьвету.
Ідзе народ, як хвалі мора,
Як хмары ў небе на прасторы,
Адны другім усе чужыя.
Ідуць старыя і малыя,
Ідуць-шнуруюць чарадою,
Заняты кожны сам сабою.
І дзядзька з гэтым людам зьліўся,
Як зерне ў зернях, загубіўся.
Быў дзядзька ў пушчах, у барох
І расчытаць іх голас мог,
І з старасьвецкімі дубамі
Каротка знаўся, як з сябрамі.
А тут—адзін, бо ўсе чужыя,
Ня знаеш, хто яны такія,
І сам для іх ты чужаніца.
На камяніцы камяніца,

Ня згледзіш неба край за імі
І ціснуць сьценамі сваімі.
Ідзе так дзядзька і па бруку
Адзін за дзесяць робіць груку.
А дзе-ж той банк?—карціць пытаньне,
Так правандруеш да зьмярканьня,
А сам туды не пападзеш
І толькі дзень дарма зьвядзеш.
Ды дзядзьку страшна прыступіцца,
Спытаць людзей ён тут баіцца,
Бо ўсе такія падзіманы,
І хоць-бы твар адзін рахманы,
Або свой брат, мужык-трудзяга—
Нідзе ня сьвіціцца сярмяга.
І дзядзька наш стаў прыглядацца,
Ў каго б дарогі запытацца,
Бо ён зрабіў адну ўжо спробу,
Спытаў чумазую асобу,
Ды тая так яму сказала,
Што лепш-бы ёй няхай зарвала!
Тут дзядзька кроку падбаўляе
І пана з цэшкай наганяе;
Ступіў яшчэ ён колькі крокаў,
Да пана коціцца ён бокам;
А пан ня бачыць ці ня хоча
Глядзець, як дзядзька наш клапоча
І ў ім патрэбу дужа мае,
Ідзе і палачкай махае.
Тут дзядзька трошачкі прыгнуўся,
Рукою пана дакрануўся.
— Скажы, паночку, як далёка
Зямельны банк?—Пан кінуў вока
На дзядзьку скрыва так і строга.
— Спытай аб тым гарадавога!—
Сказаў і кроку пан прыбавіў,
Як-бы пытаньнем абясславіў
Яго наш дзядзька прад панамі,
Прад тымі, вось, капялюшамі.
«Ото завіў, настроіў лыжы,
Як-бы чарцяка той ад крыжа»,
Антось сабе сам усьміхнуўся
І на ўсе бокі азірнуўся,

Як-бы хацеў сказаць: «Глядзеце,
Якая цаца зьяе ў сьмецьці!»
Памалу стаў ён разглядацца.
Э, што! няма чаго баяцца!
Ідзе вальней, глядзіць сьмялей,
На сэрцы стала весялей,
І трохі карк ён падымае,
На крамах вывескі чытае—
Нядарма-ж дзядзька быў у школе,
Навуку ведаў ён даволі.
Ды перабраў тут дзядзька меру:
На слуп узьбіўся, на халеру,
Ды так аб падлу штурхануўся,
Што сьвет яму перавярнуўся,
На брук зьляцеў ён з тратуару,
Перакруціўся разоў пару
І так у брук бядак загасіў,
Траха манеркі не расквасіў.
Ды дзядзька борзьдзенька схваціўся,
Зьнячэўку ён ашаламіўся,
Як той шчупак, папаўшы ў нерат:
Ня знае ён—дзе зад, дзе перад.
«Бадай цябе агні спалілі!
На які чорт слупоў набілі?»—
Гаворыць дзядзька сам з сабою,
Пыл абіваючы рукою.
І тут ён толькі азірнуўся,
Глядзіць—у кут глухі упхнуўся,
Сьцяна прад ім і сьцены збоку,
Упярод ня ступіш ані кроку—
Прапала вуліца ды годзе!
Таўчэцца дзядзька, як у бродзе
Той сом, прыціснуты плытамі,
Што ў букце век жыў пад карчамі.
«Бадай ты спрахла! дзе-ж дарога?
Нагвалт крычы гарадавога!
Куды нялёгкая загнала!»
Аж проста дзядзьку страшна стала,
І з перавулачку глухога
Ідзе шукаць гарадавога,
Ідзе і горад праклінае;
Падшыбла злосьць яго такая,

Што каб прымеў-бы, ўзяў саломы
Ды падпаліў-бы ўсе харомы,
Бо ўсе дарогі загрузілі
І сьвет яму тут зачынілі.
Мінут праз колькі з перавулку
На сьвет ён выбіўся, дзе гулка
Нясьліся зноў страшэнна зыкі,
Дзе горад гуў многаязыкі.
Цяпер наш дзядзька ня чытае,
А больш пад ногі пазглядае
Ды кіне вока, ці ня блісьне
Жаданы шнур, ды далей цісьне.
Шукае дзядзька наш, як бога,
У людзкой галдзе гарадавога.
А вось і ён! стаіць, плячысты
І погляд кідае празрысты;
Стаіць, як той пастух над стадкам,
І пазглядае за парадкам—
Натое-ж горад і губэрня.
Тут з тратуару дзядзька верне,
Ідзе, за брыль здалёк бярэцца,
«Дзень-добры» кажа, як вядзецца,
Яшчэ крок бліжай падступае,
Аладку-шапку падымае.
— Скажэце, як мне ў банк папасьці?
Мне па зямельнай трэба часьці.
— А вось як пойдзеш, чалавеча,
Таму касьцёлу насустрэчу,
Там будзе вуліца направа.—
Пачаў казаць служака бравы:—
Ты правай вуліцы трымайся,
А там другога запытайся,
І скора банк той будзе блізка.—
Скланіўся дзядзька яму нізка,
Бо надта-ж добрым паказаўся,
І так ён дзядзьку ўспадабаўся,
Што калі будзе ўсё шчасьліва,
То вып'е з ім хоць пару піва
І зьесьць з ім разам кусок сала;
І весялей зноў дзядзьку стала.
Зрабіўшы два-тры павароты,
Людзей спытаўшы раз мо' ў соты,

Спыніўся дзядзька каля банку,
Дзе ўсходы чыстыя, як шклянка,
Шырокі крок яго стрымалі
І ў душу страх яму нагналі.
Стаіць наш дзядзька ў задуменьні,
Ня сьмее ўзьняцца на ступені:
Баіцца ён мужычым ботам,
Прапахлым дзёгцем, здорам, потам
Тут насьлядзіць або напляміць,
Лепш іх ня знаць, няхай іх цяміць!
Ступі ня так, падымуць сварку
Ды на барыш дадуць па карку.
І гэта «іх», як здань ліхая,
Спакой ад дзядзькі адганяе;
«Іх»—нешта злое, цемень-сіла,
Што душу дзядзькаву муціла;
«Іх»—гэта тое, што варожа
І ў рог бараві сагнуць можа.
Ды дзядзька страх перамагае,
Ён шапку загадзя зьнімае,
Па ўсходах чыстых як мурашка,
Паўзе ўгару, ступае пяжка,—
Забіты дух яго вякамі
Ўжо чуе страх перад панамі.
У прасторнай, чыстай, сьветлай салі
Паны туды сюды снавалі,
Разьвязна, моцна гаманілі,
Цыгары доўгія курылі.
А дзе каторы шарганецца,
Каля яго прыслужнік трэцца
І падае яму адзеньне,
А сам—пакора і жычэньне;
А пан той руку ткне ў кішэню,
Яму «дзесёнтку» суне ў жменю;
Прыслужнік, ну, чуць ня прысядзе,—
Аж сьмех бярэ, на гэта глядзя.
Але й паны ня ўсе тут роўны:
Адны з іх круглыя, як броўны,
Ідуць спаважна, ў перавалку;
Другія выпетрылі ў палку;
Адны трымаюць нос высока,
Другія ў дол спускаюць вока.

Апроч паноў, у гэтай салі
І мужыкі ў кутках стаялі,
І людзі простага больш званьня
Таўкліся ў банку ўжо ад раньня;
Між імі гоман ціха вісьне,
Туды і дзядзька Антось цісьне.
Прыйшоў, суседзей зьмерыў вокам
І да сьцяны прыпёрся бокам.
— Сядай, мой мілы, мой харошы,
Бо за «пастой» ня плацяць грошы,—
Сказаў сярмяжнік дабрадушна.
На лаўку дзядзька сеў паслушна,
Ўздыхнуў, падзякаваў суседу,
Ўжо пажылому, чуць ня дзеду.
Пайшлі пытаць адзін другога,
Хто ён, адкуль, сяла якога,
Губэрні, воласьці, павету.
— Прыехаў я сюды з-за сьвету,
З пад самых Стоўпцаў—чулі можа?
— Не, не здаралася, нябожа.
— А самі скуль вы?—Я з-пад Ліды,
З сяла Вялікія Дзяміды
(Ён Грышкам Ьерасам назваўся);
Яшчэ са ўчора затрымаўся.
Пустая справа, ды і тую
Не давядзеш ты да ладу —
Гадоў са два яе вяду,
Як тут ні ладжу, ні мяркую...
Эх, мілы мой ты! за панамі
Няма прадыху. Хто з грашамі,
І мажа збоку,—той і едзе,
Так вось і робіцца, суседзе.—
Ён знаў чыноўніцкія сеці—
Ня дарма-ж соваўся па сьвеце,
Зямлі шукаючы з сябрамі,
І добра знаўся з пісарамі.
— Вам трэба з банку разрашэньне,
Пішэце, мілы мой, прашэньне;
І калі хочаце, параю:
Пісарчука такога знаю,
Што вам прашэнейка за злоты
Напіша з мілаю ахвотай.

— Ах, калі ласка, пане Верас!
Скажу вам дзякую яшчэ раз,
Бо покі сам чаго даб'ешся,
То і жыцьця свайго зрачэшся.
— Ну, то хадзі!—Ўстаюць, выходзяць
І па панох вачамі водзяць
І каля століка пустога—
Там ня было цяпер нікога,
Апроч бутэлечкі чарніла
З шырокім донечкам бяз рыла—
Сябры спыніліся маўкліва.
— Вам што?—пытае іх пачціва
Сам пісарчук. Ён стараваты
І росту нізкага, кашлаты,
І вынік ён перад сябрамі,
Як тая порхаўка часамі
Па цёплым дожджыку з зямлі.
— А вось да вас якраз прыйшлі—
Тут дзядзька ўперад выступае
І просьбу ціха выкладае.
—Пастойце-ж трошкі, пачакайце,
А вось вам крэселка, сядайце!—
З стала ён вынуў ліст паперу,
І ўсю пісарскую манеру
Ён перад дзядзькам выяўляе:
З за вуха ручку выцягае,
Рукою водзіць, нібы піша
І трэ' свой лоб ды носам чмыша.
Паразважаўшы, для прыкрасы
Пайшоў выводзіць выкрунтасы;
Уважна дзядзька пазірае,
У жмені злот даўно трымае.
— Ну, вось прашэньне і гатова,
Прашэньне—«рэхт!», ну, адно слова!...
Вы, можа, граматны часамі?
— А так,—расьпішамся і самі.
І дзядзька пальцы разгібае,
Бярэ ён ручку і мачае;
Ды граблі-пальцы, як чужыя,
Ці як калочкі дзервяныя,
Пяро трымаюць бокам, крыва
І водзяць ручку баязьліва;

І покі дзядзька расьпісаўся,
На лбе буйны пот паказаўся,
Бы дзядзька летняю парою
Прайшоў па купінах з касою.
— Цяпер ідзеце ў тыя дзьверы
Зрабіць адметку на паперы,—
Ківае пісар галавою.
І дзядзька дробнаю ступою
Падходзіць к дзьверам, адчыняе,
Прашэньне ў скрутачку трымае.
А там, за доўгімі сталамі,
У стол уткнуўшыся насамі,
Сядзяць пісцы, як гною кучкі,
Скрыпяць іх пёрцы, ходзяць ручкі,
Трашчаць, як конікі на сене
Ці тыя шашалі ў палене,—
Заняты кожны сваім дзелам.
Ступіў наш дзядзька крокам сьмелым,
Ідзе к сталу, што быў пабліжай.
Да барады з чырвона-рыжай—
І перад тэю барадою
Схіліўся нізка галавою.
Чыноўнік буркнуў штось сярдзіта,
Як той япрук каля карыта,
Але прашэньне ён прыймае,
Насупіў бровы і чытае.
— Ідзі ў той стол, налева трэці!—
Махнуў чыноўнік барадою,
Як саламянаю мятлою.
«Адкуль яны бяруцца, чэрці?»
Прамармытаў руды пісака.
Пайшоў наш дзядзька-небарака,
На стол паказаны трапляе
Ды йзноў там голаву скланяе
І перад новым палупанкам
Стаіць, прыгнуўся абаранкам.
Чыноўнік толькі лыпнуў вокам
І павярнуўся к дзядзьку бокам
Ды водзіць пёркам па «бумазе»
(Ужо такі пачот сярмязе!).
Стаіць наш дзядзька, не адходзіць.
«Ну, што-ж? няхай пяром паводзіць:

Не на дажджы я, часу маю,
Ня пан я, трохі пачакаю».
Чыноўнік лыпнуў зноў вачыма,
Як-бы на цешчу ці айчыма,
Зноў у паперы ён уткнуўся,
А дзядзька наш ні зварухнуўся.
Злаваць чыноўнік пачынае,
Што дзядзька вытрыманасьць мае.
Чыноўнік злосны ня стрымаўся.
— Табе чаго тут?—запытаўся,
Сярдзіты, поўны нецярпеньня.
— На-конт зямлі: вось і прашэньне,—
Гаворыць дзядзька так салодка,
Як толькі можа, ды каротка
Яго чыноўнік злы спыняе:
— Ня важна справа, пачакае;
Прыйдзі сюды праз тры гадзіны!—
Ўздыхнуў Антось ад тэй навіны.
«Ось дзе выжыга! ось бізун,
Бадай цябе забіў пярун!
Чакай дабра ты ад хамулы,
Няхай табе дасьць бог тры скулы!
Няхай цябе водзяць сьляпога,
Як водзіш ты за нос другога!»
І як ні кляў ён гэту п'яўку,
Ды мусіў даць рубля за спраўку.

XXIX.

НА ЗАМКАВАЙ ГАРЫ.

— Ну, што-ж?—пытае дзядзька Грышку:—
Хіба дзе выпіць па кілішку
Ды падкрапіцца б мала-мала?
Я з дому ўзяў кавалак сала,
І хлеба есьць крышан са мною,
Чаго ён сохне сіратою?
— Падмацавацца-б не мяшала,
Бо ў жываце штось засьпявала,
А нашча чарачку кульнуць—
Усё адно, што ў рай зірнуць.—
Сябры ўстаюць, ідуць спавагу
І на прашпэкт нясуць сярмягу,
Дзе панства ўсякага багата
Ідзе і едзе, як у сьвята.
І скуль набраліся яны?
І ўсё важнецкія паны,
І так адзеты, так убраны,
Што той Ракоўскі падзіманы—
Няхай яго там возьме боль—
У параўнаньні з імі—ноль!
Ну, проста так, звычайны Лыска:
І не стаяў каля іх блізка!
Зірнеш і ўнікнеш: прад табою
Мо' князь з графіняю якою!
Так далікатна спацыруюць
І не гаворац, а варкуюць!
Або спаткаеш гэнэрала,—
Яго ўся Вільня пэўна знала:

У мэдалёх уся грудзіна!
І што за погляд! што за міна!
Ну-ж, і паноў! ня дай ты, божа!
Антось стрымацца ледзьве можа—
Няхай ім дрэннае прысьніцца—
Каб тым паном не пакланіцца.
Ды Верас з дзядзькі тут сьмяяўся:
— Ты не ўважай, што ён убраўся,
Гальштук павесіў і манішку,
А каб разьдзець яго, брацішку,
То пэўна ходзіць без кашулі,
На ланцужку—кусок цыбулі.
Па віду пан і ходзіць панам,
А сьпіць напэўна пад парканам,
Таго й глядзіць, каб што ўварваць...
Такіх паноў—хоць гаці гаць!—
Чым болей дзядзька разглядаўся,
Ён тым мацней тут захапляўся.
Які тут рух і беганіна!
Як зьяюць вокны магазынаў!
І колькі тут дабра, багацьця!
А колькі сьлёз у ім, праклятцьця?
Якія брычкі і карэты!
А для каго ўся роскаш гэта?
Антосю стала чагось смутна.
Ці гэта роскаш так атрутна,
Што голас зайздрасьці ўзбудзіла
І свой адбітак палажыла?
Ці то пратэст, бунт процiў зьдзеку,
Які пануе тут ад веку
І дзеліць люд на дзьве галіны,
На дзьве няроўныя часьціны:
На багачоў і на галоту?
Адным—сланяцца каля плоту
Сваіх задворкаў цёмна-брудных
У мысьлях-думках шэра-будных,
Жыць у гразі, хадзіць сьлялымі
Ў імгле пустой і ў едкім дыме,
Цярпець пакорліва, маліцца
І з гэтай доляю гадзіцца,
А ўсе надзеі на збавеньне
І на канец таго мучэньня,

Які настане ўсё-ж нарэшце,
На той бок сьмерці перанесьці!
Другім—тут рай і панаваньне
І ўсіх дабротаў спажываньне.
Ты ім služы, ты ім працуй
І нейкі страх прад імі чуй.
— Ото, брат, горад! от дамішчы,
Ото дзе сыпалі грашышчы!
Якія вежы і касьцёлы!
Як толькі іх трымаюць долы!..
Зірні, зірні: гара якая!
На ёй і будка цагляная...
Ото-б адтуль зірнуць на горад!—
Забыўся дзядзька і пра голад
І падбівае сябра Грышку
Узыйсьці на тую гару-вышку.
Яна так пышна, так высока
І так ласкае твае вока!
А гэты скат такі зялёны!
Там каштаны, там ліпы, клёны
Глядзяць здалёк адным кустом,
Адным вялізарным шатром.
Прашпэкт, касьцёл сябры мінулі
І ў сквэр зялёны павярнулі.
У цяньку разьвесістых галінак
Дарожкі ўюцца між расьлінак,
Такія чыстыя, аж міла.
І люду множства тут хадзіла,
Найболей моладзь гарадзкая,
Ды худасочная, благая,
Усё панічы-зухі, паненкі,
А станік іх, бы ў восак, ценькі;
Ідуць, шнуруюць па дарожках,
А чаравічкі на іх ножках
Так і паскрыпваюць, сьпяваюць,
Нібы капыцікі мільгаюць;
Ідуць, спусьціўшы вачаняткі,
На погляд ціхі, як ягняткі.
А панічы снуюць стрыжамі,
У паненак цэляцца вачамі,
Так от і льнуць, як рой да грэчкі,
Як матылі на тыя сьвечкі.

На доўгіх лаўках пажылыя
Сядзяць паны, як-бы сьвятыя,
Багата ўсе яны адзеты,
Чытаюць кнігі ды газэты.
Антось на ўсё глядзіць уважна,
I сам ідзе ён трохі важна,
Крыху асвойтаўся з панамі,
Ідзе, пагруквае нагамі.
Сябры тымчасам сквэр мінулі,
Налева ўгору павярнулі;
Тут з будкі сторож іх спыняе.
— Куды йдзіцё? – сяброў пытае.
— Куды-ж? на гору, ёсьць вядома.
— А ці вам правіла знаёма,
Што бязьбілетным ход запынен?
Хто йдзе на гору, той павінен
Білет купіць на права ўходу.—
Сябры спыніліся—грошай шкода;
Ў чупрыны рукі запускаюць,
Аб гэтай справе разважаюць:
За што плаціць? пустая справа...
Але-ж ізноў—зірнуць цікава,
Як там з гары ўсё выглядае.
I дзядзька стоража пытае:
— А колькі той білет каштуе?...
Ніяк у Вільні не шанцуе!
– Ўсяго шэсьць грошай. Заплацеце,
Тады сабе, здаровы, йдзеце.
— Дзе наша, брат, не прападала:
Каб наша ліха не даждала!—
Гаворыць дзядзька наш разьвязна,
Ў кішэню лезучы адважна.
Сябры білеты пакуплялі
I на гару пашыбавалі.
— Ого, гара! як печ крутая!
I вось чаму дарожка тая,
Бы шрубка, ўецца па-над бокам:
Узьлезь, папробуй, простым крокам!
Ну, брат, гара, аж ногі млеюць!—
Сябры ідуць і весялеюць.
— Ці то яе такая ўрода?
Рукою, мусі-быць, народу

Яна насыпана спрадвеку...
Ото, мой божа: чалавеку
Заўсёды мала, не хватае,—
Антось у голас разважае:—
Ці ёсьць канец яго патрэбам?
Чаго няма пад гэтым небам!..
— Не: не здаволіш чалавека,
І будзе вечны ён калека:
Чаго-нібудзь а будзе брак,
Ужо бо створаны ён так!
Твардоўскі пан быў—мо' чувалі?—
Яму ўсе чэрці слугавалі
І ўсе выконвалі жаданьні,
І што-ж? шчасьлівы быў? нізваньня!
Ды ўзяць хоць нас: ня тое-ж сама?
І мы, як тая бэгна-яма,
Увесь век варушымся, зьбіраем,
Канца-ж патрэбам тым ня знаем.—
Сябры наверх гары ўзьняліся,
Аж упацелі, засапліся,
І ногі іх спыніліся самі.
А слаўны від перад сябрамі
З гары высокай адчыняўся!
Хто відам тым не любаваўся?
Ўнізу гары ляглі прыгожа,
Як-бы разоркі паміж збожжа,
Дарожкі, роўныя, крывыя.
Над імі дрэвы маладыя
Ў сваёй пакоячай цішы
Спялі жывыя салашы.
Агромны горад, цесна зьбіты,
Увесь блескам сонейка заліты,
Займаў узгоркі і нізіны;
Дамы стаялі, як віціны,
То ўдоўж, то ўпоперак радамі,
То закрываліся садамі
Або дзе ўзгоркам крутабокім;
А дзе васпанам адзінокім,
Расьцерабіўшы сабе пляц,
Як горды пан, стаяў палац.
Будынкі цесна ў рад стаялі,
Як-бы адны другіх трымалі

У часе нейкай небясьпекі
І засталіся так навекі.
А між высокіх дамоў-градак,
Свой пэўны маючы парадак,
Віліся вулачкі так-гэтак
Густою тканьню цёмных клетак.
Ўгары, высока над дамамі
Пазалачонамі крыжамі
Блішчалі цэрквы і касьцёлы,
Узьняўшысь к небу галавамі,
На сонцы зьяючы вярхамі;
І гоман іх званоў вясёлы
Ў паветры гуў таемна, звучна
І заміраў дзесь мілагучна.
Налева, між гор крутабокіх,
У берагох сваіх высокіх,
Па камянёх, бы тая зьмейка,
Вілася шумная Вілейка
І, закруціўшыся дугою,
Зьнікала зараз за гарою.
А справа ўніз свабодным махам
Лягла другая рэчка шляхам,
Як-бы сталёвая пружына;
То Вілія, Літвы дзяціна,
Нясласся пышна між абрываў
Бліскучай стужкай гожых зьвіваў,
Як-бы жывое срэбра. Хвалі
На сонцы песьціліся, дрыжалі.
Так майскім днём дрыжыць лістамі,
Абліты сонейка агнямі,
Зялёны клён і пышна зьяе,
На сонцы лісьцікі купае.
Па левым беразе ў шнурочак
Зялёных дрэў пралёг радочак,
Як стрэлка роўненька, пад меру,
Як тыя буквы на паперу.
Дамы, каменныя грамады,
Палацы, пышныя пасады,
Крутыя горы з жоўтым скатам,
Пяскамі, глінаю багатым,
Увесь правы бераг абступалі,
У рэчцы цені іх дрыжалі.

І адбіваліся, бы ў люстэрцы,
У Віліі хмурынак перцы,
Што віселі белай чарадою
Высока ў небе над зямлёю.
А там, за горадам, так здатна
І так прыгожа, так прыятна
Узгоркі леглі ў сіняй далі;
Па іх адложыстых уклонах
Любоўна ветры па загонах
Жытцо, ярынку чуць гайдалі,
Як нянька добрая ці матка
У калысцы гойдае дзіцятка.
Палоскі нівак йшлі абрусам,
Гаі, лясочкі здольным вусам
У палёх то тут, то там чарнелі,
Як-бы на сонейку гарэлі.
І ў абразох тых самавітых
Палёў, задумаю спавітых,
Пачулісь родныя навевы
І дарагія сэрцу сьпевы
Для мужыкоў, сыноў заўзятых
Палёў, лясоў, лугоў багатых;
Там іх душа і там іх думы,
Ім далей хочацца ад шуму
Траскучых вуліц, перавулкаў,
Ад пылу, смроду закавулкаў.
А на гары было спакойна,
Чуць далятаў сюды нястройна
Далёкі шум і той зьмякчаўся,
Сюды нейк боязна ўрываўся.
Гара спакойна пазірала,
Маўклівасьць важную хавала,
Як сьведка тэй вялікай справы,
Што для пустой людзкой забавы
Ніколі вусн не раскрывае
І моцна тайнасьць ахраняе.
— Ну, што, Антоні: надзівіўся?—
Ад думак Верас абудзіўся:—
Ці не пара-б пасілкавацца,
Бо трубіць чэрава, прызнацца?
— Так, часісьці, глядзець даволі,
Бо не нагледзішся ніколі.—

Сябры назад з гары зьвярнулі,
Шырокім крокам сьціганулі.
— Пастой! а там што?—Там—гармата.
— Чаму-ж няма пры ёй салдата?—
Пытае дзядзька.—Мо' старая,
А мо фальшывая якая,—
Ня буду спрэчвацца заўзята.—
З такой гаворкай да гарматы
Прышлі яны і важна сталі,
Гармату доўга разглядалі,
Глядзелі ззаду і з бакоў,
Аб ёй сказалі колькі слоў.
Калёсы дзядзька разглядае
І бліжай-бліжай падступае,
Хацеў яе яшчэ пагладзіць.
— Ой, не чапай, ато рассадзіць!
Няхай яна, брат, лепей спрахне!
Зачэпіш, падлу, ды як гахне!
І вочы высмаліць і кішкі
Шпурне, глядзі, аж на Лукішкі.
О, з ёю брат, такія штукі!—
Рвануў назад, як ад гадзюкі—
Спужаўся дзядзька—бора да рукі,
Ды так, што Грышка стаў сьмяяцца.
— Хадзем, брат, лепей сілкавацца!

XXX.

СЬМЕРЦЬ МІХАЛА.

К а н е ц!.. Як проста гэта слова
І многазначна, заўжды нова!
Як часта мы пад крыжам мукі
У тамленьні духа ўзносім рукі
І вочы, поўныя гарэньня,
І прагнем мігу вызваленьня!
Шчасьлівы міг, бо палі путы!
Канец—і нейкі круг замкнуты
У нябыцьцё ідзе і гіне,
Каб месца іншай даць часіне;
І вера ў той канец няўхільны
Зьнішчае тлен гнілы, магільны.
Канец!.. Як многа разважаньня
І засмучонага пытаньня
У гэтым простым, страшным слове
Пры іншым зьявішчы і ўмове,
Калі астатняю мяжою
Канец кладзецца між табою
І тым, што дорага і міла,
Што душу грэла і хіліла
І сэрца моцна парывала,
Як гымн у вуснах перавала,
Калі змутнелаю вадою,
Дзе сонца цешыцца сабою,
Шуміць ён, вольны і імкненны
І гучна-звонны й бела-пенны!
І ты, маё апавяданьне,
Жыцьця адбітак, разважаньня,

Нязжыты сьлед прасьцяцкай долі,
Адвечны водгук праўды, волі,
Ўжо бачыш дзень свайго зьмярканьня.
І сьціхне ліры звон тужлівы,
Бо блізак захад твой маўклівы,
Апошні крок твайго блуканьня.
І смутна мне: я жыў з табою
Аднэю думкаю, душою,
Насіў цябе, як носіць маці
Няясны воблік той дзіцяці.
Ды ты, відаць, ня ў міг шчасьлівы
На сьвет радзілася бурлівы
Яшчэ далёкаю вясною
За мураванаю сьцяною
У няволі жудаснай астрога,
Калі над намі ноч-аблога
Навісла цемраю густою
І гнула цяжкаю пятою,
Як неадхільная навала,
Усё, што жыцьце асьвятляла.
Ды ноч мінулася памалу
У агульным жыцьця перавалу,
А там дарога, зноў дарога,
Разлука з краем і трывога
І паднявольнае блуканьне,
І гэта нуднае змаганьне
За інтарэсы жывата,
Ды йзноў варожая пята...
Як часта я жывіў табою
У разлуцы з роднаю зямлёю
Гадзіну смутку, лятуценьня
І момант радасьці — натхненьня!
Сьвятым агнём душа палала
І злучнасьць-згоду адчувала
Таемных чараў-сугалосься
І чула шум тагды галосься
На родных гонях, на далёкіх
І песьні жнеек яснавокіх.
А выгляд горак крутабокіх,
Лясочкаў, хвоек кучаравых,
Такіх прыветных і ласкавых,
Як дабрадушныя бабулі,
І грэлі сэрца і гарнулі,

У вачох стаялі, як жывыя.
Дрыжалі струны гаваркія,
У агульны тон суладзьдзя гралі
І на нявідныя скрыжалі
Трох неажыцьцеўленых слоў
Пісалі напісы вякоў...
Дык так: часіна разьвітаньня,
Апошні крок твайго блуканьня!

З зямлёю клопат быў вялікі,
Прышлося езьдзіць да Хадыкі
Ды варушыць і галавою
Над гэтай справай грашавою.
А грошы йшлі, плылі, як сьліна,
Аж высякалася чупрына
І брала нейкая нудота,
І адпадала ўся ахвота
Зямлю купляць і нават жыць —
Такая хваля набяжыць.
А колькі гэтай валакіты!
І ўсе на грошы прагавіты:
Таму рубель, таму дваццатку,
А ўсё няма ладу - парадку,
Куды ні кінься і ні тніся;
Бадай яны былі зьвяліся
І ўсе натарусы, канторы
І іх пісакі - кручкатворы!
Вандруеш, бы ў тэй Чартавіцы;
Ці дурань сам, ці ўсе дурніцы,
Ці проста кпяць з цябе, дурнога,
Бо ты ня ведаеш нічога,
А толькі грошы выцягаюць,
Але на грош не памагаюць.
Прышлося дзядзьку вясьці справу
І папацець такі на славу.
Бывала, вернецца з дарогі,
Бяда і сьмех з яго, нябогі:
Сярдзіты, чорны, як махнуша,
І нават нос той, дуля - груша,
Відаць таксама ня ў гумору
І задзярэцца больш у гору;
Малыя шэранькія вочкі

Яшчэ больш звужваюць куточкі,
Глядзяць з-пад броў зусім панура,
І ўся выраза яго хмура.
У хаце ў першыя часіны
Маўчыць, ня кажа пра навіны,
Зямлі ня лае і ня хваліць,
Але канторы агнём паліць
І крэпасьць купчую бяз меры
Кляне і жычыць ёй халеры
Ды злосна кідае паперы
На стол з кішэні і бубніць.
Да дзядзькі страшна прыступіць,
Але патроху і памалу
Ён траціць імпаты запалу,
У яго душы сьціхаюць громы,
Ён зноў такі, як нам вядомы:
Лагодны, добры, клапатлівы,
На ўсё спагадны і руплівы.
Праз нейкі час сямейка ў зборы.
Тут маці сходзіць да каморы,
Нясе збанішча тварагу,
Каб скрасіць дзядзькаву тугу,
Зальле туды яшчэ сьмятаны,
І дзядзьку хоць кладзі да раны!
Сьмятана гэта з тварагом—
Краса-дзяўчына з жаніхом!
Хоць зараз іх вядзі да шлюбу.
І вось маўклівасьці тэй шрубу
Адкруціць дзядзька з галавы,
Вясёлы робіцца, жывы,
І ўсе прыгоды, ўсе нягоды,
І ўсе парогі - перашкоды
Пачне апісваць сакавіта
І пераймаць таленавіта
Пісцоў, іх закіды - намеры
За тыя копіі - паперы
У тваю сярмяжную кішэню
Спрытней, глыбей засунуць жменю.
Ох, трэба ведаць іх псялытак!..
Сказаць-жа—гэта іх прыбытак.
Сядзіць, расказвае Антоні,
Што чуў, што бачыў у Заблоньні.

Халыку высьмее часамі
І яго «мухі з камарамі».
А скончыць тым апавяданьне,
Што многа трэба вандраваньня
І гэтай нуднай цяганіны,
Каб дацягнуць да палавіны...
Так, многа клопату з зямлёю!
Як цяжка голаю рукою
Рабіць, вясьці такія справы!
І больш тэй гутаркі і славы
І гэтай зайздрасьці і плётак
Дзядзькоў дасужых і іх цётак
І ўсіх наогул сваякоў,
Бо чалавек ужо такоў,
Чым тога дзела і карысьці.
Ох, цяжка, цяжка ў людзі выйсьці
І моцна стаць на свае ногі,
Бо многа ў сьвеце вас, парогі!
І часта роздараж іх быту
Над імі зьляжа, як навала,
І гэта даль падчас пужала,
Як нейкі лёс пусты, сярдзіты.
І засмуткуеш паняволі
Ад гэтых думак цёмнай долі,
Калі набытак і скарб хатні
Ідуць на звод на той астатні.
Але ці ёсьць, ці ёсьць парука,
Што будзе сэнс мець гэта мука?
— Гэ!—казаў Міхась бывала:—
Вядома, клопату ня мала,
Ды што бяз клопату даецца?—
І тут ён нават засьмяецца,
Каб цень разьвеяць тае смуты:
—І трэба часам крыж пакуты
Панесьці, мілыя мае вы,
Зазнаць і гора, неспадзевы!
Але раз ты наважыў дзела,
Ідзі станоўка, роўна, сьмела,
Ідзі, назад не аглядайся
І на другіх не пакладайся!
А вам, сынкі мае любыя,
Ня век сядзець на маёй шыі!

Пара падумаць, небажаткі,
Як жыць бяз бацькі і бяз маткі,
Бо іх жыцьцё—ня вечна ў сьвеце.
Вось тут глуздом паварушэце!
Дык трэба грунт мець пад нагамі,
Каб не бадзяцца батракамі.
Які-ж то грунт? Зямля, навука,
Але ня панская прынука.—
Адзін Міхал і грэў імкненьне
Давесьці справу да скančэньня.
Але няўзнакі, неўзаметкі
Вязала ліха свае сеткі,
Каб іх накінуць на Міхала,
І ні на вошта не зважала,
Бы тая злосная намова:
Міхал прыцяміў выпадкова
Густы, чырвоны сьлед крываўкі!
«Эге, брат, дрэнныя праяўкі:
Прышла згінота на Міхася!»
Падумаў ён у нейкім страсе,
І нават сэрца ў ім апала.
Што за праява напаткала?
Няўжо яна, сьмерць няўзірана?..
Не, не! аб ёй і думаць рана.
Міхал жахнуўся. Нейкі смутак,
Ліхіх пачуцьцяў цёмны скрутак
Яго агортваюць істоту;
Ён чуе ў сьвеце адзіноту,
Як-бы варожых лёсаў сіла
У вочы глянула няміла
І ўстала нейкім грозным валам
Між тым жыцьцём і ім, Міхалам.
І першы раз ён так балюча
Адчуў той момант нямінучы,
Які ўсіх нас вартуе пільна,
Бо гэта сьмерць—зло неадхільна.
«Няўжо памру і стану трупам,
Згнію ў зямлі нікчэмным струпам
На целе гэтае зямлі?»
І цені страшныя ляглі
Яму на душу і на сэрца,
І ён так ясна, бы ў люстэрцы,

Убачыў сьмерці ўсе пячаці
І ўсе адзначныя пастаці.
Міхал пачуў, што ён—пылінка,
А век людзкі—адна хвілінка.
І перад ім самі сабою,
Чуць-чуць засланыя імглою,
Жыцьця асобныя кускі—
Малюнкі, зьявы, абразкі,
Калісь прачуты, пераж[ы]ты,—
Ўсплылі, як сон, даўно забыты,
І пачуваньне адзіноты,
Пустэчы цёмнае, тускноты
Яго прыгнула, прыдушыла,
І стала ўсё яму няміла.
Адно цяпер яго прагненьне—
Прад кімся пасьці на калені,
Прасіць заступы, абароны
Ад гэтай страшнае праклёны.
І ўспомніў ён адну драбніцу,
Свой страх дзіцячы ў навальніцу.
Жахліва ночка была тая!
О, гэту ноч ён памятае!
Прачнуўся—шум, бразгочуць шыбы,
Гарыць паветра іх сялібы
Агнём сьляпячым, сіняватым.
Старыя вербы каля хаты
Гудуць і гнуцца ва ўсе бокі,
Над долам сьцелюць верх шырокі,
І круціць бура ім галіны,
Кудлаціць, крышыць верхавіны,
Бы рве іх вострымі зубамі;
А гром цяжэрнымі клубамі
Зямлю, здаецца, прабівае,
І стогне хатка іх старая
І ўся трасецца, бы націна.
А ён, малы, як ліст асіны,
Дрыжыць ад страху, жмецца, плача.
— Засьні, мой хлопча-небарача!
Ня бойся, мілы: ты—са мною!—
І матка цёплаю рукою
Яго за шыйку абнімае,
А ён да маткі прынікае;

І ўжо ня страшна бура тая,
Бо ён захован, повен шчасьця.
   А да каго цяпер прыпасьці?
Каго прасіць? каму маліцца?
І як ад сьмерці бараніцца?
«А можа гэта так, пустое?
А пэўна, глупства там якое,
Бо нават сьледу няма болю,
І ўсё нарэшце ў божжай волі!
   Ў ім абуджаецца надзея,
Адводзіць страх той, сэрца грэе,
Як сонца землю посьле буры,
Бо так заложана ў натуры.
   Ды тое ліха было ўпарта,
І строіць жартаў з ім ня варта.
Праз нейкі час, ужо пад зіму,
Міхал у моцным быў абніму
Хваробы цяжкай і паганай,
Неспадзяванай, негаданай.
І гора ў тым: хвароба гэта
Даўно цягнулася, ня з лета,
І ў тым была яе і сіла,
Што незаметна налучыла,
І спатайка гадоў праз колькі
Яе жывілі манапалькі,
Пакуль яна не разьнялася
І не зваліла з ног Міхася.
Сьпярша Міхал перамагаўся
І тэй хваробе не даваўся,
А потым кінуўся і ў лекі,
Больш з саматужнае аптэкі;
Піў зёлкі розныя і травы,
Ды не палепшваў свае справы.
Да дактароў ужо па часе
Вазілі хворага Міхася,
Вазілі ў холад і ў марозы,
А ліха-боль свае занозы
Глыбей у цела запускала,
І ўжо з тых лекаў толку мала.
   Ляжыць Міхал маўклівы, смутны,
І вочы выцьвелі і мутны,
У глыб душы глядзяць гаротна,

Глядзяць тужліва і маркотна.
І горка гэта сузнаваньне,
Што ад жыцьця ты ўжо адсечан,
І нават можа быць адмецен
І блізак час яго скананьня.
Жыцьцё-ж ішло, як і звычайна,
Крыху марудна, аднастайна,
Калі трушком, калі ступою
Сваёю бітаю трапою;
А з гэтым жыцьцем нага ў ногу
Як-бы ў адну ўсе йшлі дарогу,
І толькі ён, адсталы, хворы,
Папаў у нейкія зажоры
І лічыць нудныя часіны—
Ён моцна выбіт з каляіны
І тым жыцьцём ён ня жыве;
Другія думкі ў галаве,
Зусім другія пачуваньні,
Другі настрой і разважаньні;
І тое, што даўней, бывала,
Яго так моцна захапляла,
Цяпер здавалася няўрачным
І непатрэбным і нязначным;
Яго цікавіць лёс уласны,
Лёс пагражаючы, няясны,
Зацята схованы, замкнёны,
Бы кара цёмнае праклёны,
Што кожны момант над табою
Зьвісае страшнаю мароню,
І кожны час яна гатова,
Сьвядома або выпадкова,
Узьнесьці грозна булаву
І апусьціць на галаву
І разам скончыць, адным махам,
З жыцьцём і з цёмным гэтым страхам.
Але што ёсьць там, за заслонай,
За гэтай сьцежкаю замкнёнай?
Няўжо пустэлі мрок разьліты,
Канец астатні, ноч нябыту?
Міхалу вусьцішна і жудка,
І сэрца стукае ў ім пудка.
Ох, страшна гэта ноч-пустэля!

Яна ў лявельны мрок засьцеле
Яго жыцьцё і гэты сьвет;
Сатрэцца, згіне яго сьлед
У тым сусьветным праху-сьмецьці,
Як-бы й ня жыў на гэтым сьвеце.
Ён чуе страшнае тамленьне,
Яго жахае зьніштажэньне,
Ён хоча жыць... Прэч, цені мроку!
Там сэрцу цяжка, цёмна воку...
І гэта там ён апачыне?!
О, не!.. І кроў у жылах стыне,
І сэрца ў страсе замірае,
І пот халодны выступае.
Якая гэта недарэчнасьць?!
Хіба ён жыў?.. о, вечнасьць, вечнасьць!
Як зразумець цябе і зьмерыць?
І каго слухаць? каму верыць?
Міхал ахоплен цёмнай хваляй,
Ня хоча думка йсьці ўжо далей,
Ён хоча сьцішыць жудасьць тую,
Ён прагне чуць душу жывую.
— Ну, што ты, маці: ты-б прысела,—
Да жонкі мовіць ён нясьмела,
А вочы просяць спачуваньня,
Жывога слова, спагаданьня.
І ёй таксама не салодка—
Каротка, песьня ты, каротка
І заціхаеш так ня ў часе!
Баліць ёй сэрца аб Міхасю;
Яна адгадвае душою,
У якім ён цяпер настроі.
І цяжка ёй. Яна ўздыхае,
Ідзе, сябе перамагае,
І горла цісвуць ёй залозы,
І волі, волі просяць сьлёзы.
— Памру я, Ганна!—кажа ціха:—
Дайшоў да дна свайго кяліха.—
Міхась глядзіць кудысь далёка,
І нудна ёй ад таго ўзроку,
Надзеі гіне рэштка тая,
І большы смутак пашыбае.
Міхал зьдзівіўся: ён ня тое

Хацеў сказаць, а штось другое,
Ды так сказалася. Ну, што-ж?
— Ня думай гэтак ты, нябож!
Ці мала людзі так хварэлі?
Хварэлі годы—не нядзелі,
Такіх здарэньняў вельмі многа,
Але ачуньвалі й нічога.
І ты, дасьць бог, на погі станеш,
Пяройдзе ліха, ачуняеш.—
Міхал глядзіць ёй пільна ў вочы,
Штось расчытаць па твары хоча,
Але з усьмешкаю крывою
Трасе адмоўна галавою—
Пацеха, знаць, яму малая;
І погляд дзесь ізноў блукае,
Але ня тут, а там, далёка;
Сьлязою мгліцца яго вока,
Ён штось яшчэ сказаць імкнецца,
І цень на твар яго кладзецца.
З двара ўваходзіць дзядзька ў хату,
Ідзе прамовіць слоўка брату;
Антось гаворыць сьмела, стала,
Каб падбадрыць крыху Міхала,
Надзею добрую падаць
І думкі смутныя прагнаць.
— Як пачуваешся, Міхале?
Мацуйся, браце, з мала-малая!..
А дзень які! эх, дзень харошы!
Пайсьці-б цяпер, брат, па парошы!
— Так брат, пайду, ды ці вярнуся?
Як раз патраплю да Пятруся
У Церабяжы пад крыж хваёвы,—
Сказаў Міхал у тон размовы,
Бы то звычайнае здарэньне,
Сказаў з усьмешкай засмучэньня.
— Ну, ўжо і пойдзеш! не, брат, дудкі:
Аб тым пахо́дзе няма й чуткі;
Яшчэ паходзіш за сахою
І над уласнаю зямлёю
Ты папацееш і нямала,
На картах бабка так казала;
Не, жыць, брат, трэба і жыць—многа!—

Антось гаворыць, а ў самога
На сэрцы стала штось трывожна,
Бо спадзявацца ўсяго можна:
За кожным ходзіць сьмерць сьляпіца.

І дзіўна рэч: цяпер драбніца
Ці проста рысачка якая
Значэньня, сэнсу набывае
І з гэтай сьмерцю сувязь мае.
Ці куры ў хаце сваім дурам
Падымуць часам шурум-бурум;
Ці абярэцца з іх якая
Зьпячэўку пеўнем засьпявае
Для большай важнасьці, вагі;
Ці дзесь крумкач разок, другі
У небе крумкне смутна-глуха;
Ці ў юшках песьню завіруха
Зацягне жаласна, нудліва;
Ці загугукае страхліва
Злы гэты дух, сава-начніца
У кустох альховых над крыніцай,
Гугукне так, што сэрца ные,
Або сабака той завые,—
Усё гэта—дрэннае злучэньне,
Праявы страшнай абвяшчэньне,
І тую думку мімаволі
На смерць наводзіць, як ніколі.

А прыдзе ноч. Эх, ноч-цямніца,
Зацятых страхаў таямніца!
Глядзіш у вокны ты варожа
З свайго цямнюсенькага ложа
І за вуглом стаіш тулягай,
Відаць, з нядобраю развагай.
У мяртвячых лісьцях зімняй стужы
Стаіўся месячык дасужы,
На шыбах беліць ён палотны,
Такі тужлівы і маркотны.

Міхал ня сьпіць, а боль тупая
Яму пад сэрца падступае.
Няма надзей, няма жаданьня;
Цяпер на сьвеце ўсё дазваньня
Яму няміла, няцікава,

І сну няма, ня леве страва.
Жыцьцё... ды што жыцьцё такое?
Эх, глупства, глупства ўсё, пустое!
Міхал глядзіць на блеск газьніцы.
У вочы ўбіліся драбніцы—
Дрыгучы блеск і цені тыя
І танцы-скокі іх нямыя.
Яны варушацца, трасуцца,
Пустымі сьмехамі сьмяюцца,
То расплываюцца па столі,
То зноў насунуцца паволі.
Агоньчык дрыгае і скача...
Бы штось чуваць, нібы хто плача,
Ці то званочак пад дугою
Зьвініць бясконцаю тугою?
Там вочы нейчыя міргнулі...
І мысьлі раптам скаканулі
У багны часаў і прастораў,
Бо ім няма граніц, запораў.
Глядзіць Міхал... што за хвароба?
Ён не адзін—іх дзьве асобы:
Адзін Міхал—нядошлы, млявы,
Другі—здаровы і рухавы;
Адзін ляжыць, другі вандруе,
Ідзе па лесе, ў вус ня дуе
І не гадае ні аб чым.
Дурны: ня цяміць, што за ім
Таксама ходзіць хтось варожы,
Страшэнна здрадлівы, нягожы,
У нейкім доўгім балахоне
І водзіць пальцам па далоні;
Кіўне сьмяшліва, знак паложыць,
Бы штось запісвае, варожыць.
Хто ён такі? чаго ён хоча?
Чаго схіліўся і шамоча?
І нейкай тухальлю і тленьню
Нясе ад чорнага адзеньня,
І востры пах чуваць кадзіла...
Ах, гэта-ж сьмерць тут захадзіла!
Ці гэта поп?... І ўсё прапала,
Няма і почуту Міхала.
Куды-ж ён дзеўся? Дзе ён? дзе?
Эх, быць бядзе! ну, быць бядзе!..

Ах, не: унь ён! ён воўкам стаўся.
Бяжыць, як можа—знаць спужаўся.
Ой, ой—стрыжэнь! Ён—гоп туды!
Ніяк ня вылезе з вады.
Капут!.. Міхал-воўк прападае,
Пад лёдам зьнік, як мыш рудая,
А ўсё вакол глядзіць зьдзіўлёна.
І раптам нейкая заслона
Чыёю-сь страшнаю рукою,
Сінь неба лучачы з зямлёю,
Усё пасуваецца бліжэй;
Міхалу робіцца цяжэй,
У грудзёх дыханьне забівае,
А ноч-заслона націскае,
І сьветлы круг, прамень пустыні,
Вось-вось у багне-цьме загіне.
Міхал крычыць і б'ецца ў страсе..
Заслона чуць-чуць адышлася,
Ён вочы цяжка размыкае—
У руцэ рука чыясь другая,
І вочы, поўныя пакуты,
Да мутных воч яго прыкуты.
Зьняможан цяжкім ён змаганьнем.
З глыбокім жалем, садрыганьнем
Ратунку просіць у людзей,
У брата, жонкі і дзяцей,
Бо неба жорстка, неба глуха
І ня прыклоніць свайго вуха,
Хоць ты прасі, хоць ты малі,
Хоць грудзі рві і сэрца вынi—
Ты не кранеш яго цьвярдзіні,
Яно далёка ад зямлі,
Яно зацята, бо нямое,
Яно маўкліва, бо пустое.
— Ты пазнаеш мяне, Міхаська?
Ён уздымае вочы цяжка,
Глядзіць на жонку.—Ганна... маці...
Ратунку дайце мне!.. О, браце!
Ратуй мяне! ратуйце, дзеткі!..—
Сьляза-палын балюча-едкі,
На ўпалых вочах выступае...
Міхал зяхае—заціхае...
— Ой, сьвечку, сьвечку: ён канае!—

На твары сьлед пякельнай мукі,
На грудзі палі яго рукі.
Міхал яшчэ раз здрыгануўся,
Зяхнуў так цяжка, ўвесь памкнуўся,
Яшчэ раз вочы расчыняе,
Глядзіць, бы штось прыпамінае;
Ён цяжка дыша, духу мала,
І ўсё адразу ясна стала.
— Антоська!.. родны мой! канаю...
Перагарэў, адстаў, зьнікаю...
Вядзі-ж ты рэй, вядзі... адзін...
Як лепшы брат, як родны сын.
Бог ня судзіў мне бачыць волі
І кідаць зерні ў свае ролі...
Зямля... зямля... туды, туды, брат.
Будуй яе... ты дай ёй выгляд...
На новы лад, каб жыць нанова...
Ня кідай іх... Ґа-а-х!—І—гатова!
Ні слоў жывых, ні сэрца стуку,
І халадзеючую руку
Антось цалуе і рыдае
І к трупу з енкам прыпадае.

У полі, полі
Пры дарожачцы
Пахіліўся крыж
Над магілаю.

Беглі сьцежачкі
Ў сьвет шырокенькі,
Прывялі-ж яны
К тэй магіланцы!...

Ой, вы, дарожанькі людзкія,
Пуцінкі вузкія, крывыя!
Вы сьледам цьмяным снуяцеся
І ўсё блукаеце, бы ў лесе.
Вас горне шлях прасторнай плыні
І далягляд ружова-сіні,
Дзе так панадна сьвеціць сонца,
Дзе думка тчэ свае красёнцы,
Каб новы сьвет жыцьця саткаць,
Заспакаеньне сэрцу даць
І разагнаць яго трывогі...
Прасторны шлях! калі-ж, калі
Ты закрасуеш на зямлі
І злучыш нашы ўсе дарогі?

(Канец).

Зьмест.

Глаўлітбел № 1270. 1-я Сав. друкарня. Зак. № 1762.
Друкована ў ліку 4000 экз.

Друкарскія памылкі.

Старонка	радок		надрукована	трэба чытаць
5	1	зьнізу	вя, яна	вясна
6	2	зьверху	прыгожа.	прыгожа,
6	1	зьнізу	ліпкіх	ліпкіх.
7	18	»	м лым	мілым
8	8	зьверху	таралямі	жаралямі
8	17	»	луч	луг
10	9	»	судзінна	судзіна
10	10	»	павасьмінна	павасьміна
14	14	»	дурніца	дурніца,
15	2	»	Рачуля	Рагуля
18	7	зьнізу	с пяшаўся	сьпяшаўся
18	4	»	шу у	шуму
20	12	»	кожан	кожны
20	13	»	парожан	парожны
28	11	»	тычячу	тысячу
29	17	зьверху	з той	з тэй
33	7	зьнізу	Усю	Ўсю
34	12	»	рохкамі	рохкамі
38	2	»	папіўся	напіўся?
42	7	»	сьмяецца	трасецца
45	14	»	у прахе	у праху
49	19	»	жа ю	жалю
57	6	»	паняты	паната
60	2	»	дзядзька	дзядзька,
63	16	зьверху	І пана	Ішлі
67	8	зьнізу	чэ ку	чэпку
68	6	»	Будзе мяне біць	Будзе мяне жонка біць
69	6	»	нязьлічоных	нязьлічоных,
72	8	»	памацкаваўся	палюдзкаваўся
75	7	зьверху	здавалненьні	здавальненьні
80	19	»	ц бе	цябе

Старонка	*радок*		*надрукована*	*трэба чытаць*
82	21	зьверху	той	тэй
89	21	»	навучыць	павучыць
105	7	зьнізу	поля	поле
106	7	зьверху	зло	зла
106	8	»	пчало	пчала
107	13	»	лепей	меней
107	3	зьнізу	Лашук	Ламук
107	7	»	Лашук	Ламук
113	8	»	сразу	зразу
116	3	»	салёнка	галёнка
120	5	»	чакаюць	жадаюць
124	7	»	лачыны	лагчыны
136	6	»	гэша	чэша
137	4	»	засьцілаюць.	засьцілаюць
170	1	зьверху	Прышлі	Прайшлі
170	2	зьнізу	руху	духу
173	10	»	мянёк завала	мянёк-завала
173	6	»	не	не,
175	12	зьверху	з вярэдзіцца	зьвярэдзіцца
188	15	зьнізу	служака;	служака,
196	6	»	стаемных	стаенных
203	4	зьверху	зранка	зранку
203	7	»	панасыпалі	папасыпалі
211	2	»	сягрэе	сагрэе
214	8	»	прасторным	прасторных
219	19	зьнізу	І так	І так,
221	13	»	кольвах	кальвах
243	9	зьверху	сябраваўся	сьсябраваўся
250	10	зьнізу	той	тэй
252	7	зьверху	процьма—жаж	працьмата-ж
254	14	»	сьвіціцца	сьвеціцца
256	12	»	пісьне	цісьне
200	9	»	Міхал даў знак. Скок-скок! Спыніўся.	Міхал даў знак. Скок-скок! Спыніўся. З ім радам Сьвіда [апыніўся.

Дзяржаўная
імені
ЛЕНІНА
БССР